

โครงการทบทวนองค์ความรู้เกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ ท่ามกลางสถานการณ์ความรุนแรง (พ.ศ. 2547 – 2550)

จังหวัดยะลา ปัตตานี และนราธิวาสเป็นพื้นที่ซึ่งถูกกล่าวถึงอย่างต่อเนื่องยาวนานในสังคมไทย และแวดวงวิชาการสาขาต่างๆ อันเนื่องมาจากถูกมองว่าเป็น “ปัญหา” ต่อความมั่นคงของชาติ ซึ่งเกิดจากสาเหตุต่างๆ โดยเฉพาะในช่วงเวลา 4 ปีที่ผ่านมา (2547 – 2550) เมื่อเหตุการณ์ความรุนแรงได้เกิดขึ้นรายวันอย่างต่อเนื่อง ผู้คนและหน่วยงานต่างๆ ได้ให้ความสนใจต่อพื้นที่ “พิเศษ” แห่งนี้ ทั้งเพื่อพยายามแสวงหาความเข้าใจสาเหตุของปัญหาต่างๆ นำเสนอเรื่องราวที่เกิดขึ้นในพื้นที่ แสดงให้เห็นผลกระทบของความรุนแรง ตลอดจนเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหา จนอาจกล่าวได้ว่าในช่วงเวลาเพียง 4 ปีที่ผ่านมา มีวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดชายแดนภาคใต้มากกว่าหลายทศวรรษที่ก่อนหน้านี้หลายเท่าตัว ทั้งยังมีความหลากหลายในประเด็นการศึกษา รูปแบบการนำเสนอ และที่สำคัญความหลากหลายของแหล่งทุนและผู้เขียนงานซึ่งมีผลต่อเนื้อหาและการนำเสนอวรรณกรรมต่างๆ เป็นอย่างยิ่ง

ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในสถานการณ์จังหวัดชายแดนภาคใต้ไม่เพียงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางเศรษฐกิจและสังคมทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับรัฐ แต่ยังก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์องค์ความรู้ที่เกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้อย่างไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน งานวิจัยฉบับนี้จึงสนใจที่จะศึกษาว่าสังคมไทยพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ไปในทิศทางใดและอย่างไรในช่วงที่เกิดวิกฤตการณ์ความรุนแรง 4 ปีที่ผ่านมา ตลอดจนเปรียบเทียบว่าองค์ความรู้ดังกล่าวเปลี่ยนแปลงจากช่วงเวลาก่อนหน้านี้อย่างไร

สำรวจอะไรและอย่างไร

งานวิจัยฉบับนี้กำหนดขอบเขตการสำรวจวรรณกรรม 3 ประเภทคือ

1. รายงานหรือรายงานวิจัยภาษาไทยที่จัดทำขึ้นโดยหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ ทั้งที่เป็นหน่วยงานของรัฐและองค์กรเอกชน
2. วิทยานิพนธ์หรือภาคานิพนธ์ภาษาไทยในระดับปริญญาโทและเอกที่จัดทำขึ้นโดยนักศึกษาจากสถาบันในระดับอุดมศึกษาต่างๆ ในประเทศไทย
3. หนังสือภาษาไทยเกี่ยวกับ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่เขียนหรือจัดทำขึ้นตั้งแต่ปี 2547 – 2550 จำกัดขอบเขตเฉพาะวรรณกรรมในด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ วรรณกรรมด้านวิทยาศาสตร์ไม่ได้รับรวมเข้ามาในที่นี้ และคัดเลือกเฉพาะวรรณกรรมที่มีประเด็นหลักเกี่ยวกับ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ หากเป็นวรรณกรรมที่มีเนื้อหาบางส่วนบางตอนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวของจังหวัดชายแดนภาคใต้จะไม่นับรวมเข้ามาในการสำรวจครั้งนี้

โดยทำการสำรวจวรรณกรรมจากสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาต่างๆ ทั่วประเทศ และหน่วยงานราชการ คือ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร มหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยบูรพา (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน) มหาวิทยาลัยทักษิณ (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา) มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ ยะลา วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ห้องสมุดของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ เว็บไซต์ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สถาบันพระปกเกล้า ตลอดจนวรรณกรรมประเภทหนังสือส่วนใหญ่ได้มาจากการเก็บรวบรวมของศูนย์การจัดการความขัดแย้ง สถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ โดยความอนุเคราะห์ของอาจารย์โชคชัย วงษ์ธานีและอาจารย์ชากีร์ พิทักษ์คุมพล

ข้อจำกัดของการทบทวนวรรณกรรมในครั้งนี้คือการรวบรวมรายงานวิจัยและรายงานต่างๆ ซึ่งรายงานเหล่านี้หลายเล่มไม่ได้รวบรวมไว้ในห้องสมุดของสถาบันใด จึงมีอุปสรรคในการตามหา บางเล่มยังไม่เสร็จสมบูรณ์จึงได้แค่เพียงรายชื่อของงานมาประกอบในการทบทวนวรรณกรรมครั้งนี้ ตลอดจนวิทยานิพนธ์ที่จัดทำในปี 2550 ยังไม่ได้นำเข้าห้องสมุดของมหาวิทยาลัย ด้วยข้อจำกัดข้างต้นจึงทำให้งานวิจัยฉบับนี้ไม่สามารถรวบรวมวรรณกรรมทั้งหมดที่ได้ผลิตขึ้นในช่วง 4 ปีที่ผ่านมา

งานวิจัยฉบับนี้เริ่มนำเสนอจากผลการสำรวจวรรณกรรมในภาพรวม โดยแสดงผลเปรียบเทียบวรรณกรรมประเภทต่างๆ และเปรียบเทียบวรรณกรรมประเภทต่างในช่วง 2547 – 2550 กับช่วงเวลาก่อนหน้านี้คือตั้งแต่ 2521 – 2546 เพื่อให้เห็นการเปลี่ยนแปลงในเชิงปริมาณของวรรณกรรมที่แปรตามกับสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้

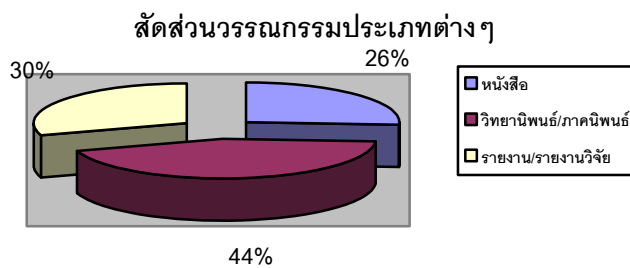
ต่อจากนั้นจะเป็นการนำเสนอภาพของวรรณกรรมแต่ละประเภทโดยเริ่มจากวิทยานิพนธ์ ซึ่งมีจำนวนมากที่สุดทั้งนี้ด้วยจำนวนวิทยานิพนธ์จากสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ที่มีมากถึง 168 เล่มทำให้งานประเภทนี้มีจำนวนมากกว่ารายงานวิจัย และหนังสือ ส่วนของรายงานวิจัยพบว่าเมื่อเปรียบเทียบกับช่วงเวลาก่อนหน้านี้ งานวิจัย 4 ปีที่ผ่านมามุ่งเน้นในเรื่องปัญหาความไม่สงบมากกว่าเมื่อปี 2521 – 2546 แม้จะยังคงมีงานวิจัยเชิงปริมาณในสัดส่วนที่มากกว่างานเชิงคุณภาพ แต่ประเด็นการศึกษาตลอดจนแหล่งทุนมีความหลากหลายมากขึ้น ในส่วนของหนังสือพบว่าตั้งแต่ปี 2547 เป็นต้นมาดูเหมือนร้านขายหนังสือจะต้องเปิดพื้นที่ชั้นบนสุดให้กับหนังสือที่เกี่ยวกับ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้มากขึ้นอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน และหนังสือเกี่ยวกับจังหวัดที่มีสถานการณ์ความไม่สงบนี้มีจำนวนเพิ่มขึ้นทุกปีจนถึงปี 2550 พบว่ามีหนังสือที่เกี่ยวกับพื้นที่ดังกล่าวถึง 56 เล่ม

เมื่อสำรวจภาพรวมของวรรณกรรมในแต่ละประเภทแล้วพบว่าวรรณกรรมทั้งหมดอาจแบ่งกลุ่มตามเนื้อหาของงานได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่คือ วรรณกรรมที่ศึกษา วิจัยหรือนำเสนอความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ วรรณกรรมที่ศึกษา วิจัยและนำเสนอเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับ

ความรุนแรงหรือสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยงานวิจัยนี้จะมุ่งเน้นไปที่งานที่เกี่ยวกับสถานการณ์ใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ และงานทางด้านประวัติศาสตร์ด้วยเพราะงานวิจัยนี้จัดทำขึ้นเพื่อทบทวนองค์ความรู้ท่ามกลางสถานการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นใน 5 ปีที่ผ่านมา (2547 – 2550)

ประเด็นสุดท้ายที่จะนำเสนอในงานวิจัยฉบับนี้คือการตอบคำถามว่าในจำนวนงานวิจัยมากมายในช่วงเวลา 4 ปีที่ผ่านมา สังคมไทยยังขาดความรู้เรื่องอะไรเกี่ยวกับ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้

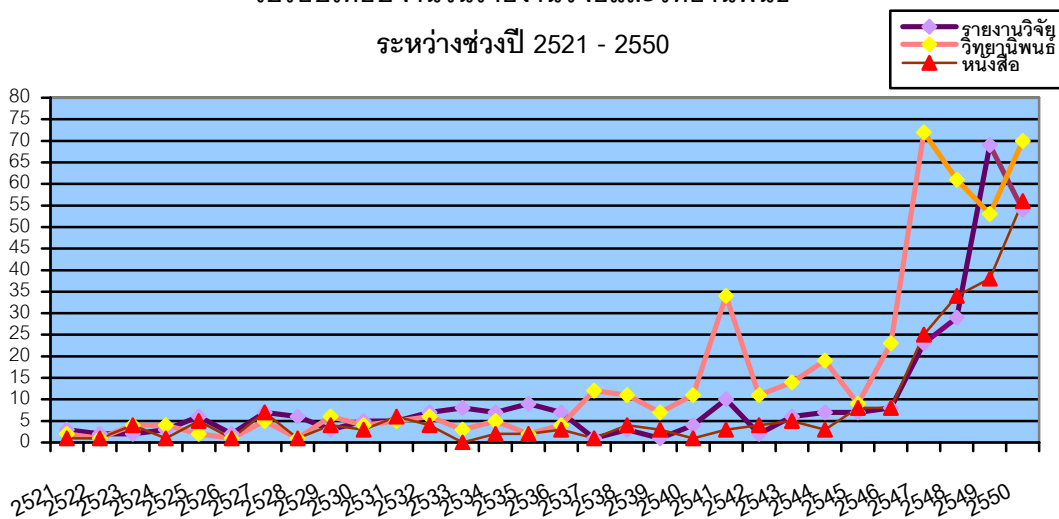
ผลการสำรวจวรรณกรรม

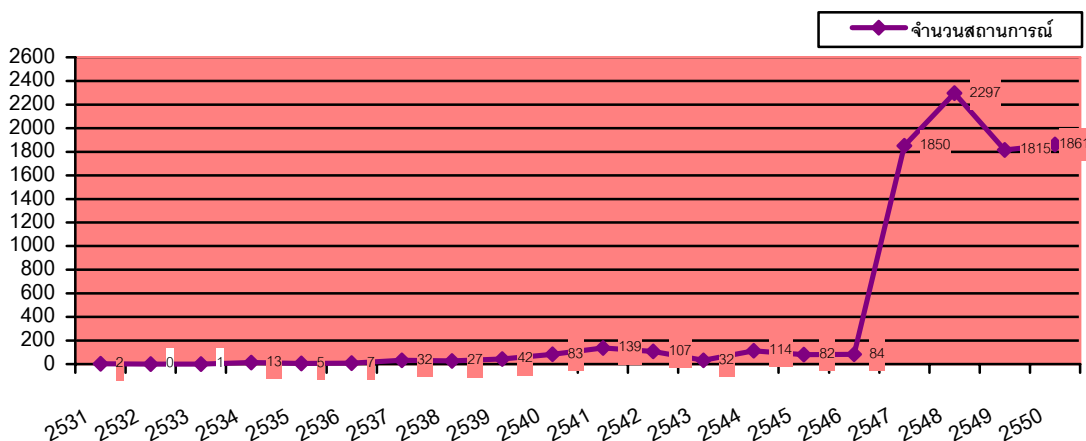
จากการรวบรวมวรรณกรรม 3 ประเภทคือรายงานวิจัย / รายงาน วิทยานิพนธ์ / ภาคินพนธ์และหนังสือเกี่ยวกับ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ในรอบ 4 ปีนับตั้งแต่พ.ศ. 2547 ซึ่งเป็นปีที่เกิดเหตุการณ์รุนแรงใน 3 จังหวัด จนกระทั่งถึงปี 2550 พบว่าวรรณกรรมทั้ง 3 ประเภทมีจำนวนทั้งสิ้น 584 เรื่อง โดยที่วรรณกรรมส่วนใหญ่เป็นวิทยานิพนธ์ 256 เรื่อง รองลงมาคือรายงาน/รายงานวิจัย 175 เรื่อง และหนังสือ 153 เรื่อง

เปรียบเทียบจำนวนรายงานวิจัยและวิทยานิพนธ์

ระหว่างช่วงปี 2521 - 2550

จำนวนสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ปี พ.ศ. 2531 - 2546

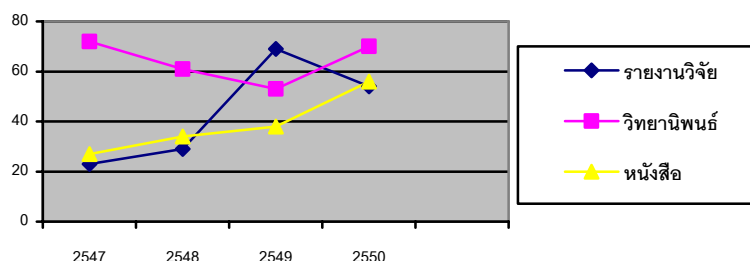
เมื่อเปรียบเทียบวาระกรรมทั้ง 3 ประเภท¹ กับช่วงเวลาก่อนหน้านี้จะพบว่าวาระกรรมตั้งแต่ปี 2547 - 2550 มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นอย่างมีนัยยะสำคัญ โดยพิจารณาจากพ.ศ. 2541 ที่มีวาระกรรมทั้ง 3 ประเภทมากที่สุดในรอบ 26 ปี(2521 – 2546) คือมีจำนวนทั้งหมด 47 เล่ม ปัจจัยที่ทำให้งานวิจัยปีนี้มีจำนวนมากกว่าปีอื่นๆ น่าจะเกิดจาก ประการแรกหากพิจารณาในบริบทของนโยบายความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ปี 2541 เป็นปีสิ้นสุดนโยบายฉบับที่ 3 ดังนั้นจึงมีงานวิจัยประเมินผลทั้งเกี่ยวกับนโยบายและกิจกรรมทางการศึกษาต่างๆ ตลอดจน ผลกระทบจากโครงการ ประการที่สองอาจเป็นเพราะตั้งแต่พ.ศ. 2539 – 2541 ได้เกิดสถานการณ์ความไม่สงบมากขึ้นกว่าเดิม โดยที่ปี 2539 มีเหตุการณ์เกิดขึ้นประมาณ 42 ครั้ง พ.ศ. 2540 มีเหตุการณ์ 82 ครั้ง ส่วนปี 2541 มีเหตุการณ์ 139 ซึ่งหากเปรียบเทียบภายใน 26 ปี คือ 2521 – 2546 นับว่าในปี 2541 มีเหตุการณ์ความรุนแรงสูงสุด สถานการณ์ความไม่สงบตั้งแต่ พ.ศ. 2539 เป็นต้นมาอาจเป็นเหตุจูงใจหนึ่งที่ทำให้ผู้คนหันมาศึกษาเรื่องจังหวัดชายแดนภาคใต้มากที่สุดในปี 2541 (แพรว ศิริศักดิ์ดำเกิง, 2551 : 116 – 117)

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบจำนวนวาระกรรมทั้งหมดกับสถานการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้น โดยเริ่มจากพ.ศ. 2531 เป็นต้นมาเห็นได้ชัดว่าจำนวนวาระกรรมแปรผันตามสถานการณ์ความรุนแรง กล่าวคือเมื่อปริมาณความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น ปริมาณของวาระกรรมที่ศึกษาเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ก็เพิ่มมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด (พิจารณากราฟ) จากปี 2546 ที่มีวาระกรรมทั้งหมด 39 เรื่อง ปี 2547 มีวาระกรรม 120 เรื่อง ปี 2548 มีจำนวน 124 เรื่อง ปี 2549 และ 2550

¹ วาระกรรมประเภทหนังสือระหว่าง 2520 – 2546 เป็นการสำรวจโดยคร่าวๆ จากห้องสมุด 3 สถาบันคือ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

มีจำนวน 160 และ 180 เรื่องตามลำดับ หากแต่ไม่ใช่ว่าวรรณกรรมทุกเรื่องจะมุ่งศึกษาไปที่เรื่องของสถานการณ์ความรุนแรงใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้เท่านั้น

เปรียบเทียบจำนวนวรรณกรรม 3 ประเภท

หากเปรียบเทียบวรรณกรรมทั้ง 3 ประเภทเป็นรายปีเห็นว่าในช่วงแรกรายงาน/รายงานวิจัยมีจำนวนน้อยที่สุดแต่ในปี 2549 รายงาน/รายงานวิจัยมีจำนวนเพิ่มขึ้นมากกว่าวิทยานิพนธ์และหนังสือ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากมีแหล่งทุนสนับสนุนการวิจัยเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้หลายองค์กร ทั้งยังเป็นการให้ทุนที่เป็นชุดโครงการใหญ่ นอกจากนี้ในพ.ศ. 2550 น่าจะมีรายงานวิจัยมากกว่าที่ได้สำรวจมา แต่ดังที่กล่าวมาแล้วรายงานวิจัยหลายเล่มไม่ได้จัดเก็บในห้องสมุดและบางเล่มอาจยังอยู่ในขั้นตอนการดำเนินการวิจัยซึ่งโดยทั่วไปแล้วอาจใช้เวลาตั้งแต่ 6 – 12 เดือนเป็นอย่างน้อย จึงยังไม่ได้เผยแพร่สู่สาธารณะ อย่างไรก็ตามวรรณกรรมแต่ละประเภทมีความแตกต่างในรายละเอียดดังต่อไปนี้

วิทยานิพนธ์

4 ปีที่ผ่านมาวิทยานิพนธ์เป็นวรรณกรรมที่มีจำนวนมากที่สุดคือมีจำนวนทั้งสิ้น 256 เรื่อง ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับวิทยานิพนธ์เมื่อ 26 ปีก่อน (2521 – 2546) มีจำนวนทั้งสิ้น 205 เรื่อง หากพิจารณาจากกราฟพบว่าวิทยานิพนธ์ในปี 2547 มีจำนวนมากที่สุดคือ 72 เรื่อง แล้วจึงตกลงมาในช่วงปี 2548 และ 2549 เป็น 61เรื่อง 53 เรื่องตามลำดับ ส่วนปี 2550 พบว่าวิทยานิพนธ์มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเป็น 70 เรื่อง ทั้งนี้หากคิดว่าการเตรียมตัวทำวิทยานิพนธ์โดยทั่วไปใช้เวลา 6 – 18 เดือนขึ้นอยู่กับระเบียบวิธีวิจัยก็อาจได้คำตอบว่าเหตุใดวิทยานิพนธ์ในปี 2548 – 2549 จึงมีปริมาณลดลง ทั้งนี้เมื่อปี 2546 มีสถานการณ์ความรุนแรงเกิดขึ้นประมาณ 84 ครั้ง ซึ่งดูเหมือนไม่ต่างกับช่วงปี 2540 – 2545 เท่าไร ดังนั้นความรุนแรงจึงไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการทำวิจัยของนักศึกษาจากสถาบันต่างๆ มากนัก แต่ภายหลังจากเหตุการณ์ปล้นปืนเดือนมกราคม 2547 สถานการณ์ความรุนแรงใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้เพิ่มมากขึ้นจาก 84 ครั้งในปี 2546 เป็น 1,850 ครั้ง และในปี 2548 ที่มีสถานการณ์ถึง 2,297 ครั้งซึ่งมากที่สุดใน 4 ปีที่ผ่านมา วิทยานิพนธ์ของปี 2548 และ 2549 จึงมีปริมาณลดลงไปตามลำดับอาจด้วยความไม่มั่นใจในความปลอดภัย

ในการที่จะลงไปเก็บข้อมูล ต่อมาสถานการณ์ในปี 2549 ดูเหมือนจะลดความรุนแรงลงมาเหลือ 1,815 ครั้ง วิทยานิพนธ์ในปี 2550 จึงมีเพิ่มขึ้นกว่า 2 ปีก่อนหน้านี้

แต่เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบในภาพรวมจะเห็นว่าวิทยานิพนธ์ใน 4 ปีนี้จากทุกสถาบันมีจำนวนเพิ่มขึ้นมากและส่วนใหญ่ทำงานวิจัยเชิงปริมาณ หรือใช้วิธีการวิจัยจากเอกสาร ที่สำคัญไม่พบวิทยานิพนธ์ทางมานุษยวิทยาในช่วง 4 ปีที่ผ่านมาเลย² เมื่อเปรียบเทียบกับงานวิทยานิพนธ์ในช่วง 26 ปีก่อนหน้านี้พบว่ามีวิทยานิพนธ์ทางมานุษยวิทยา 8 เล่ม (2523, 2532, 2543, 2545) เป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของมหาวิทยาลัยในต่างประเทศ 4 เล่ม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 3 เล่ม (2527, 2537, 2543) และศิลปากร 1 เล่ม (2546)

ตารางแสดงสถาบันและจำนวนงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ในสาขาการศึกษา

สถาบัน	จำนวนเรื่อง (เล่ม)	สาขาวิชา
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์	168	พัฒนาสังคม (168)
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์	28	ศึกษาศาสตร์ (20) อิสลามศึกษา (5) มนุษยศาสตร์ (3)
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	19	สังคมสงเคราะห์ (9) วารสารศาสตร์ (6) รัฐศาสตร์ (3) ศิลปศาสตร์ (1)
มหาวิทยาลัยทักษิณ	15	ศึกษาศาสตร์ (7) ไทยคดีศึกษา(4) นโยบายและวางแผนสังคม(3) เศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ (1)
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	9	รัฐศาสตร์ (4) นิเทศศาสตร์ (3) ครุ ศาสตร์ (1) อักษรศาสตร์ (1)
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	5	สังคมศาสตร์ (2) เศรษฐศาสตร์ (1) รัฐศาสตร์ (1) วนศาสตร์ (1)
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	3	ศึกษาศาสตร์ (2) รัฐศาสตร์ (1)
มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต	3	นิเทศศาสตร์ (3)
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (ประสานมิตร)	3	ศึกษาศาสตร์ (2) ประวัติศาสตร์ (1)
มหาวิทยาลัยมหิดล	1	พัฒนาชนบท
มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา	1	ศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร	1	ประวัติศาสตร์ศิลป์
รวม	256	

² จากการสำรวจวรรณกรรมของปี 2551 โดยสังเขป พบว่ามีวิทยานิพนธ์ของภาควิชามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับชาวมลายูจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งคาดว่าจะสำเร็จการศึกษาในปี 2551 นี้ 1 เล่ม และอยู่ในขั้นตอนเสนอหัวข้อวิทยานิพนธ์อีก 1 เล่ม

วิทยานิพนธ์ทั้งหมดนี้มีพื้นที่ในการศึกษาในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส โดยส่วนใหญ่แล้วการทำวิจัยในแบบของวิทยานิพนธ์มักจะระบุพื้นที่อย่างชัดเจนว่าจะศึกษาพื้นที่ใด เมื่อพิจารณาวิทยานิพนธ์ทั้ง 256 เรื่องพบว่ายะลาเป็นพื้นที่ที่นักศึกษาให้ความสนใจศึกษามากที่สุด จำนวน 106 เรื่อง รองลงมาคือปัตตานี 67 เรื่อง จังหวัดชายแดนภาคใต้ 45 เรื่อง นราธิวาส 37 เรื่อง และงานศึกษาที่เกี่ยวกับเหตุการณ์เฉพาะกรณีหรือชะและตากใบ 1 เรื่อง

จากตารางจะเห็นว่าสถาบันการศึกษาที่ผลิตงานเกี่ยวกับ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้มากที่สุดในรอบ 4 ปีคือ**สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์** ซึ่งมีจำนวนมากกว่าครึ่งหนึ่งของวรรณกรรมประเภทวิทยานิพนธ์คือมีจำนวน 168 เรื่อง ในจำนวนนี้ 167 เรื่องเป็นภาคนิพนธ์จากคณะพัฒนาสังคมที่เริ่มไปเปิดการเรียนการสอนที่ยะลาในปี 2537 ด้วยความร่วมมือกับวิทยาลัยสาธารณสุขสิรินธร ส่วนอีก 1 เล่มเป็นจากคณะรัฐประศาสนศาสตร์

นักศึกษาส่วนใหญ่ที่มาเรียนเป็นข้าราชการทั้งที่เป็นข้าราชการพลเรือน ทหารและตำรวจ รองลงมาคือเจ้าหน้าที่รัฐวิสาหกิจและเอกชน งานวิจัยส่วนใหญ่ของสถาบันดังกล่าวจึงเกี่ยวข้องกับเรื่องของการบริหารองค์กร คุณภาพชีวิตของบุคคลากร ความคิดเห็น/ทัศนคติของกลุ่มคนต่างๆ ต่อองค์กรหรือการทำงานหรือการบริหารองค์กรใดหนึ่ง การมีส่วนร่วมของคนกลุ่มต่างๆ ต่อในการดำเนินงานใดหนึ่ง ปัญหาในการปฏิบัติงานของบุคคลากรหรือองค์กร บทบาทของสถาบันหรือบุคคลากรต่อการดำเนินนโยบายต่างๆ (ดูรายละเอียดในภาคผนวก)

ภาคนิพนธ์ส่วนใหญ่ของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์เป็นการทำวิจัยเชิงปริมาณ โดยมีพื้นที่ศึกษาที่เป็นสถาบัน หน่วยงานหรือองค์กรที่นักศึกษาทำงานอยู่ โดยกำหนดพื้นที่จังหวัดที่ศึกษาอย่างชัดเจนทุกเรื่อง อย่างไรก็ตามมีภาคนิพนธ์บางเรื่องใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณและคุณภาพควบคู่กันไป ในส่วนของการทำงานเชิงคุณภาพจะใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลักไม่เกิน 15 คนหรือบางเรื่องจะใช้วิธีการสัมภาษณ์กลุ่ม ข้อมูลจากการทำวิจัยเชิงคุณภาพมักจะนำมาใช้ในการอธิบายสนับสนุนกับผลของการวิจัยเชิงปริมาณ

เมื่อพิจารณาจากประเด็นในการศึกษา เนื้อหาและระเบียบวิธีวิจัยของภาคนิพนธ์เหล่านี้พบว่าแนวโน้มภาคนิพนธ์ของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปจาก 10 ปีก่อนหน้านี้ (2537 – 2546) เลย แต่มีการเปลี่ยนแปลงในเชิงปริมาณเพราะ 10 ปีก่อนหน้านี้ภาคนิพนธ์เกี่ยวกับพื้นที่ 3 จังหวัดมีจำนวนประมาณ 60 เล่ม แต่ในปี 2547 – 2550 มีจำนวน 168 เล่ม นับว่ามากกว่าเดิมเกือบ 3 เท่าตัว

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานีเป็นสถาบันการศึกษาในพื้นที่ที่มีนักศึกษาทำวิทยานิพนธ์อย่างต่อเนื่องตลอดมานับตั้งแต่คณะศึกษาศาสตร์เปิดการเรียนการสอนในระดับปริญญาโท พ.ศ. 2531 (<http://eduit.pn.psu.ac.th>) ต่อมาพ.ศ. 2532 มหาวิทยาลัยได้จัดตั้งวิทยาลัยอิสลามศึกษา จากการสำรวจพบว่าวิทยานิพนธ์ของคณะศึกษาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้มี 19 เล่ม ในจำนวนนี้มีวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนเอกชนสอน

ศาสนาอิสลาม 3 เล่ม เล่มแรกในปี 2547 เรื่องปัญหาการปฏิบัติงานประกันคุณภาพการศึกษา ตามเกณฑ์มาตรฐานการศึกษา ของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานี ปี2550 เรื่อง แนวทางการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ในสามจังหวัด ชายแดนภาคใต้ และเรื่องแนวโน้มการบริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามสามจังหวัด ชายแดนภาคใต้ ระหว่าง พ.ศ.2548-2558 จะเห็นได้ว่าทั้งหมดเป็นงานที่ศึกษาเกี่ยวกับการบริหาร โรงเรียนโดยรวม ซึ่งต่างจากในอดีตที่งานเกี่ยวกับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามของ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์จะมุ่งศึกษาการพัฒนาหลักสูตร สื่อการเรียนการสอนในวิชาสามัญ ต่างๆ รวมถึงงานวิจัยของคณาจารย์ที่เกี่ยวกับการประเมินหลักสูตร

นอกจากนี้แล้ว งานของคณะศึกษาศาสตร์ ยังมุ่งประเด็นศึกษาไปที่การบริหารการศึกษา เป็นส่วนใหญ่ เช่นปี 2547 งานเกี่ยวกับความพร้อมขององค์การบริหารส่วนตำบลเพื่อรับการถ่ายโอนอำนาจ ในการจัดการศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ปี2549 เรื่องขบวนการปฏิบัติงาน ของบุคลากรทางการศึกษาในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจังหวัดปัตตานี ปี 2550 เรื่องรูปแบบ ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของสมรรถนะบุคคลที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นต้น นอกจากนี้จะเป็นสาขาการวัดผลการศึกษาและ วิจัยการศึกษา

วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์มีวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวกับ 3 จังหวัด 5 เรื่อง ซึ่งนับว่ามีปริมาณที่มากขึ้น และประเด็นที่ศึกษามีความหลากหลายกว่าที่ผ่านมา เช่นมี การศึกษาเกี่ยวกับกฎหมายอิสลามมากขึ้นไม่ว่าจะเป็นกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิในการหย่าของ ภรรยา (2547) และการศึกษาแบบกฎหมายอิสลามของมุสลิมใน 3 จังหวัด (2550) การศึกษา เชิงชีวประวัติของ ดร.โมหัมมัด อับดุลกาเดร์ (2548) การวิจัยเกี่ยวกับความคิดเห็นของการเลือกคู่ สมรสของนักศึกษามุสลิม (2549) และเรื่องอิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์ต่อพฤติกรรมที่เบี่ยงเบน จากหลักการศรัทธาของเยาวชนไทยมุสลิมในอำเภอเมือง จังหวัดยะลา (2550)

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นสถาบันอุดมศึกษาอีกแห่งหนึ่งที่มีวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ออกมาอย่างต่อเนื่อง โดยใน 4 ปีที่ผ่านมา มีนักศึกษาจากธรรมศาสตร์ทำ วิทยานิพนธ์เกี่ยวกับพื้นที่ดังกล่าว 19 เรื่องส่วนใหญ่เป็นวิทยานิพนธ์ของคณะสังคมสงเคราะห์ มีประเด็นการศึกษาที่แตกต่างกันไป เช่นในปี 2547 มีวิทยานิพนธ์ของสังคมสงเคราะห์ ทั้งหมด 5 เรื่องคือเรื่องภาวะผู้นำสตรีจังหวัดปัตตานี เรื่องขวัญและกำลังใจของครูในการทำงานใน จังหวัดนราธิวาส เรื่องเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมและความพอใจของญาติผู้ป่วยหนักต่อการบริการ ของโรงพยาบาลที่สุโขทัย-ลก เรื่องการมีส่วนร่วมของครอบครัวต่อการบำบัดผู้ติดยาเสพติด และ การใช้หลักอิสลามสร้างความตระหนักในการป้องกันเอดส์ ในปีถัดมาวิทยานิพนธ์คณะนี้ยังคงมี จำนวนถึง 4 เรื่องและมีความหลากหลายในประเด็นศึกษา อย่างไรก็ตามเรื่องที่น่าสนใจในปีนี้เป็นคือ กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ : กรณีศึกษากระบวนการจัดการความขัดแย้งของชุมชนบ้าน

เชิงเขา ตำบลปะลุกาสาเมาะ อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส ส่วนอีก 3 เรื่องเป็นเรื่องของนักเรียนกับการเข้าร่วมสหกรณ์ เรื่องความคิดเห็นของประชาชนต่ออุตสาหกรรมอาหารฮาลาล เรื่องสวัสดิการสังคมของผู้สูงอายุ ต่อมาในปี 2549 – 2550 ไม่พบวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับจังหวัดชายแดนใต้ของสังคมสงเคราะห์

น่าสนใจว่าในช่วงนี้มีงานที่วิพากษ์วิจารณ์สื่อกับการนำเสนอเรื่องราวของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้อย่างไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนหน้านี้ ทั้งที่เป็นงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ และเนื่องด้วยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นสถาบันแห่งหนึ่งที่มีคณะวิชาเกี่ยวกับการสื่อสารมวลชนจึงมีวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวถึง 6 เรื่องใน 4 ปีที่ผ่านมาเช่น พ.ศ. 2548 มีวิทยานิพนธ์เรื่องการแปลงสิทธิอำนาจผ่านรายการวิทยุนายกฯ ทักษิณคุยกับประชาชน : ศึกษากรณีวิกฤตความรุนแรงใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ และเรื่องการนำเสนอข่าวต่อเนื่องในหนังสือพิมพ์เดลินิวส์ : กรณีศึกษาเหตุการณ์ความรุนแรงในภาคใต้ ณ อ.ตากใบ จ.นราธิวาส ปี 2549 มีการศึกษาเกี่ยวกับทัศนคติของชาวไทยพุทธและมุสลิมในกรุงเทพฯ ต่อการรับรู้ข่าวของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ และงานที่ศึกษาเกี่ยวกับความแตกต่างของการนำเสนอข่าว 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ของหนังสือพิมพ์ไทยกับมาเลเซีย ปี 2550 มีการศึกษาเรื่องการสร้างความจริงเรื่อง 'แบ่งแยกดินแดน' สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ในหนังสือพิมพ์ และเรื่องแนวทางการบริหารรายการวิทยุภาคประชาชนที่เหมาะสมเพื่อชุมชนสุไหงโก-ลก

ส่วนวิทยานิพนธ์ของคณะรัฐศาสตร์ทั้ง 3 เรื่องเป็นวิทยานิพนธ์พ.ศ. 2550 โดยมีประเด็นและกลุ่มคนที่ศึกษาค่อนข้างหลากหลายคือเรื่องแรกศึกษาเกี่ยวกับบทบาทผู้บริหารสถานศึกษากับการสร้างความมั่นคงในจังหวัดชายแดนภาคใต้กรณีศึกษาที่ยะลา เรื่องที่สองศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการเครือข่ายประมงพื้นบ้าน และเรื่องสุดท้ายศึกษาเรื่องทหารกับการแก้ปัญหาความไม่สงบ

สำหรับมหาวิทยาลัยทักษิณ แม้ว่าเป็นสถาบันอุดมศึกษาที่ไม่ได้อยู่ในพื้นที่ 3 จังหวัดแต่เป็นสถาบันที่รองรับข้าราชการครู และหน่วยงานอื่นๆ จากในพื้นที่มาศึกษาต่อในระดับบัณฑิตศึกษาต่อเนื่องมาตั้งแต่เปิดการเรียนการสอนปริญญาโทสาขาวิชาบริหารการศึกษา และสาขาวิชาไทยคดีศึกษา ในปี 2532 (<http://www.lib.tsu.ac.th/archives/history.htm>) ระหว่างพ.ศ. 2547 – 2550 มีวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวกับพื้นที่ประมาณ 15 เรื่องและยังคงมีประเด็นที่ไม่ต่างจากเดิมมากนัก โดยเฉพาะสาขาไทยคดีศึกษาคือมุ่งศึกษาประเพณีและวัฒนธรรม ตลอดจนบทบาทของสถาบันทางศาสนา เช่นการศึกษาการผลิตผ้าปักของปัตตานี (2547) ศึกษาการผลิตผืนผ้าของวัฒนธรรมของชาวไทยพุทธ ไทยเชื้อสายจีนและมุสลิม (2547) ศึกษาบทบาทของวัดคูหาภิมุข จังหวัดยะลา (2547) ศึกษาประเพณีการเข้าสู่หน้ที่ปัตตานี (2549) สำหรับวิทยานิพนธ์ของคณะศึกษาศาสตร์ที่มีจำนวนมากที่สุดคือ 7 เรื่อง มีงานที่เกี่ยวกับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม 4 เรื่อง โดยในปี 2547 มีการศึกษาคุณภาพของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามใน 4 จังหวัด (รวม

จังหวัดสตูลด้วย) 2548 ศึกษาเรื่องพฤติกรรมสุขภาพของนักเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม จังหวัดยะลา 2549 ศึกษาเรื่องการพัฒนาเครื่องมือวัดคุณธรรม จริยธรรม การเห็นคุณค่าในความเป็นไทยของนักเรียนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม และการศึกษาการส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาที่ยะลา

วิทยานิพนธ์ของ **จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย** จำนวน 4 เล่มเป็นของคณะรัฐศาสตร์ซึ่งสำเร็จการศึกษาในปีเดียวกันทั้งหมดคือปี 2549 โดยมีประเด็นศึกษาที่แตกต่างคือเรื่องแรกศึกษาเกี่ยวกับการปฏิบัติการข่าวสาร ข่าวลือและแบบแผนพฤติกรรม “ฝูงชนวุ่นวาย” โดยศึกษา 2 กรณีคือโจรนินจาและการจับนาวิกโยธิน เรื่องต่อมาศึกษาเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งและกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ของชุมชนมุสลิมในจังหวัดปัตตานี เรื่องที่สามศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มผลประโยชน์และนโยบายแรงงานข้ามชาติกรณีศึกษาสมาคมประมงในจังหวัดปัตตานี ส่วนเรื่องสุดท้ายเป็นการวิเคราะห์การแก้ไขปัญหาความรุนแรงด้วยแนวทางสมานฉันท์

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าในช่วง 4 ปีที่ผ่านมามีวิทยานิพนธ์ที่วิพากษ์สื่อกับการเสนอข่าวความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้มากขึ้น จากที่พบว่ามีวิทยานิพนธ์ถึง 6 เล่มจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ศึกษาในประเด็นดังกล่าว ส่วนคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมีวิทยานิพนธ์ในช่วงเวลาดังกล่าว 3 เล่ม คือ เรื่องการสื่อสารระหว่างชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมในชุมชนรูสะมิแล จ.ปัตตานี ในช่วงระหว่างวิกฤตการณ์ความรุนแรงในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ (2548) เรื่องการเสนอรายการเพื่อสร้างความสมานฉันท์ของสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย จังหวัดยะลา (2549) และ เรื่องการถอดรหัสของผู้รับสารต่อการเสนอข่าวของสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยกรณีกรือเซะและตากใบ (2549)

นอกจากนี้ยังพบวิทยานิพนธ์ที่วิเคราะห์เรื่องการสื่อสารอีก 3 เรื่องจากคณะนิเทศศาสตร์ **มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต** ซึ่งไม่พบว่ามีการทำวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับ 3 จังหวัดชายแดนใต้มาก่อนหน้านี้ เรื่องแรกคือบทบาทของตำรวจชุมชนและมวลชนสัมพันธ์ในการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการป้องกันอาชญากรรม : กรณีศึกษาอำเภอเวียง จังหวัดนราธิวาส (2547) เรื่องที่สองคือทัศนคติของชาวมุสลิมที่มีต่อการนำเสนอข่าวของสื่อมวลชน : กรณีศึกษาสถานการณ์ความไม่สงบใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ (2549) และเรื่องสุดท้ายคือกระบวนการสื่อสารเพื่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมอาหารฮาลาล จังหวัดปัตตานี (2550)

สำหรับ **มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์** เมื่อเปรียบเทียบกับ 26 ปีก่อนพบว่ามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์มีวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้เพียง 4 เรื่องเท่านั้น ในขณะที่ปี 2547 – 2550 กลับมีวิทยานิพนธ์จากคณะสังคมศาสตร์ 2 เล่ม คณะรัฐศาสตร์ คณะเศรษฐศาสตร์ และคณะวนศาสตร์คณะละ 1 เล่ม หากนับในเชิงปริมาณก็อาจสรุปได้ว่ามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ได้ให้ความสนใจกับจังหวัดชายแดนภาคใต้มากขึ้นกว่าที่ผ่านมา

โดยเริ่มจากในปี 2547 มีวิทยานิพนธ์ 2 เล่มเรื่อง *การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนมุสลิม กรณีศึกษา ตำบลกาลอ อำเภอรามัน จังหวัดยะลา* สำหรับคณะเศรษฐศาสตร์สนใจศึกษาเรื่องความเป็นไปได้ในการตั้งบ้านพักตากอากาศในจังหวัดนราธิวาส ปี 2549 มีวิทยานิพนธ์เรื่อง *ขวัญในการปฏิบัติงานของตำรวจตระเวนชายแดนในสังกัดกองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนที่ 44 ค่ายพญาภิไธย จังหวัดยะลา 2549* ซึ่งเป็นแนวการศึกษาเดียวกับคณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และคณะพัฒนาสังคมของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ปี 2550 มีวิทยานิพนธ์ที่ศึกษากลุ่มบุคลากรมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ถึงความเครียด และความผูกพันต่อองค์กรท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบ และอีกเรื่องเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมของตำรวจภูธร

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เป็นอีกสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทยที่มีนักศึกษาระดับบัณฑิตให้ความสนใจศึกษาเรื่องราว 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้อย่างต่อเนื่อง แต่มีจำนวนไม่มากนักทั้งนี้อาจเป็นเพราะความห่างไกลของพื้นที่ เมื่อย้อนกลับไปดูปี 2521 – 2546 พบว่ามีวิทยานิพนธ์เพียง 6 เรื่องจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ แต่ในช่วง 4 ปีนี้มีวิทยานิพนธ์ 3 เรื่อง 2 ใน 3 เรื่องนี้เป็นวิทยานิพนธ์ของคณะศึกษาศาสตร์ศึกษาเรื่อง *ประวัติศาสตร์และนโยบายการปกครองของรัฐบาลไทยในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ (2547)* และ *เรื่องการสร้างชุดกิจกรรมในการสอนวิชาวิทยาศาสตร์ในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม จังหวัดนราธิวาส (2548)* ส่วนอีกเรื่องเป็นของคณะรัฐศาสตร์ศึกษาการใช้เวลาว่างของประชาชนในจังหวัดนราธิวาส (2547)

วิทยานิพนธ์ของ *มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ* จำนวน 3 เรื่อง เป็นของคณะศึกษาศาสตร์ 2 เรื่องคือ *ศึกษาสภาพความต้องการใช้สื่อการสอนของผู้สอนในวิทยาลัยชุมชนนราธิวาส (2547)* และเรื่อง *การศึกษาการรับรู้การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ปัจจัยชีวิตสังคม กับสุขภาพทางจิต ของผู้บริหารโรงเรียนในระดับประถมศึกษาในจังหวัดปัตตานี (2549)* ส่วนเรื่องสุดท้ายเป็นงานในสาขาประวัติศาสตร์ศึกษา *เปรียบเทียบบทบาทของเมืองท่าปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2133-2231 (2550)*

โดยสรุปวรรณกรรมประเภทวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้มีความเปลี่ยนแปลงจากเมื่อปี 2521 – 2546 ในเรื่องของจำนวนที่มากขึ้น สำหรับเนื้อหาหรือประเด็นการศึกษา เมื่อเปรียบเทียบกับงานวิจัยและหนังสือ วรรณกรรมประเภทวิทยานิพนธ์นี้มีความเปลี่ยนแปลงด้านเนื้อหา ประเด็นการศึกษา รวมถึงระเบียบวิธีวิจัยน้อยที่สุด ประเด็นการศึกษาใหม่ที่เพิ่มขึ้นคือเรื่องของการบูรณาการยุทธวิธีธรรมเชิงสมานฉันท์ และการศึกษาบทบาทสื่อมวลชนในสถานการณ์ความไม่สงบ

รายงานวิจัย

ตั้งแต่ปี 2547 เป็นต้นมาพบว่างานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดชายแดนภาคใต้มีจำนวนมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด เริ่มจากปี 2547 เป็นต้นมามีงานวิจัย 23 เรื่อง ปี 2548 มีงานวิจัย 29 เรื่อง ปี 2549 และ 2550 มีงานวิจัย 69 และ 54 เรื่อง หากดูจากกราฟจะเห็นว่ากราฟของงานประเภทนี้ไม่ได้สูงขึ้นเป็นลำดับเหมือนงานประเภทหนังสือ ทั้งนี้อาจด้วยข้อจำกัดในการค้นหาและสำรวจงานประเภทนี้ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ว่ารายงานวิจัยหลายเรื่องไม่ได้ถูกนำเข้าห้องสมุดสถานที่สะดวกที่สุดในการไปค้นหา ดังนั้นงานวิจัยฉบับนี้คงจะไม่ได้รวบรวมงานวิจัยอีกหลายเล่มเข้ามาได้

จากการสำรวจพื้นที่ศึกษาของงานวิจัยทั้งหมดพบว่างานวิจัยส่วนใหญ่มีพื้นที่ศึกษาเป็นจังหวัดชายแดนภาคใต้มากกว่าจะแยกศึกษาเฉพาะพื้นที่ในจังหวัดใดจังหวัดหนึ่งเหมือนดังเช่นวรรณกรรมประเภทวิทยานิพนธ์ ทั้งนี้อาจเนื่องด้วยโจทย์การทำวิจัย ที่ต้องการตอบปัญหาใหญ่ในเรื่องของความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้และงบประมาณที่มีมากกว่าทำให้ต้องการศึกษาภาพรวมของพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้มากกว่าที่จะศึกษาเฉพาะเจาะจงลงไปในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง

จากการสำรวจแหล่งทุนของการทำวิจัยพบว่าหน่วยงานที่สนับสนุนทุนมีหลากหลายมากขึ้น ตลอดจนนักวิชาการที่ทำวิจัยในพื้นที่ที่มีความหลากหลายทั้งทางด้านอาชีพและภูมิฐานะเช่นกัน กล่าวคือ

สถาบันที่ทำวิจัยเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้มากที่สุดคือมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี และบางส่วนจากวิทยาเขตหาดใหญ่ ในการสำรวจครั้งนี้พบว่างานวิจัย 41 เรื่อง ส่วนหนึ่งได้รับงบประมาณจากเงินรายได้ด้านต่างๆ ทุนของหน่วยงานหรือสถาบันภายในของมหาวิทยาลัย เช่น ศูนย์การจัดการความขัดแย้ง สถาบันสันติศึกษา³, สำนักวิจัยและพัฒนา, ศูนย์ศึกษาเพื่อการพัฒนาเขตเศรษฐกิจสามฝ่ายอินโดนีเซีย-มาเลเซีย-ไทย⁴, สถาบันวิจัยและพัฒนาสุขภาพภาคใต้ (วพส.)⁵ ในที่นี้ไม่นับงานวิจัยของคณาจารย์ในมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ที่รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากแหล่งทุนอื่นๆ

³ สถาบันสันติศึกษาเป็นองค์กรทางวิชาการในการพัฒนาองค์ความรู้และทรัพยากรมนุษย์ด้านสันติวิธีเพื่อการแก้ปัญหาและประสานความเข้าใจให้สังคมเกิดสันติสุข (<http://peacestudies.psu.ac.th/>)

⁴ ศูนย์ศึกษาเพื่อการพัฒนาเขตเศรษฐกิจสามฝ่ายอินโดนีเซีย-มาเลเซีย-ไทย เป็นหน่วยงานภายในมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ให้ทุนสนับสนุนการศึกษาวิจัยที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของโครงการพัฒนาเขตเศรษฐกิจสามฝ่ายฯ โดยเฉพาะเรื่องนโยบาย, แผนงาน, ยุทธศาสตร์และข้อเสนอแนะของธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย (ADB) ที่สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้เห็นชอบแล้ว (<http://www.kmutt.ac.th/rippc/3c.htm>)

⁵ สถาบันวิจัยและพัฒนาสุขภาพภาคใต้ (วพส.) เป็นหน่วยงานในมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ โดยความร่วมมือและการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ก่อตั้งเมื่อพ.ศ.2547 เพื่อขยายศักยภาพของนักวิชาการในการแก้ไขปัญหาสุขภาพและพัฒนาศักยภาพด้านสุขภาพภาคใต้ (<http://www.rdh.psu.ac.th/>)

สำหรับประเด็นศึกษาในช่วง 4 ปีที่ผ่านมามีความแตกต่างกับช่วงเวลาก่อนหน้านี้บ้าง โดยในปี 2547 ทิศทางของงานวิจัยให้ความสนใจในเรื่องเศรษฐกิจที่เกี่ยวกับการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงถึง 3 เรื่องของคณาจารย์วิทยาลัยอิสลามศึกษา นอกจากนี้มีงานศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาอุตสาหกรรมอาหารฮาลาล การพัฒนาทักษะวิชาชีพเพื่อสนองตอบนโยบายการพัฒนาเขตเศรษฐกิจ 3 ฝ่าย และการวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน

ต่อมาปี 2548 งานวิจัย 2 เรื่องของอาจารย์ครองชัย หัตถาเป็นงานทางด้านประวัติศาสตร์ โดยศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการทางภูมิรัฐศาสตร์ของปัตตานีและประวัติศาสตร์ปัตตานีสมาัย 7 หัวเมือง นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยของวิทยาลัยอิสลามในเรื่องต่างๆ เช่นเรื่องบทบาทผู้นำมุสลิมในการพัฒนาการศึกษาของสังคมมุสลิม ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เรื่องสถานภาพประวัติศาสตร์อิสลามในหนังสือแบบเรียนระดับมัธยมศึกษา : ศึกษากรณีประเทศไทยและประเทศมาเลเซีย เรื่องการมีส่วนร่วมขององค์กรมุสลิมในการส่งเสริมธรรมรัฐองค์การบริหารส่วนตำบลในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และเรื่องการได้มา บทบาท และหน้าที่ของผู้ทำหน้าที่เป็นวะลียอามม์ของชาวมุสลิมในประเทศไทย : ศึกษาเปรียบเทียบกรณีจังหวัดปัตตานีและสงขลา

ปี 2549 มีงานที่เกี่ยวกับการพัฒนาด้านต่างๆ เช่น เรื่องการพัฒนารูปแบบการสร้างเสริมคุณภาพชีวิตของแรงงานสตรีในอาหารอุตสาหกรรมอาหารทะเล จังหวัดปัตตานี เรื่องการพัฒนาแบบการดำเนินงานโครงการลูกเกิดรอดแม่ปลอดภัย จังหวัดนราธิวาส เรื่องกระบวนการปรับตัวตนเองของนักศึกษามุสลิมมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ที่มีภูมิหลังทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย และเรื่องสหกรณ์อิสลาม แนวคิดพัฒนาการและทางเลือกในการพัฒนาเศรษฐกิจ

ล่าสุดในปี 2550 มีงานที่เกี่ยวข้องกับประเด็น วัฒนธรรม คือการศึกษาเรื่องมะโย่ง งานวิจัยเรื่องการสังเคราะห์งานวิจัยทางด้านประเพณีของประชาชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในรอบทศวรรษ พ.ศ. 2538-2548 งานวิจัยเกี่ยวกับการถ่ายทอดวัฒนธรรมของมโนราห์โรงครูในปัตตานี และรูปแบบความเชื่อที่มีต่อเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว นอกเหนือจากงานวิจัยเหล่านี้เป็นงานวิจัยที่เกี่ยวกับสถานการณ์ความรุนแรงที่จะกล่าวถึงต่อไป

จากการสำรวจแหล่งทุนที่ให้การสนับสนุนการทำวิจัยเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้มากที่สุดคือสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย⁶ ที่มาจากส่วนกลางและระดับภาค⁶ ซึ่งให้ทุนสนับสนุนการวิจัยในมิติที่หลากหลาย ตั้งแต่เรื่องของการพัฒนาด้านการประกอบอาชีพ เช่น การศึกษาเกี่ยวกับอัตราภาษีศุลกากรผ้ากระสอบ และหาทางเลือกใน การจัดตั้งตลาดนัดผ้า

⁶ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) หรือ The Thailand Research Fund (TRF) ตั้งขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2535 สมัยรัฐบาล ฯพณฯ อานันท์ ปันยารชุน ซึ่งตระหนักว่าสังคมไทยที่ ดำรงอยู่ท่ามกลาง ความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในโลกยุคไร้พรมแดนกำลังประสบปัญหาที่ทวีความซับซ้อนมากขึ้นทุกขณะ ในการแก้ปัญหา จำเป็นต้องอาศัย ความรู้ที่สร้างขึ้นอย่างเป็นระบบจาก สังคมนั้นเพราะแต่ละ สังคมย่อม มีความแตกต่างกันทั้ง ทางกายภาพ ตลอดจนขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม

กระสอบ ที่อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส(2547) เรื่องการจัดทำฐานข้อมูลและข้อเสนอ ยุทธศาสตร์เบื้องต้นในการพัฒนากลุ่มผลิตผ้าคลุมผมสตรีและกลุ่มกบิเยาะห์ในสามจังหวัด ชายแดนภาคใต้ (2549) เรื่องแนวทางการจัดการสวัสดิการ การกำหนดค่าธรรมเนียมที่มีผลต่อการ สร้างแรงจูงใจให้แรงงานร้านอาหารไทย ผันเข้าสู่ระบบการจ้างแรงงานต่างด้าวของมาเลเซียอย่าง ถูกกฎหมาย (2550) การวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่นเรื่องกริชรามันท์ (2547) และเรื่อง สถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นไทยมุสลิม (2548) การวิจัยด้านสังคมที่เน้นแนวทางการมีส่วนร่วมของ ชุมชน เช่นโครงการแนวทางการพัฒนาศูนย์เด็กกำพร้าและยากจนหญิง บ้านสุโหงปาแฉ จ. ปัตตานี โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและกลุ่มมุสลิมะฮ์ (2547) โครงการแนวทางการฟื้นฟู โรงเรียนตาดีกาโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นปีสตูลและ อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี (2549) งานวิจัยเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางประชากร ครอบครัว และสถานะทางเศรษฐกิจและ สังคมของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ (2550)

นอกจากนี้สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยยังได้ให้ทุนในโครงการเมธีวิจัยอาวุโส “สันติวิธี ความรุนแรง และสังคมไทย” ปี 2549 แก่รองศาสตราจารย์ ดร.ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ โดยมี โครงการย่อย 9 โครงการที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่ตั้ง คำถามงานวิจัยจากคำถามที่แพร่หลายในสังคมไทยเริ่มจากคำถามว่ารัฐมีนโยบายความมั่นคงใน การเผชิญกับปัญหาความรุนแรงหรือไม่ ถ้ามี นโยบายเหล่านี้เปลี่ยนแปลงหรือไม่อย่างไร มี ช่องว่างระหว่างนโยบายและการปฏิบัติหรือไม่ ความรุนแรงที่เกิดขึ้นส่งผลต่อความสัมพันธ์ ระหว่างผู้คนในพื้นที่หรือไม่ ความรุนแรงอยู่ในบริบทความขัดแย้งและความรุนแรงระดับโลก หรือไม่อย่างไร และความรุนแรงในพื้นที่ภาคใต้อยู่ตรงไหนในจินตนาการของโลกมุสลิม (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (บรรณาธิการ), 2551: 14, 23 - 24)

จากคำถามเหล่านี้ทำให้เกิดงานวิจัยที่ศึกษาความมั่นคงแห่งในรอบ 30 ปี งานวิจัยศึกษาองค์ความรู้จังหวัดชายแดนภาคใต้ในรอบ 26 ปี งานวิจัยเกี่ยวกับการคัดเลือกและ การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ทหารตำรวจกับปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชน งานวิจัยเกี่ยวกับ วัฒนธรรมองค์การของหน่วยทหารในภูมิภาคต่างๆ ที่มีผลต่อการแก้ปัญหาชายแดนใต้ งานที่ ศึกษาคู่มือข้าราชการในฐานะวาทกรรมวัฒนธรรมของรัฐไทย งานวิจัยเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ของชาว พุทธและมุสลิมในเวลาแห่งความขัดแย้ง การศึกษาการย้ายถิ่นของผู้คน การศึกษาเรื่องสงคราม การก่อการร้ายกับการรับรู้ของสหรัฐอเมริกาและความรุนแรงในพื้นที่ 3 จังหวัด สุดท้ายเป็น การศึกษาความรุนแรงภาคใต้กับโลกมุสลิม โครงการทั้งหมดนี้มีนักวิจัยที่หลากหลายทั้งในเรื่อง ของคุณวุฒิ วิทยวุฒิ ภูมิหลังทางชาติพันธุ์ อาชีพ และประสบการณ์ในพื้นที่ภาคใต้ นับว่าเป็นชุด โครงการวิจัยขนาดใหญ่โครงการหนึ่งในช่วงเวลา 4 ปีที่ผ่านมา

คณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์⁷ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ตั้งขึ้นมาเมื่อเดือนมีนาคม 2548 มีวาระการดำเนินงานถึงเดือน มิถุนายน 2549 โดยมีผลงานชิ้นสำคัญคือ รายงานคณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ (กอส.) เอาชนะความรุนแรงด้วยพลังสมานฉันท์ โดยรศ.ดร.ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ ผู้อำนวยการงานวิจัยของกอส. ซึ่งรายงานฉบับนี้เขียนขึ้นมาจากความรู้จากงานวิจัย 11 เรื่อง ที่มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาเพื่อให้ได้ข้อมูลของทั้งคนมลายูมุสลิมและคนไทยพุทธในพื้นที่ โดยฐานคิดของการเขียนรายงานคือ

อย่างหนึ่งที่ผมอยากทำเกี่ยวกับรายงานคืออยากให้รายงานยืนอยู่บนฐานความรู้ เหมือนเรื่องอื่นๆ ที่ผมทำ เมื่อเป็นอย่างนี้ก็อยากให้ทำงานวิจัยเพราะฉะนั้นเวลาจะพูดอะไรบางอย่าง ผมอยากให้มันคงบนความรู้ เช่น คนบอกว่าย้ายกันเยอะ เราก็ไปหาอาจารย์สุวาณี (รองศาสตราจารย์ ดร. สุวาณี สุรเสียงสังข์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) ให้เขาทำให้เราดูว่าตกลงมันย้ายจริงหรือเปล่า หรือผมอยากรู้เรื่องคนมุสลิมกับปัญหาอัตลักษณ์ อัตลักษณ์เขาถูกกระทบอย่างไร เราก็มีงานวิจัยของ อ.อลิสสา หะสาเมาะ (มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์) เพื่อตอบคำถามว่าทำไมชาวบ้าน ไม่พอใจข้าราชการ ประเด็นคือ ข้าราชการไม่เข้าใจ ความหมายแบบอื่นของพื้นที่บ้าน (site) ทำไมบ้านศักดิ์สิทธิ์นี้เข้าไปได้ไม่ได้หรือไร ผมอยากรู้ว่าข้าราชการคิดอย่างไร เพราะผมเคยเห็นงานวิจัยตั้งแต่ปี 26 ของวปอ. ที่เขาเคยทำ อยากรู้ว่าสื่อมวลชนเป็นอย่างไร อยากรู้เรื่องใบปลิว อยากรู้ว่าใครฆ่า ของพวกนี้เราอยากรู้ (สัมภาษณ์ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, เปิดใจทีมเขียนรายงาน กอส."ปัญหาชายแดนใต้ ถ้าง่ายก็แก้ได้แล้ว", 2549)

งานวิจัย 11 เรื่องดังกล่าวได้แก่

1. เรื่องแผนที่คนเจ็บ-คนตาย-คนย้ายถิ่น ของดร.สุวาณี สุรเสียงสังข์ โดยมีมุ่งศึกษารูปแบบและแนวโน้มของการเกิด ตาย ย้ายถิ่นและการเจ็บป่วยของผู้คนใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ตลอดจนโครงสร้างของประชากรใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ และอ.สะบาย้อย จ.สงขลา ตลอดจนวิเคราะห์ความสัมพันธ์สถิติการเกิด ตาย ย้ายถิ่น กับสถานการณ์ความไม่สงบ ข้อค้นพบของงานวิจัยฉบับนี้คือหากเกิดสถานการณ์ความไม่สงบมากขึ้นค่าเฉลี่ยของอายุประชากร 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้จะลดลง ในเรื่องของการย้ายถิ่นฐานพบว่าจากสถานการณ์ความไม่สงบมีแนวโน้มทำให้ผู้คนย้ายถิ่นออกจาก 3 จังหวัด มากกว่าย้ายเข้า

⁷ คณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์ เป็นคณะกรรมการชุดหนึ่งที่ตั้งขึ้นมาในสมัยของพันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร โดยมีนายอานันท์ ปรียารชุนเป็นประธาน ทำงานภายใต้สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี โดยมีวัตถุประสงค์ในการเสนอแนะนโยบาย มาตรการ กลไก วิธีการสร้างสมานฉันท์ และสันติสุขในสังคมไทย โดยเฉพาะใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ รวมถึงเสนอรายงานของคณะกรรมการฯ ต่อนายกรัฐมนตรีและต่อสาธารณชน (รายงานคณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ (กอส.), 2549)

2. เรื่อง *ทัศนคติข้าราชการในจังหวัดชายแดนภาคใต้* สวอนดุสิตโพล มหาวิทยาลัยราชภัฏ สวอนดุสิต เป็นงานสำรวจทัศนคติของข้าราชการในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้งต่อตนเอง ต่อพื้นที่ซึ่งตนต้องทำงานรับผิดชอบ ต่อผู้คนพลเมือง และต่อแนวทางการแก้ไขปัญหาที่พึงประสงค์

3. เรื่อง *ความรุนแรงในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้* โดยดร.ศรีสมภพ จิตต์ภิรมย์ศรี ซึ่งมีข้อค้นพบว่าคนไทยมุสลิมกลับเป็นผู้เสียชีวิตมากกว่าคนไทยพุทธ นั้นหมายถึงความรุนแรงที่เกิดขึ้นนั้นมีเป้าหมายที่รวมทั้งคนไทยพุทธ และไทยมุสลิม ทั้งนี้คนที่เป็นเป้าหมายส่วนใหญ่ประชาชนธรรมดา รองลงมาคือตำรวจ และทหาร แสดงให้เห็นถึงการหวังสร้างความหวาดกลัวแก่ประชาชนจำนวนมาก ความรุนแรงครั้งนี้จึงน่าจะกว้างและลึกกว่าในอดีตที่ผ่านมา

4. เรื่อง *“ขันติธรรม” ของประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้* ของดร.ฉันทนา บรรพศิริโชติ ได้ประเมินระดับความสามารถในการยอมรับความแตกต่างในสังคม ภายใต้เงื่อนไขต่าง ๆ ในพื้นที่กรุงเทพฯ สงขลา สตูล และ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ผลการสำรวจพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน และการตระหนักรู้ในสิทธิและหน้าที่ของท้องถิ่นอยู่ในระดับต่ำ กล่าวคือประชาชนไม่มีประสบการณ์ในการทำงานสาธารณะร่วมกันและไม่เข้าถึงเงื่อนไขความเป็นไปได้ของการปกครองท้องถิ่นเพียงพอ นอกจากนี้ยังทำการสำรวจข้อเสนอต่อทางออกของ 3 จังหวัดคือ ขจัดกลุ่มอิทธิพล คัดเลือกคนดีมาทำงานในพื้นที่ ถอนทหารออกจากพื้นที่ ส่งเสริมการศึกษาทางศาสนา พัฒนารับรองท้องถิ่น เพิ่มภาษามลายูเป็นภาษาหลักในพื้นที่ หาแนวทางการพัฒนาเป็นเขตพิเศษ

5. เรื่อง *ท้องถิ่นมองความรุนแรง: การสำรวจความเห็นสาธารณะจากสื่อมวลชนในพื้นที่ไบปลิว และ ข้อเขียนข้างอาคาร (graffiti)* โดยสระอะนี ดือระะ มีคำถามสำคัญว่าท้องถิ่นชุมชนมุสลิมมองปรากฏการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นอย่างไร โดยศึกษาจากไบปลิวที่แพร่กระจายในหลายๆ พื้นที่ และข้อเขียนข้างอาคารที่ปรากฏในการสื่อความหมายเพื่อเป้าหมายการสร้างสถานการณ์ความไม่สงบ พบว่าสื่อไบปลิวที่ปรากฏสื่อถึงความรุนแรงโดยตรง ด้วยการข่มขู่เพื่อก่อความรุนแรงต่อกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย นำเสนอเนื้อหาต่อต้านอำนาจรัฐอย่างโจ่งแจ้งและปรากฏเหตุรุนแรงตรงกับเนื้อหาการข่มขู่ จึงเป็นสื่อที่ส่งผลกระทบต่อสถานการณ์อย่างรุนแรง ในขณะเดียวกันการสื่อสารด้วยไบปลิวกลับปรากฏไบปลิวที่ต่อต้านไบปลิวปรากฏขึ้นในหลากหลายรูปแบบอันเป็นการเพิ่มกระแสวิพากษ์วิจารณ์ด้วยสื่อไบปลิวให้มีสีสันและเนื้อหาที่หลากหลายมากขึ้น

6. เรื่อง *มุมมองมาเลเซียต่อปัญหาความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้* โดยปรางทิพย์ดาวเรือง พยายามรวบรวมทัศนะของสาธารณชนมาเลเซียที่มีต่อปัญหาความรุนแรงในสามจังหวัดภาคใต้ของไทย พิจารณาจากกรณีปล้นปืน กรือเซะ ตากใบ กรณีผู้อพยพ 131 คน และการสังหารนาวิกโยธินสองนายโดยการรวบรวมการเสนอข่าวของหนังสือพิมพ์รายวันที่มียอดขายสูงสุด และพิจารณามุมมองและท่าทีของกลุ่มบุคคลคือ 1.รัฐบาล 2.ฝ่ายค้าน องค์กรเอกชน หรือนักวิชาการ 3.ชาวบ้าน รวมทั้งพิจารณาจากงานเขียนประเภทบทความหรือบทบรรณาธิการด้วย

7. เรื่องมุมมองสังคมไทยต่อปัญหาความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้โดยพิจิตรา ศุภสวัสดิ์กุล อาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และคณะ การนำเสนอของหนังสือพิมพ์รายวันค่อนข้างเน้นไปในทางลบมากกว่าบวก ไม่ว่าจะเป็นการลงหัวข่าว การใช้ภาพและคำบรรยายภาพ โดยเน้นการรายงานข่าว / สถานการณ์ที่เกิดขึ้นประจำวัน ซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นข่าวการลอบทำร้ายชีวิตและทรัพย์สินมากที่สุด ข้อมูลของสื่อสิ่งพิมพ์ส่วนใหญ่มาจากข้อมูลของบุคคลของรัฐ โดยเฉพาะจากนายกรัฐมนตรีนครและรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้อง ขาดข้อมูลความคิดเห็นจากคนในพื้นที่และเจ้าหน้าที่รัฐระดับล่าง อีกทั้งยังพบว่า ยัง “ขาดความต่อเนื่อง” ของการเสนอข่าวการติดตามผลการสอบสวนคดีต่างๆ และการพิสูจน์ข่าวลือในพื้นที่

8. เรื่องสถาบันการศึกษาศาสนาอิสลามกับความมั่นคงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยแพรว ศิริศักดิ์ดำเกิง อาจารย์ประจำคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากรเป็นงานทบทวนองค์ความรู้เกี่ยวกับสถาบันสอนศาสนาอิสลามใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งพบว่าแม้จะศึกษาสถาบันสอนศาสนาอิสลามของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้จำนวนมากมาย แต่รัฐบาลยังคงขาดความรู้ในเรื่องของสถาบันสอนศาสนาอิสลามในด้านสังคมและวัฒนธรรมอยู่มาก อีกทั้งยังคงมองสถาบันการศึกษาเหล่านี้ว่าเป็นปัญหาต่อความมั่นคงของชาติ

9. เรื่องอัตลักษณ์ของชาวมลายูมุสลิม: พื้นที่การปะทะต่อรอง (sites of negotiated identity) โดยอลิสสา หะสาเมาะ อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ศึกษาอัตลักษณ์ของชาวมลายูมุสลิมในมิติต่างๆ เช่นการแต่งกาย ภาษา อาหาร และบ้านเรือน พบว่าแม้ว่าชาวมลายูมุสลิมใช้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมต่อรองกับอำนาจของรัฐ แต่มลายูมุสลิมก็ไม่ได้มีอัตลักษณ์ที่แยกขาดจากรัฐชาติ ทั้งยังมีความซับซ้อนและเลื่อนไหลตามบริบททางสังคม ข้อเสนอของงานวิจัยนี้คือรัฐควรเปิดพื้นที่ให้กับอัตลักษณ์ของมลายูมุสลิมมากขึ้น

10. เรื่องเศรษฐกิจท้องถิ่นจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยราชีดิ๊ะ ระเด่นอาหมัด จากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และคณะ พบว่าสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ทำให้เศรษฐกิจมวลรวมของทั้ง 3 จังหวัดลดลง โดยเฉพาะธุรกิจด้านโรงแรมและภัตตาคารอาจส่งผลให้รายได้เฉลี่ยต่อหัวของประชากรในพื้นที่สามจังหวัดดังกล่าวลดต่ำลง มีปัญหาความยากจน และความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ที่รุนแรงขึ้นจากเดิม

11. เรื่องสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ในบริบทประวัติศาสตร์ไทย โดยอดิศร หมวกพิมาย อาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีข้อค้นพบว่าช่วงเวลาสำคัญของประวัติศาสตร์ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ คือช่วง พ.ศ. 2475 – 2500 เรื่องของการต่อต้านและกบฏ เป็นเรื่องที่ถูกนำมากล่าวถึงอย่างต่อเนื่อง จนถึงปัญหารากเหง้าของขบวนการแบ่งแยกดินแดนและผู้ก่อความไม่สงบ ประวัติศาสตร์ถูกนำมาใช้ในการต่อสู้ทางการเมืองในฐานะการมีประสบการณ์ร่วมและเป็นความทรงจำของกลุ่มมุสลิมในภาคใต้

อย่างไรก็ตามงานวิจัยจากของกอส.ไม่ได้มีเพียง 11 เล่มดังที่กล่าวมาข้างต้น ยังคงมีงานวิจัยของกอส.ที่นอกเหนือจากชุดงานวิจัยนี้อีก 5 เรื่อง คืองานของผศ.ดร.จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย และคณะ 2 เล่ม 1.เรื่องการดำเนินกระบวนการยุติธรรมใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ : ปัญหาและแนวทางแก้ไข และ 2.เรื่องการประกาศใช้พระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548 ใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ : ความสำเร็จ ผลกระทบและข้อเสนอแนะศึกษาในฐานะคณะอนุกรรมการส่งเสริมความไว้วางใจ ความยุติธรรมและสิทธิมนุษยชน งานของชิตชนก ราธิมมูลา 3.เรื่องระดับการเรียนรู้และเข้าใจการจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธีของเจ้าหน้าที่ทหาร ตำรวจ และฝ่ายปกครองในพื้นที่จังหวัดยะลา ปัตตานี และนราธิวาส (คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ 187/2546) เสนอคณะทำงานเตรียมความพร้อมและขับเคลื่อนแนวทางสันติวิธีในภาครัฐ ในคณะอนุกรรมการจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธี ของกอส.แห่งชาติงานของศรีสมภพ จิตรภิรมย์ศรี, สุกรี หลังปุเต๊ะ และ ฉันทนา หวันแก้ว บรรพศิริโชค 4.โครงการศึกษาการปกครองท้องถิ่นของจังหวัดที่มีหลายชาติพันธุ์ : กรณีศึกษาจังหวัดปัตตานี ยะลาและนราธิวาส และ 5.รายงานการศึกษาปัญหาพื้นฐานของชาวบ้านจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส และงานทั้งหมดนี้เป็นฐานความรู้ที่นำมาใช้การเขียนรายงานกอส.

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ได้ให้ทุนสนับสนุนงานวิจัยเป็นลักษณะชุดโครงการงานวิจัยบูรณาการปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้โดยมีการนำเสนองานวิจัยในปี 2550 มีอาจารย์ปิยะ กิจถาวร เป็นผู้อำนวยการโครงการวิจัย อธิบายถึงงานวิจัยโครงการนี้ว่าพยายามที่จะตอบคำถามว่า จะค้นหาสร้างความรู้และความเข้าใจ เพื่อแสวงหาทางออกจากปัญหาความรุนแรงใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ อย่างไรก็ตาม (http://www.bangkokbiznews.com/2005/special/critical_south/news.php?news=south130.html) จึงได้แบ่งโครงการออกเป็น 5 กลุ่มคือ

1. การวิจัยเกี่ยวกับชาติพันธุ์มลายู และการสร้างความเข้าใจในความหลากหลายทางวัฒนธรรม ม้งงานวิจัย 2 เรื่อง คือ มลายูปัตตานี: ชาติพันธุ์ อัตลักษณ์ และการเปลี่ยนแปลง โดย ผศ. วรวิทย์ บารู และการศึกษาวิถีชีวิตของเยาวชนไทยมุสลิม เพื่อเสริมสร้างสันติสุขใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดย รศ.ดลมนรรัตน์ บากา

2. การวิจัยเพื่อพัฒนาศักยภาพและความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ม้งงานวิจัย 3 เรื่อง คือ เรื่องแนวทางการพัฒนาศักยภาพทางการตลาดของอาหารฮาลาลเพื่อการส่งออกของประเทศไทย โดย ผศ.ไพรัช วัชรพันธุ์ เรื่องศักยภาพและข้อจำกัดการผลิตข้าวเพื่อความมั่นคงของชาวนาในจังหวัดปัตตานี โดย รศ.สมบุญณี เจริญจิระตระกูล และเรื่องแนวทางการจัดการประมงชายฝั่งโดยองค์กรท้องถิ่นจังหวัดปัตตานี และนราธิวาส โดย อ.เกื้อ ฤทธิบุญรัตน์

3. การวิจัยเพื่อการพัฒนาข้อเสนอนโยบายด้านความมั่นคง เศรษฐกิจ สังคม ภาษา และรูปแบบการบริหารสำหรับ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ งานวิจัยในกลุ่มนี้คือ การศึกษานโยบายมาตรการ และแนวทางการแก้ปัญหาความไม่สงบ และการพัฒนาพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดย ผศ.ดร.บุษบง ชัยเจริญวัฒน์ และคณะ และการวิจัยเรื่องรูปแบบบริหารพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดย รศ.ดร.อาคม ใจแก้ว

4. การวิจัยเพื่อพัฒนาระบบการฝึกอบรมที่สร้างการเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรมให้กับเจ้าหน้าที่รัฐในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ การรับรู้ข่าวสารของประชาชน และการย้ายถิ่นประกอบด้วยงานวิจัย 3 เรื่องคือเรื่องกำหนดและประเมินสมรรถนะบุคลากรภาครัฐที่เหมาะสมในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดย ดร.ชาลี ไตรรัตน์ โครงการวิจัยเรื่อง ผลกระทบจากสถานการณ์ความรุนแรงด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินกรณีการอพยพย้ายถิ่นของประชาชนในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ และแนวทางแก้ไข โดย ผศ.ปิยะ กิจถาวร และโครงการวิจัยเรื่อง ข่าวสารและการรับรู้ของประชาชนในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ การเสริมสร้างประสิทธิภาพการสื่อสารของสื่อบุคคลในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้เพื่อความสมานฉันท์ในชุมชน โดย อ.จารุณี สุวรรณรัตน์

5. การวิจัยเพื่อเสริมสร้างประสิทธิภาพทวิภาษา การจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม สถาบันศึกษาปอเนาะ ใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีงานวิจัยในกลุ่มนี้ 3 เรื่องด้วยกันคือ เรื่องรูปแบบการพัฒนาความสามารถด้านการสื่อสารทวิภาษาระดับเบื้องต้นของนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาของรัฐใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดย ผศ.ดร.ปราถนา กาลเนากุล เรื่องวิเคราะห์ความต้องการการพัฒนากรอบหลักสูตรในโรงเรียนตาดีกา และสถาบันศึกษาปอเนาะ โดย ผศ.ดร.อิบราเฮม ณรงค์รักษาเขต และเรื่องการพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาตามวิถีอิสลามในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามเพื่อบูรณาภาพสังคมใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดย รศ.ดร.ชุมศักดิ์ อินทร์วิเศษ

หากพิจารณางานวิจัยชุดใหญ่จะเห็นว่าเป็นงานที่ดูเหมือนต้องการศึกษาเพื่อหาคำตอบกับสาเหตุแห่งปัญหา 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ดังที่มีรายงานวิจัยหลายฉบับได้เสนอไว้

นอกจากนี้สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติยังสนับสนุนทุนวิจัยให้กับโครงการสารสื่อ สู่สันติ ซึ่งมีคณาจารย์จากคณะวิทยาการสื่อสาร จากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ปัตตานี ร่วมกันจัดทำขึ้น โดยมีงานวิจัยในโครงการ เช่น เรื่องผลกระทบของการสื่อสารมวลชน : ทัศนคติของประชาชนในเขต 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อการนำเสนอสื่อข่าวเหตุการณ์ความไม่สงบ เรื่อง พัฒนาการข่าวสารสถานการณ์ใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ และเรื่องสื่อเพื่อสันติภาพ : จริยธรรม การจัดการ และข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนา ซึ่งงานวิจัยย่อยเหล่านี้ได้นำมาเป็นฐานการรายงานในเรื่องสาร สื่อ สู่สันติ

วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร⁸ เป็นสถาบันการศึกษาที่ให้ความสนใจเกี่ยวกับเรื่องนโยบาย แนวทางการปฏิบัติงาน และยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคง ดังนั้นงานวิจัยของนักศึกษาที่มือออกมาอย่างต่อเนื่องมักจะเป็นไปในแนวทางดังกล่าว เช่นในปี 2548 มีงานวิจัยเกี่ยวกับภาคใต้ 2 เรื่องคือเรื่องการศึกษาารูปแบบการบริหารและการจัดการศึกษาใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ และเรื่องบทบาทของหน่วยรบพิเศษต่อการป้องกันและปราบปรามการต่อความไม่สงบ : ศึกษากรณี 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ (ปัตตานี,ยะลา,นราธิวาส) ปี2549 มีงานวิจัยเพิ่มขึ้นเป็น 4 เรื่องคือเรื่องภาษาและวัฒนธรรมที่มีผลกระทบต่อการทำงานของหน่วยทหารในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เรื่องแนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพการปฏิบัติการจิตวิทยาในการแก้ปัญหาการก่อความไม่สงบในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ เรื่องปัญหากระแสแนวคิดสุดโต่งและผลกระทบต่อนโยบายด้านความมั่นคงของไทยกรณีสถานการณ์ความรุนแรงทางภาคใต้ของไทย เรื่องกระทรวงยุติธรรมกับการจัดการปัญหา 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ด้วยสันติวิธี : การปรับความคิดความเชื่อ ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการศูนย์ต้อนรับผู้ร่วมสร้างสันติสุข และเรื่องการแก้ไขปัญหาการก่อความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้โดยสันติวิธี

การสำรวจงานวิจัยของสถาบันป้องกันราชอาณาจักรนี้จะมีอุปสรรคตรงที่งานวิจัยที่เกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้หลายเรื่องมักไม่ได้รับอนุญาตให้เผยแพร่หรือแม้กระทั่งเปิดเผยต่อบุคคลภายนอกด้วยเหตุผลเกี่ยวกับความมั่นคงของชาติ

สถาบันพระปกเกล้า⁹ ให้งานสำหรับทำวิจัย 4 เรื่องที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง ตั้งแต่พ.ศ. 2547 – 2549 โดยในปี 2547 เป็นการศึกษาการมีส่วนร่วมทางการเมืองของชุมชนในปัตตานีในการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ปี 2548 ทศนคติเรื่องความขัดแย้งของประชาชนใน 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ และทางเลือกอื่นในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในภูมิภาค และปี 2549 เรื่องนักการเมืองถิ่น จังหวัดปัตตานี และสถานการณ์ความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ : วาทกรรมที่มีนัยทางศาสนา

กรมศิลปากร ให้งานทำวิจัย 2 เรื่องในปี 2550 ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์คือ **ศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม จังหวัดชายแดนภาคใต้** ของประสิทธิ์ รัตนมณีและ **โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ (ปัตตานี ยะลา นราธิวาส)** ของสุโรจน์ สายบุญ

⁸ **วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร** หรือ วปอ. เป็นสถาบันการศึกษาระดับสูง ขึ้นตรงกับสถาบันวิชาการป้องกันประเทศ กองบัญชาการทหารสูงสุด กระทรวงกลาโหม มีหน้าที่จัดการศึกษาหลักสูตรเกี่ยวกับความมั่นคงแห่งชาติและการป้องกันราชอาณาจักร ให้แก่ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน พนักงานองค์การของรัฐ รัฐวิสาหกิจ รวมทั้งเอกชน โดยฝึกปฏิบัติการวางแผนและนโยบายระดับชาติ การพัฒนายุทธศาสตร์ชาติ

⁹ **สถาบันพระปกเกล้า** เป็นสถาบันทางวิชาการชั้นนำแห่งชาติที่มุ่งพัฒนาประชาธิปไตย มีวัตถุประสงค์ในด้านงานวิจัยคือ เป็นศูนย์กลางพัฒนาองค์ความรู้และเชื่อมโยงไปสู่การเผยแพร่และขยายผลการพัฒนาประชาธิปไตย รวมทั้งรูปแบบการบริหารปกครองที่ดีให้เกิดขึ้นจริงแก่กลุ่มเป้าหมายต่างๆ ในภูมิภาคของประเทศ

นอกจากงานวิจัยข้างต้นที่มีประเด็นและแนวทางการศึกษาเป็นไปตามทิศทางของแหล่งทุนแล้ว ยังมีงานวิจัยอีกจำนวนหนึ่งที่มีองค์กรมาสนับสนุนการทำวิจัยเฉพาะเรื่องเพื่อตอบคำถามการวิจัยที่เฉพาะเรื่องที่เจาะจง โดยอาจแบ่งเป็นงานวิจัยเกี่ยวกับเศรษฐกิจ และงานวิจัยที่เกี่ยวกับสุขภาพ

งานเกี่ยวกับเศรษฐกิจคือเรื่องการประมาณการผลกระทบต่อเศรษฐกิจ กรณีสถานการณ์ความไม่สงบใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ (2548) ของศูนย์ศึกษาการค้าระหว่างประเทศ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย และงานวิจัยการประเมินยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวของจังหวัดชายแดนใต้ (2549) ของกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา

งานด้านสุขภาพเช่นการจัดระบบบริการสุขภาพในภาวะวิกฤติ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ (2548) ของสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข และการแพทย์และการดูแลผู้ป่วยที่สอดคล้องกับวิถีมุสลิม (2550) ของสถาบันวิจัยระบบสุขภาพภาคใต้

นอกจากนี้ยังมีแหล่งทุนอื่นๆ เช่น สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาแห่งชาติ คณะทำงานวาระทางสังคม และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ มหาวิทยาลัยทักษิณ (เงินรายได้แผ่นดิน) สำนักงานพัฒนานโยบายสาธารณะ (สพน.) สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพกระทรวงยุติธรรม ศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติดแห่งชาติ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข และกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา นอกจากนี้ยังมีแหล่งทุนจากต่างประเทศที่เข้ามาให้การสนับสนุนทุนวิจัย เช่น มูลนิธิอาสาเซีย (Asia Foundation) และ สำนักงานพัฒนาระหว่างประเทศแห่งแคนาดา (Canadian International Development Agency) หรือองค์กรที่ติดตามทำงานเชิงวิจัยเช่น International Crisis Group งานวิจัยจากองค์กรเหล่านี้เป็นงานวิจัยทั้งที่เป็นเรื่องความรู้เกี่ยวกับ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้โดยทั่วไป และงานวิจัยที่เกี่ยวกับสถานการณ์ความไม่สงบ

อย่างไรก็ตามนอกจากองค์กรต่างประเทศข้างต้นแล้ว คาดว่ามีองค์กรต่างประเทศอื่นๆ ให้การสนับสนุนทุนวิจัยเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้มากกว่านี้ เช่นสถานทูตต่างๆ และในช่วงปี 2551 ธนาคารโลก (World Bank) สนับสนุนงบประมาณวิจัยด้วยเช่นกัน

ข้อสังเกตจากการสำรวจงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ในรอบ 4 ปี

1. **งานวิจัยเกี่ยวกับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม** ไม่มีประเด็นการศึกษาเกี่ยวกับการสำรวจความคิดเห็นของผู้บริหารและครูในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ไม่มีงานวิจัยเกี่ยวกับการประเมินผลหลักสูตร การพัฒนาสื่อการเรียนการสอน และการประเมินผลการดำเนินการสอนวิชาสามัญต่างๆ ในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ดังเช่นใน 26 ปีก่อนหน้านี้ หากแต่เป็นการศึกษาในประเด็นของการบริหารงานโดยทั่วไปหรือประเมินประสิทธิภาพ ในปี 2549 มีงานเกี่ยวกับการศึกษาสุขภาพจิตของนักเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม และ

ข้อเสนอยุทธศาสตร์ในการพัฒนาโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ในปี 2550 มีงานวิจัยเรื่อง การศึกษาการจัดการศึกษาโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งมี แนวทางการทำวิจัยไปในทางเดียวกับวิทยานิพนธ์ที่เปลี่ยนไป ทั้งนี้อาจเป็นเพราะในช่วงเวลา 4 ปี ที่ผ่านมานโยบายเกี่ยวกับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามของรัฐบาลมาเปลี่ยนแปลงไปจาก เดิมที่เคยมุ่งเน้นพัฒนาการเรียนการสอนวิชาสามัญโดยเฉพาะวิชาภาษาไทย ดังนั้นจึงไม่มี งานวิจัยในลักษณะดังกล่าว หากแต่ในช่วง 4 ปีที่ผ่านมากลับมีงานวิจัยด้านการพัฒนาการเรียน การสอน 2 ภาษาไทย-มลายูขึ้นมาแทน ตลอดจนมีโครงการจัดทำพจนานุกรมภาษามลายูด้วย เช่นวิทยานิพนธ์ของคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเรื่อง การเปรียบเทียบปฏิสัมพันธ์ ระหว่างค่าความถี่มูลฐานและค่าระยะเวลาของเสียงสระกับเสียงพยัญชนะท้ายในภาษามลายูถิ่น ปัตตานีที่พูดในจังหวัดปัตตานีกับจังหวัดปัตตานี : การศึกษาทางกลศาสตร์ (2547) การวิจัย การพัฒนาระบบเขียนภาษามลายูปัตตานีด้วยอักษรยาวี (2549) ของสำนักงานกองทุนสนับสนุน การวิจัย วิทยานิพนธ์คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เรื่อง การเปรียบเทียบ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและความคงทนในการเรียนรู้ของนักเรียนที่ใช้ภาษามลายูถิ่นเป็นภาษาแม่ ที่เรียนจากบทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอนที่ใช้เสียงบรรยายภาษาไทยและเสียงบรรยายสองภาษา (2550) วิทยานิพนธ์งานวิจัยเรื่องรูปแบบการพัฒนาความสามารถด้านการสื่อสารทวิภาษาระดับ เบื้องต้นของนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาของรัฐในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ (2550) ของ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ รายงานประเมินผลการศึกษาการบริหารและผลการจัดการ เรียนรู้ระบบสองภาษา (ไทย-มลายู) แบบประยุกต์ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ปีการศึกษา 2549 (2550) ของสำนักผู้ตรวจราชการประจำเขตตรวจราชการที่ 12 สำนักงานปลัดกระทรวง ศึกษาธิการ

2. ชุดโครงการวิจัยขนาดใหญ่ โดยทั่วไปแล้วเชื่อว่างานวิจัยในลักษณะชุดโครงการจะมีพลังทางสังคมมากกว่างานวิจัยเดี่ยว เพราะหน่วยงานที่สนับสนุนมีเป้าหมายชัดเจนที่จะสร้าง องค์ความรู้เพื่อแก้ปัญหาในท้องถิ่น ทั้งงบประมาณจำนวนมากยังสามารถดึงดูดนักวิจัยที่มี คุณภาพเข้ามาทำงาน (เลิศชาย ศิริชัย, 2548 : 4) สำหรับงานวิจัย 3 จังหวัดภาคใต้ 4 ปีที่ผ่านมา มี ชุดโครงการวิจัย 4 ชุด ทั้งหมดเกี่ยวข้องกับปัญหาความไม่สงบที่เกิดขึ้น คือโครงการวิจัยของกอส. และโครงการเมธีวิจัยอาวุโส “สันติวิธี ความรุนแรง และสังคมไทย” ที่ได้รับงบประมาณจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ซึ่งมีรศ.ดร.ชัยวัฒน์ สถาอานันท์เป็นหัวหน้าโครงการ ทั้งสอง โครงการเริ่มมาจากฐานคิดของหัวหน้าโครงการวิจัยที่ต้องการทำงานที่ตั้งอยู่บนฐานความรู้ โครงการวิจัยชุดแรกจัดทำขึ้นเพื่อนำความรู้มาใช้เป็นฐานในการเขียนรายงานเสนอแนวทาง แก้ปัญหาความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ให้รัฐบาล (พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร) โครงการที่ สอง เริ่มต้นจากคำถามที่ว่าเหตุที่สังคมไทยไม่สามารถแก้ไขปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้เป็น เพราะขาดองค์ความรู้ หรือเป็นเพราะปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ไม่มีทางออก หรือเพราะไม่มี

การเสนอหนทางในการแก้ปัญหา ผลการวิจัยในชุดโครงการนี้พบว่านโยบายที่วางบนฐานความหลากหลายทางวัฒนธรรมและเคารพความเป็นอื่นเคยเกิดขึ้นมาแล้ว มีบุคคลที่รับผิดชอบปฏิบัติงานในพื้นที่บางคนเข้าใจปัญหาและพยายามกำหนดกฎเกณฑ์ที่เคารพต่อศักดิ์ศรีของคนสายสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ยังมีให้เห็น แต่สิ่งเหล่านี้จะมีพลังเมื่อผู้คนในสังคมไทย “มีจินตนาการถึงชุมชนชาติของตนชนิดที่เปิดพื้นที่ให้กับแผ่นดินและผู้คนที่ดำรงอยู่และก่อกำเนิดมาจากจินตนาการที่ต่างออกไปดำรงอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรีเสมอกัน” (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2551 : 48)

สำหรับโครงการงานวิจัยบูรณาการปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้โดยมีการนำเสนองานวิจัยในปี 2550 โดยมีอาจารย์ปิยะ กิจถาวรเป็นหัวหน้าโครงการ ในขณะที่โครงการ 2 ชุดแรกพบว่าม็องคืความรู้เกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ทั้งที่เป็นความรู้ในเรื่องทั่วไปและความรู้เกี่ยวกับปัญหาความไม่สงบจำนวนไม่น้อย โครงการนี้เสนอความเป็นมาของโครงการว่า “เหตุการณ์ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้เกิดขึ้นท่ามกลางความไม่มีองค์ความรู้เกี่ยวกับชาติพันธุ์มลายูของสังคม การวิจัยชุดนี้เป็นความพยายามหนึ่งในการแสวงหาคำตอบ และการเปิดเวทีให้หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง” (<http://www.oknation.net/blog/print.php?id=137961>)

โครงการวิจัยของคณาจารย์ในคณะวิทยาการสื่อสารเรื่องสาร สื่อ ผู้สันติ ความเป็นจริง แล้วโครงการวิจัยนี้ไม่ได้ระบุว่าเป็นชุดโครงการใหญ่ แต่จากการสำรวจพบว่าโครงการดังกล่าวมีผลการศึกษาที่สังเคราะห์มาจากงานวิจัยหลายฉบับที่ศึกษาในปีเดียวกัน (2550) จากแหล่งทุนเดียวกันคือสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ โครงการย่อยดังกล่าวเท่าที่สามารถรวบรวมได้คือ งานวิจัยของวไลยลักษณ์มล จ่างมล เรื่องสื่อเพื่อสันติภาพ : จริยธรรม การจัดการ และข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนา งานวิจัยของสากิเราะะ แยน่า เรื่องภาพสะท้อนเหตุการณ์ อุดมการณ์ และวาทกรรมเกี่ยวกับสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่นำเสนอผ่านสื่อมวลชน งานวิจัยเรื่องแบบแผนการสื่อสาร การเปิดรับสื่อและความต้องการข่าวสารของประชาชนเกี่ยวกับสถานการณ์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ของจารียา อรรถอนุชิต และอรุณีวรรณ บัวเนี่ยว งานวิจัยของจารียา อรรถอนุชิต อีกฉบับชื่อพัฒนาการข่าวสารสถานการณ์ใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ และงานของนุวรรณ ทับเที่ยง เรื่องผลกระทบของการสื่อสารมวลชน : ทักษะคติของประชาชนในเขตสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อการนำเสนอข่าวเหตุการณ์ความไม่สงบ

ข้อค้นพบของงานทั้งหมดข้างต้นถูกนำไปเป็นส่วนหนึ่งของผลการศึกษาเรื่องสาร สื่อ ผู้สันติ ที่เสนอว่าสื่อที่ประชาชนเปิดรับมากที่สุดคือสื่อโทรทัศน์ การสื่อสารระหว่างบุคคล และสื่อวิทยุ ตามลำดับ ในด้านแบบแผนและเครือข่ายการศึกษา ผู้นำศาสนามีบทบาทเป็นผู้ส่งสารที่สำคัญ เพราะได้รับความเชื่อถือในสังคมสูง กลุ่มเยาวชนและสตรีมีบทบาทเป็นผู้รับสารเท่านั้น ชุมชนทางของข่าวสารอยู่ที่ร้านน้ำชา มัสยิด และหอกระจายข่าว ทิศทางการนำเสนอข่าวเห็นได้ว่าหนังสือพิมพ์กลุ่มตัวอย่างมักเสนอข่าวในทางลบโดยใช้ภาษาแสดงอารมณ์ความรู้สึกเกินจริง

แสดงถึงความเป็นผู้ร้าย สื่อมวลชนทำหน้าที่บ่งพร่องในการนำเสนอความไม่สงบ การรายงานข่าวแบบ Peace Journalism มีสัดส่วนน้อยกว่า War Journalism วิทยุชุมชนยังไม่สามารถแสดงบทบาทในการมีส่วนร่วมคลี่คลายความขัดแย้ง การสื่อสารของรัฐเป็นการสื่อสารในแนวตั้ง ไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนและองค์กรอิสระอื่นๆ มีส่วนร่วม มุ่งหวังผลทางจิตวิทยาตามความต้องการของผู้ส่งสาร

3. พื้นที่การศึกษา พบว่างานวิจัยประเภทวิทยานิพนธ์จะมีพื้นที่การศึกษาเฉพาะมากกว่างานวิจัยของนักวิชาการจากสถาบันต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานวิจัยที่เกี่ยวกับสถานการณ์ความไม่สงบมักจะเป็นการศึกษาภาพรวมของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้มากกว่า หากพิจารณารวบรวมทั้ง 3 ประเภทจะเห็นว่างานที่เกี่ยวกับ นราธิวาสเป็นพื้นที่ศึกษาที่น้อยที่สุดเมื่อเทียบกับใน 3 จังหวัด คือ 45 เล่ม ในขณะที่วรรณกรรมที่ศึกษาพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ในภาพรวมมีทั้งสิ้น 185 เล่ม ศึกษาในพื้นที่ยะลา 114 เล่ม และปัตตานี 85 เล่ม ซึ่งไม่ต่างกับสถานการณ์ในช่วง 26 ปีก่อนหน้า

4. ระเบียบวิธีวิจัย การวิจัยเชิงปริมาณยังคงมีจำนวนมากกว่างานวิจัยเชิงคุณภาพไม่ต่างจากก่อนหน้านี้ หากนับรวมจำนวนกลุ่มเป้าหมายในงานวิจัยเชิงปริมาณทุกเล่ม อาจประเมินได้ว่าน่าจะมีประชากรกว่า 5 หมื่นคนในพื้นที่ที่ต้องตอบคำถามงานวิจัยเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ในรอบ 4 ปีที่ผ่านมา กลุ่มประชากรที่ได้รับความสนใจให้เป็นกลุ่มเป้าหมายของงานวิจัยมากที่สุดคือ “ประชาชน” โดยเริ่มมีงานวิจัยที่สำรวจความคิดเห็น ทศนคติ ความเข้าใจของประชาชนต่อปัญหาความไม่สงบในปี 2549 สำหรับงานประเภทวิทยานิพนธ์มีการศึกษาความเห็นการมีส่วนร่วม ทศนคติ และความเข้าใจของประชาชนในเรื่องต่างๆ ที่ไม่เกี่ยวกับความไม่สงบตั้งแต่ปี 2547 ส่วนวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวกับความเห็นหรือบทบาทของประชาชนต่อสถานการณ์ความไม่สงบมีการศึกษาในปี 2550 หากเป็นงานวิจัยหรือวิทยานิพนธ์ที่สอบถามความเห็นของผู้นำศาสนาและการเมือง รวมทั้งเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานต่างๆ มักใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณควบคู่กับคุณภาพ หรืองานวิจัยเชิงคุณภาพเพียงอย่างเดียว ด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ใช้ข้อมูลหลัก นอกจากนี้ยังพบว่างานวิจัยและวิทยานิพนธ์หลายเรื่องที่ใช้แนวทางการวิจัยเชิงปริมาณควบคู่กับคุณภาพ มักมีข้อจำกัดที่คำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ใช้ข้อมูลหลักมักเป็นคำถามที่คล้ายคลึงกับคำถามในแบบสอบถาม หรือในอีกกรณีคือใช้แนวทางการวิจัยผสมผสานกัน 2 แบบ แต่ในการนำเสนอผลการวิจัยใช้ผลแบบเดียว คือผลจากการวิเคราะห์เชิงปริมาณ

อย่างไรก็ตามในช่วง 4 ปีที่ผ่านมาได้มีการใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพิ่มขึ้น เช่นการศึกษาปัญหาพื้นฐานของชาวบ้านจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส โดยปิยะ กิจถาวร เสนอต่อกอส. ซึ่งงานวิจัยด้วยระเบียบวิธีวิจัยเช่นนี้ได้มีการทำงานต่อเนื่องมาก่อนหน้าปี 2547 โดยทีมงานของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค และได้สรุป

บทเรียนออกมาเป็นหนังสือเรื่องวิจัยชาวบ้าน... ในบริบทของความหลากหลายทางวัฒนธรรมและชุมชนชายแดน (2547)

นอกจากนี้ยังมีการสนับสนุนให้เกิดงานวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนานักวิจัยท้องถิ่นขึ้นเช่น การวิจัยเชิงปฏิบัติการการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศวัฒนธรรมในเขตเชิงเขาภูโต-สันกาลาศรี : กรณีศึกษาบริเวณบ้านตะโหนด อำเภอหรือเสาะ และอำเภอศรีสาคร จังหวัดนราธิวาส ซึ่งมี รศ.ศรีศักร วัลลิโภดมเป็นหัวหน้าโครงการวิจัย การวิจัยเช่นนี้เป็นการวิจัยรูปแบบเดียวกับงานวิจัยเชิงปฏิบัติการประวัติศาสตร์ โบราณคดี และชาติพันธุ์ กรณีศึกษานานดาใต้ และบ้านภูมิ อำเภอ ยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี ในปี 2546 (ภายหลังงานวิจัยฉบับนี้ตีพิมพ์เป็นหนังสือ 2 เล่มชื่อว่าเสียงสะท้อนจากหมู่บ้านประมงอ่าวปัตตานี: เสียงจากคนตานี และเราคือปอเนาะ (2550)) และงานวิจัยรูปแบบเดียวกันนี้ได้ตีพิมพ์ออกมาเป็นหนังสือเรื่องเล่าขานตำนานใต้ (2550) โดยคณะนักวิจัยในท้องถิ่นทำการวิจัยเกี่ยวกับตำนาน เรื่องเล่า ภูมินามของจังหวัดยะลา ปัตตานี และนราธิวาส หากพิจารณางานวิจัยและวิทยานิพนธ์ทั้งหมดนับว่างานของศรีศักร วัลลิโภดมเป็นงานวิจัยแรกๆ ที่เปิดโอกาสให้กับนักวิจัยในท้องถิ่นได้ศึกษาเรื่องราวของบ้านตัวเอง และเป็นงานวิจัยแรกๆ ที่เปิดพื้นที่ให้กับตำนานของท้องถิ่นและประวัติศาสตร์สังคมของจังหวัดชายแดนใต้

หนังสือ

จากการสำรวจวรรณกรรมประเภทหนังสือพบว่าตั้งแต่ปี 2547 – 2550 มีหนังสือที่ตีพิมพ์ออกสู่ท้องตลาดเพิ่มขึ้นตามลำดับ กล่าวคือ พ.ศ. 2547 มีหนังสือ 27 เล่ม พ.ศ. 2548 มีหนังสือ 34 เล่ม พ.ศ. 2549 และ 2550 มีหนังสือ 38 และ 56 เล่ม รวมทั้งหมด 4 ปี 153 เล่ม ซึ่งมีจำนวนมากกว่าหนังสือที่ตีพิมพ์มาตั้งแต่ปี 2521 – 2546 รวมกัน 26 ปีมีเพียง 85 เล่ม

หนังสือนับเป็นงานเขียนประเภทแรกที่น่าเสนอความรุนแรงใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้รวดเร็วกว่าวรรณกรรมประเภทอื่นที่ต้องใช้เวลาคิดไตร่ตรอง เก็บข้อมูลด้วยระเบียบวิธีวิจัยแบบต่างๆ มีบทวิเคราะห์และสรุปบนฐานของข้อมูลที่เก็บมาได้ ในขณะที่หนังสือเป็นงานเขียนจากประสบการณ์และการเก็บข้อมูลที่ไม่ต้องยึดติดกับระเบียบวิธีวิจัยใดๆ ประกอบกับเงื่อนไขทางการตลาดจึงทำให้หนังสือจะต้องผลิตออกมาอย่างรวดเร็วตอบสนองความต้องการของท้องตลาดอย่างทันทั่วถึง ดังนั้นในปี 2547 จะเห็นว่าหนังสือเป็นวรรณกรรมที่น่าเสนอเรื่องราวความรุนแรงมากที่สุดคือ 18 เล่มในขณะที่มีวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวกับสถานการณ์เพียง 3 เล่ม รายงานวิจัย 3 เล่มเท่านั้น อย่างไรก็ตามหนังสือ 17 เล่มนี้ส่วนหนึ่งเป็นหนังสือที่นำงานเก่ามาตีพิมพ์ใหม่ เช่นหนังสือเรื่องเหยื่อสูญ อับดุลกาเดร์ ของเฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร หนังสือเรื่องสถานการณ์ไฟใต้ เขียนโดยปรีดี พนมยงค์และสุพจน์ ด้านตระกูล เรื่องนโยบายการปกครองของรัฐบาลต่อชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (พ.ศ. 2475 – 2516) ของปิยนารถ บุนนาค หนังสือเรื่องกุเฮง...เผาโรงเรียน คดีประวัติศาสตร์ แบบอย่างการต่อสู้อันชอบธรรม ของสมชาย นีละไพจิตร หนังสือเหล่านี้เป็นหนังสือที่เคยตีพิมพ์แล้วหนึ่งครั้งหรือมากกว่า เมื่อเกิดเหตุการณ์รุนแรงจึงนำมาตีพิมพ์

ใหม่ ทั้งที่หนังสือเหล่านี้ไม่ใช่หนังสือประวัติศาสตร์แต่ด้วยเพราะเป็นงานเขียนที่พูดถึงสถานการณ์ร่วมสมัยของผู้เขียนแต่ละคน ดังนั้นหนังสือดังกล่าวจึงกลายเป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ไปโดยปริยาย

นอกจากหนังสือเก่าที่มาพิมพ์ใหม่แล้วยังมีหนังสืออีกชุดหนึ่งที่น่าสนใจคือหนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ปัตตานี ประวัติศาสตร์เล่มหนึ่งที่มีความสำคัญมากและนำเสนอภาพประวัติศาสตร์ปัตตานีที่แตกต่างไปจากงานเขียนประวัติศาสตร์ปัตตานีเล่มอื่นคืองานสุจิตต์ วงษ์เทศ เรื่องรัฐปัตตานีใน “ศรีวิชัย” เก่าแก่กว่ารัฐสุโขทัยในประวัติศาสตร์ ซึ่งนำพาคนอ่านย้อนเวลากลับไปด้วยหลักฐานทางโบราณคดีที่ยืนยันให้เห็นว่าปัตตานีมีความเก่าแก่มากกว่าสุโขทัย

ต่อมาในปี 2548 จำนวนหนังสือ 3 จังหวัดมีเพิ่มมากขึ้น แบ่งเป็นหนังสือที่เกี่ยวกับสถานการณ์ความไม่สงบ 28 เล่ม หนังสือเกี่ยวกับเรื่องทั่วไป 5 เล่ม และหนังสือประวัติศาสตร์ 1 เล่ม ปีนี้มีหนังสือของนักเขียนที่ใช้นามแฝง 2 คน คืองานของกันต์กวี 3 เล่ม และงานของคนเสื่อกาวณ์ 2 เล่ม ผู้เขียนกล่าวอ้างว่าเป็นคนที่ทำงานในพื้นที่ การนำเสนอเรื่องราวต่างๆ เป็นลักษณะบันทึกประจำวันถึงเหตุการณ์รุนแรงต่างๆ เหมือนการนำเสนอข่าวประจำวันที่เพิ่มเติมอารมณ์ความรู้สึกของผู้เขียนลงไป นอกจากนี้ยังมีหนังสือของทหารระดับนายพล 2 คน คืองานของพลเอก กิตติ รัตนฉายา 2 เล่ม ที่นำเสนอปัญหาและแนวทางแก้ไข และหนังสือพลตรีชิตติยะ สวัสดิผล 3 เล่ม ที่เป็นการเขียนถึงสถานการณ์ความไม่สงบของ 3 จังหวัดในแนวแฟนตาซี มีสีสัน ไร้ใจ

นอกจากงานข้างต้นแล้วเห็นได้ว่ายังมีหนังสือของนักวิชาการ สื่อมวลชน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นลักษณะการรวมเล่มบทความ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสถานการณ์ปัญหา สาเหตุแห่งปัญหา และข้อเสนอแนวทางแก้ไขปัญหา เช่นหนังสือเรื่องความรู้กับการแก้ปัญหาความขัดแย้งกรณีวิกฤติการณ์ชายแดนภาคใต้ ที่รวบรวมบทความของนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หนังสือ 3 เล่ม ของอัศวิน เนตรโพธิ์แก้ว อาจารย์ประจำสาขาניתศศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ซึ่งให้น้ำหนักของปัญหาความไม่สงบไปที่ขบวนการแบ่งแยกดินแดน เปรียบเทียบเชื่อมโยงกับขบวนการก่อการร้ายที่อื่นๆ หนังสือของบะห์รูณ “คอลัมน์นิสต์” ในเนชั่นสุดสัปดาห์ เรื่องนิฮาดสี่เทา : ใครสร้างใครเลี้ยงไฟได้ สำหรับงานทางด้านสังคมวัฒนธรรมยังคงเป็นงานของประพนธ์ เรื่องดวงค์ ซึ่งในปี 2548 มีหนังสือตีพิมพ์ออกมา 2 เรื่อง

ปี 2549 มีหนังสือของสื่อมวลชนออกมาเป็นจำนวนมากกว่าปีก่อนๆ โดยหนังสือของสื่อมวลชนเหล่านี้ส่วนหนึ่งเป็นงานเขียนจากประสบการณ์การทำงานในพื้นที่ หนังสือ 2 เล่มของนักข่าวที่ให้นำหนักปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ไปที่ขบวนการแบ่งแยกดินแดนคือเรื่องกะเทาะเปลือก...ไฟใต้...ใครบงการ ของสอาด จันทรดี อดีตคอลัมน์นิสต์ในหนังสือพิมพ์หลายฉบับ เล่มที่สองคือหนังสือของเอกราช มูแกมคอลัมน์นิสต์หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ อีกส่วนเป็นการรวบรวมข้อเขียนบทความที่เกี่ยวกับผลกระทบของความรุนแรงต่อชีวิตของผู้คนใน 3 จังหวัด สื่อมวลชนที่

ผลิตหนังสือออกมามากที่สุดคือทีมงานของศูนย์ข่าววิศรา ซึ่งตีพิมพ์หนังสือออกมาในปีนีถึง 3 เล่ม คือเรื่องคือความหวังของเรา (อินีละห์ จีตา กิตา), เรื่องรวมใจเป็นหนึ่ง (เบอร์ชาตุ ฮาดี) และเรื่อง ปักหมุด...เท่าใจ เรื่องราวทั้งหมดในหนังสือ 3 เล่มนี้เป็นการนำเสนอในลักษณะการเล่าเรื่อง เพราะเชื่อกันว่าเรื่องเล่าที่มีอารมณ์ความรู้สึก มีพลังในการโน้มน้าวใจของผู้อ่านให้รู้จักคนมลายูมุสลิมที่คนส่วนใหญ่ในสังคมไทยไม่รู้จัก นักข่าวแห่งศูนย์ข่าววิศราทั้งที่เป็นคนในและนอกพื้นที่จึงร่วมกันเล่าเรื่องราวทั้งที่เป็นชีวิตของผู้คนที่ได้ไปพบเจอ ทั้งที่เป็นประสบการณ์ส่วนตัวของผู้สื่อข่าว

งานของนักหนังสือพิมพ์ภาษาต่างประเทศในไทยที่เขียนถึงชีวิตของชาวบ้านท่ามกลางสถานการณ์ที่รุนแรงเช่นเรื่องความรุนแรงในชายหมอก ของศุภรา จันทรชิตฟ้า ผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์ ที่ตีพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษและมีผู้นำมาแปลเป็นภาษาไทย และหนังสือที่เล่าเรื่องความเดือดร้อนของชาวบ้านจากปัญหาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรเรื่องเยี่ยวยาแผ่นดินที่รวบรวมบทความในหนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์ ของสนิหสุดา เอกชัย และแปลโดยภควดี วีระภาสพงษ์

นอกจากนี้ยังมีงานของหน่วยงานในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยอีก 2 เล่มคือ เล่มแรกเรื่อง ความรู้และความไม่รู้ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยการดำเนินงานของคณะทำงานวาระทางสังคม สถาบันวิจัยสังคม ที่จัดตั้งโครงการตลาดวิชามหาวิทยาลัยชาวบ้าน ชุด 3 จังหวัดภาคใต้เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในสังคม 3 จังหวัดภาคใต้ เน้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง โดยใช้มุมมองและข้อมูลจากพื้นที่เป็นหลัก พร้อมทั้งนำเสนอข้อมูลไปยังภาคส่วนต่างๆ ของสังคม หนังสือเล่มนี้เป็นการสรุปเนื้อหาจากงานเสวนา 5 ครั้งในประเด็นคือ 1.เรื่องของวิกฤตการจัดการทรัพยากร 3 จังหวัดภาคใต้ 2.เรื่องของมหาอำนาจกับโลกมุสลิม 3.การเมืองการก่อการร้าย ประเด็นปัญหาทางประวัติศาสตร์ 3 จังหวัด 4.เรื่องเศรษฐกิจการการเมือง 3 จังหวัดภาคใต้ และ 5.การศึกษาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและชุมชน เล่มที่สองคือเรื่อง 2 ปีตากใบ ชีวิตที่ต้องการคำตอบ เป็นหนังสือที่ติดตามการเคลื่อนไหวในคดีของผู้ที่ตกเป็นผู้ต้องหา 58 คน และในบทสุดท้ายเป็นการเสนอความคิดเห็นของผู้ที่ติดตามเรื่องราวความรุนแรงในภาคใต้ทั้งที่เป็นนักวิชาการในพื้นที่ เช่นศรีสมภพ จิตรภิมย์ศรี และปิยะ กิจถาวร นักกฎหมายศูนย์นิติธรรมสมานฉันท์อย่างอนุภูถ อาแวปุเตะ นักการเมืองชื่อว่าภิลิทธิ เวชชาชีวะ ผู้หญิงที่ทำงานเคลื่อนไหวในพื้นที่เช่นนารี เจริญผลพิริยะ และอังคณา นีละไพจิตร และสุดท้ายนักวิชาการสันติวิธี แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์

หนังสือในปี 2550 มีจำนวนมากที่สุดใน 4 ปีที่ผ่านมา อาจเป็นเพราะการจัดทำหนังสือชุดโครงการ 2 โครงการ โครงการแรกคือสมุฏภาพนิทานพื้นบ้าน 2 ภาษาคือภาษาไทยและภาษามลายูอักษรยาวี ของอุทยานการเรียนรู้ที่ตีพิมพ์ออกมาในครั้งเดียวกัน 12 เล่ม โดยเริ่มตั้งแต่หนังสือสำหรับช่วงอายุ 0-3 ขวบเรื่องจรวดกิตติ และเมื่อนำอายุที่หนูรัก สำหรับช่วงอายุ 3 – 5 ขวบได้แก่เรื่องไก่โก่งมุสั้ง และเปาะแซเตาะกับชามะ ช่วงอายุ 6-9 ขวบได้แก่เรื่องไข่นุ้ยกับแพะน้อยใน

วันฮารีรายอ และ ซิงอ : เจ้าป่าผู้กล้าหาญ ช่วงอายุ 9 – 12 ปี เรื่องชาไก และพระเศวตสุรคชาธาร ช่วงอายุ 12 – 15 ปี เรื่องรายอสมอแฉ และจาโต : เล่ห์กลบนกระดาน ช่วงอายุ 15 – 18 ปี เรื่องวัดถ้ำคูหาภิมุข และแดนคนธรรพ์ หนังสือทั้งหมดนี้ให้ภาพของวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน พิษผักผลไม้ อาหาร และสัตว์ในท้องถิ่น ประเพณี พิธีกรรมต่างๆ และการอยู่ร่วมกันของผู้คนต่างศาสนาผ่านเรื่องเล่า นิทานและตำนาน

นอกจากหนังสือชุดสมุดภาพนิทานเด็กแล้วยังมีหนังสือชุดจุลสารความมั่นคงศึกษาภายใต้โครงการความมั่นคงศึกษา¹⁰ โดยมีรศ.ดร.สุรชาติ บำรุงสุข เป็นหัวหน้าโครงการ ในปี 2549 - 2550 โครงการฯ ได้ผลิตจุลสารความมั่นคงออกอย่างต่อเนื่องรวมจำนวนทั้งสิ้น 40 ฉบับ ในจำนวนนี้มีจุลสาร 5 เล่มที่เกี่ยวข้องกับปัญหาความมั่นคงใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้โดยตรง คือ การก่อความไม่สงบในภาคใต้ของไทย (ฉบับที่ 10) สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ฉบับที่ 16) ปัญหาภาคใต้ในบริบททางสังคม (ฉบับที่ 17) วาทกรรมทางศาสนากับความรุนแรงในภาคใต้ (ฉบับที่ 21) การก่อความไม่สงบ ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย (ฉบับที่ 35)

หนังสืออีกชุดหนึ่งซึ่งเป็นปรากฏการณ์ใหม่ของหนังสือที่เกี่ยวกับ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้คือหนังสือเล่มเล็กๆ ที่เขียนโดยกลุ่มเยาวชน “กลุ่มเล็กๆ ที่ทำกิจกรรมเล็กๆ ด้วยความหวังใหญ่ๆ” เยาวชนเหล่านี้ศึกษาอยู่ในสถาบันอุดมศึกษาทั้งในพื้นที่ และนอกพื้นที่ หนังสือ South See 5 เล่มจึงเกิดขึ้นต่อเนื่อง (แม้จะไม่สม่ำเสมอ) ตั้งแต่ปี 2547 – 2550 เนื้อหาในหนังสือจะเป็นงานเขียนประเภทเรื่องเล่า เรื่องสั้น ส่วนหนึ่งจะเน้นเรื่องความสัมพันธ์ของผู้คนต่างชาติพันธุ์ท่ามกลางสถานการณ์ อีกส่วนเป็นการพูดถึงปัญหาความไม่สงบผ่านมุมมองของเยาวชน และบางส่วนเกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่น นอกจากนี้หนังสือทั้ง 5 เล่มนี้แล้ว สมาชิกบางคนของเยาวชนกลุ่มนี้ยังได้ร่วมกันเขียนหนังสือบอกเล่าประสบการณ์จากการเดินทางเรียนรู้สังคมวัฒนธรรม 3 จังหวัดชายแดนใต้ร่วมกันระหว่างเยาวชนจากกรุงเทพฯ และเยาวชนในพื้นที่ ชื่อว่า *ปัตตานี ใต้เงาจันทร์* โดยการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพและคณะทำงานวาระทางสังคม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นอกจากนี้ยังมีหนังสือเรื่อง *ฟ้าหม่นที่เมืองยะลา* (2550) รวบรวมงานเขียนจากเยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรมค่ายเยาวชนนักเขียน “เขียนไม่ยาก...ถ้าอยากเขียน” ของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษายะลาเขต 1 งานเขียนเหล่านี้บอกเล่าเรื่องราวทั้งความเป็นมาของสถานที่ และประเพณีต่างๆ ในจังหวัดยะลา สอดแทรกอารมณ์

¹⁰ โครงการความมั่นคงศึกษา ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย โดยในช่วงแรกได้ให้การวิจัยในเรื่องของการก่อการร้ายเป็นประเด็นหลัก เมื่องานวิจัยสิ้นสุดลงได้ดีพิมพ์เผยแพร่ผลงานบางส่วนออกมาในรูปแบบจุลสาร และได้ขยายโครงการครอบคลุมการศึกษาด้านความมั่นคงในรูปแบบอื่นๆ และแบ่งการทำงานเป็น 3 ด้านคือ การวิจัยระยะสั้น งานเสวนาทางวิชาการ และเอกสารวิชาการที่รวบรวมผลงานวิจัยและสรุปการเสวนาออกสู่สาธารณะ

ความรู้สึกของผู้เขียน ทั้งความสุขที่ได้อยู่ในระยะเวลา และความทุกข์จากสถานการณ์ความรุนแรง นักเขียนทุกคนเป็นนักเรียนมัธยมชั้นปีที่ 4 – 6 ทั้งพุทธและมุสลิม

นับว่างานเขียนของนักศึกษาหรือเยาวชนต่างพื้นที่ต่างชาติพันธุ์เช่นนี้แทบจะไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในพื้นที่วรรณกรรมของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้

หนังสืออีก 2 เล่มที่แตกต่างจากหนังสือเล่มอื่นๆ ใน 3 ปีที่ผ่านมาคือหนังสือที่เป็นเสียงของผู้หญิง เล่มแรกคือหนังสือ*ตากใบในอากาศ ความทรงจำที่ปลิดปลิวจากความรับรู้* โดยกลุ่มผู้หญิงที่ทำงานโครงการอบรมเยียวยาจิตใจครอบครัวผู้สูญเสียชีวิตและบาดเจ็บจากกรณีความรุนแรงใน 4 จังหวัดชายแดนภาคใต้ นำโดยนารี เจริญผลพิริยะ หนังสือ*ตากใบในอากาศ*จึงเป็นหนังสือที่รวบรวมเรื่องราวที่ผู้สูญเสียต้องการจะบอกเล่าให้สังคมรับรู้ และ "ยังเสนอแนวทงสมานฉันท์ที่ได้ทดลองปฏิบัติแล้ว" (มัทนี จีอนารา และคณะ, 2550 : 8) หนังสือของผู้หญิงอีกเล่มคือหนังสือเรื่อง*เยียวยาบาดแผลคืนวันอันโหดร้าย ด้วยศรัทธา อาทร และห่วงใย* โดยไชรยา จามจุรี ซึ่งเป็นหนังสือที่รวบรวมความคิดทั้งที่เป็นปาฐกถา และบทความของไชรยา จามจุรี ที่เล่าเรื่องชีวิตของผู้หญิงที่สูญเสียจากเหตุการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้น

จากงานวิจัยของคณาจารย์คณะวิทยาการสื่อสาร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ที่พบว่า ผู้หญิงและเยาวชนเป็นเพียงผู้รับสารเท่านั้น หนังสือ 7 เล่มข้างต้นเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่าคน 2 กลุ่มนี้ไม่ได้เป็นเพียงผู้รับสารดังที่กล่าวมา หากแต่ใช้พื้นที่การสื่อสารอีกพื้นที่หนึ่งในสังคม โดยการสนับสนุนจากกลุ่มคนทำงานและองค์กรบางองค์กรเปิดพื้นที่และให้โอกาสกับคนทั้ง 2 กลุ่มนี้

หนังสือ 2 เล่มสุดท้ายที่จะกล่าวถึงในที่นี้คือหนังสือของ deepsouth bookazine¹¹ volume 1 สัญญาณอันตรายสงครามกลางเมือง และ volume 2 สงครามความคิดการต่อสู้ยืดเยื้อ หนังสือของ deepsouth bookazine จะมีจุดเน้นที่แตกต่างจากหนังสือของศูนย์ข่าวอิศรา คือจะมุ่งไปที่การอธิบายและตีความข้อมูลของสถานการณ์ หากมีเรื่องเล่าจะเล่าในรูปแบบของสารคดีและสารคดีเชิงข่าว หนังสือทั้ง 2 เล่มจะมีการตั้งชื่อคอลัมน์ แบ่งออกเป็นคอลัมน์หลักๆ คือสถานการณ์ เฉพาะเล่มหนึ่งจะพูดถึงเรื่องมือบหหญิงมุสลิม ขณะที่เล่มสองพูดถึงเรื่องการเมืองชายแดน เรื่อง ขบวนการใต้ดิน คอลัมน์ Cover Story จะเป็นการนำเสนอแนวคิดหลักในแต่ละฉบับ บทสัมภาษณ์พิเศษบุคคลต่างๆ คอลัมน์ถอดบทเรียนโลกเป็นงานเขียนถึงสถานการณ์ความไม่สงบในต่างประเทศ คอลัมน์ ekonomi kampung หรือเศรษฐกิจหมู่บ้าน/ชุมชน ที่เขียนถึงธุรกิจรถตุ๋น

¹¹ Deep South Watch หรือศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ ก่อตั้งขึ้นจากการร่วมมือของหลายภาคี ได้แก่ ชมรมแพทย์ชนบท เครือข่ายองค์กรครู 3 จังหวัดชายแดนใต้ นักวิชาการในสถาบันการศึกษาต่างๆ นักสื่อสารสาธารณะ สื่อมวลชน ที่เข้ามาช่วยในแง่ของการนำความรู้ที่ได้จากการประมวลผลไปสื่อสารสาธารณะเพื่อขับเคลื่อนทางสังคมอย่างมีพลวัต ก่อตั้งเมื่อเดือนสิงหาคม 2549 มีวัตถุประสงค์หลัก 3 ประการ คือ จัดการข้อมูลเพื่อเฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ 2. สร้างเข้าใจให้เกิดขึ้นในสังคม 3. เปิดพื้นที่ความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ในการคลี่คลายปัญหาความรุนแรง

โดยสาร กับการขายเสื้อผ้ามือสอง คอลัมน์หอมกลิ่นบุหงาว่าด้วยเรื่องศิลปะและวัฒนธรรม คอลัมน์เรื่องสั้นเป็นการเปิดพื้นที่ให้งานเขียนประเภทเรื่องสั้น คอลัมน์ผลึกคิดเป็นคอลัมน์ที่ว่าการถอดบทเรียนของกลุ่มนักคิด ประชาชนชาวบ้าน ในสายงานภาคประชาสังคม หนังสือ deepsouth bookazine จึงเป็นหนังสือที่ผลพวงจากสถานการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้น อีกรูปแบบหนึ่ง

จากการทบทวนหนังสือ 154 เล่มพบว่าเนื้อหาและรูปแบบการนำเสนอของหนังสือจะแตกต่างกันไปตามภูมิหลังของผู้เขียน กล่าวคือ

1. หนังสือที่เกี่ยวกับเรื่องของยุทธวิธี ยุทธศาสตร์ ในการต่อสู้กับผู้ก่อความไม่สงบ ส่วนใหญ่ผู้เขียนเป็นข้าราชการตำรวจและทหารจะนำเสนอเกี่ยวกับเรื่องของยุทธศาสตร์ ยุทธวิธีในการ “ต่อสู้” กับขบวนการโจรก่อการร้าย ขบวนการแบ่งแยกดินแดน หนังสือที่ผู้เขียนเป็นทหารซึ่งเขียนออกมาอย่างต่อเนื่องมากที่สุดคือหนังสือของพลเอกกิตติ รัตนฉายาผู้ที่เชื่อมั่นมาตลอดว่า เหตุการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้เกิดจาก “ขบวนการ” ที่ยึดมั่นในเรื่องของเชื้อชาติ คือมลายู ศาสนาอิสลาม และมาตุภูมิปัตตานี ขบวนการเหล่านี้ต้องการต่อสู้กับรัฐบาลสยามเพื่อตั้งรัฐปัตตานี ดารุสสลาม โดยเริ่มจากปี 2547 เรื่องเปิดโปงจุดไฟใต้ ตั้งรัฐปัตตานี ต่อมาในปี 2548 เรื่องดับไฟใต้กับรัฐไทย และยำใหญ่ไฟใต้ ปี 2549 เรื่องถอดรหัสไฟใต้ ปี 2550 เรื่องเหลียวหน้าแลหลัง

2. หนังสือเรื่องเล่า ผู้เขียนมักเป็นนักข่าว นักหนังสือพิมพ์ คอลัมนิสต์ หรือบางครั้งมักใช้นามแฝง เนื้อเรื่องที่นำเสนอเกี่ยวกับชีวิตประจำวันของผู้คนที่ดำเนินไปท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบ และชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปของผู้ที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบ กรณีส่วนใหญ่ที่ถูกพูดถึงเสมอคือเหตุการณ์กรือเซะ และตากใบ ซึ่งถูกนำเสนอชีวิตที่แตกต่างกัน เหตุการณ์กรือเซะเป็นการนำเสนอชีวิตของผู้ที่ตายไปแล้วซึ่งยังคงตกเป็นกึ่งผู้ต้องหาก่อความไม่สงบ กึ่งผู้ที่ถูกกระทำเกินกว่าเหตุโดยเจ้าหน้าที่รัฐ การนำเสนอเรื่องราวของกรือเซะจึงมีลักษณะการต่อสู้หรือช่วงชิงพื้นที่สื่อสาธารณะ ในขณะที่ชีวิตของผู้ที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ตากใบ นับเป็นการนำเสนอชีวิตของผู้บริสุทธิ์ที่ถูกกระทำจากรัฐ นอกจากนี้ยังมีหนังสือที่เกี่ยวกับเหตุการณ์รุนแรงอีก 2 เหตุการณ์คือเหตุการณ์ทำร้ายนาวิกโยธินที่ตันหยงลิมอ และการทำร้ายครูจูลิง ปงกันมูน หนังสือในกลุ่มนี้เช่น หนังสือคนที่ตายได้ฟ้าเดียวกัน (2547) ของสำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน เรื่อง 106 ศพ ความตายมีชีวิต ของภูมิบุตรา (2547) หนังสือของกนต์กีวี และคนเสื้อขาว (2548) หนังสือเรื่องนาที่ชีวิต ครูจูลิง ของกนต์กีวี และเรื่องครูจูลิงดอกไม้ใต้เงาใจของนังตา (2549) เรื่องที่เกิดเหตุ ของวรรณ พันธ์พงศ์ (2550)

3. หนังสือวิชาการและกึ่งวิชาการที่เขียนโดยนักวิชาการ หรือเป็นการสรุปรวบรวมข้อเสนอแนะหรือการอภิปรายของคนกลุ่มต่างๆ ในงานเสวนาวิชาการ ซึ่งงานเขียนเหล่านี้มีความพยายามที่จะเป็นกลางอยู่บ้าง แม้จะยังคงโน้มเอียงมาข้างประชาชนและวิพากษ์การทำงานของรัฐบาลเป็นส่วนใหญ่ แต่หนังสือประเภทนี้มักจะตัดทอนอารมณ์ความรู้สึก หรือภาษาที่โน้มน้ำหนักให้อ่านเกิดความรู้สึกร่วมกับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งออกไป หนังสือในกลุ่มนี้อาจแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มคือหนังสือที่

วิเคราะห์ปัญหาความรุนแรงและเสนอแนวทางแก้ปัญหาและหนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ เช่น หนังสือความรู้กับการแก้ปัญหาความขัดแย้งกรณีวิกฤติการณ์ชายแดนภาคใต้ (2548) หนังสือวารสารอินโดจีนศึกษา ฉบับวิกฤติการณ์ไฟใต้ ของศูนย์อินโดจีนศึกษา วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา (2549) หนังสือเรื่อง ความรู้และความไม่รู้ 3 จังหวัดชายแดนใต้ (2549) หนังสือรวมข้อคิดข้อเขียนของนักวิชาการ เจ้าหน้าที่รัฐ นักการเมือง ประชาชนหรือชุมชนอย่างเรื่อง กำเนิดไฟใต้ (2550) และยุคไฟใต้ (2550) ที่มีสุริชัย หวันแก้ว เป็นบรรณาธิการ หนังสือเรื่องมลายูศึกษา : ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับประชาชน มลายูมุสลิมในภาคใต้ (2550) นิธิ เอียวศรีวงศ์เป็นบรรณาธิการ หนังสือชุดจุลสารความมั่นคงศึกษา (2550)

4. หนังสือวรรณกรรมประเภทเรื่องสั้นและนวนิยาย สำหรับหนังสือประเภทนี้คงไม่มีบทวิเคราะห์ของใครจะชัดเจนเท่ากับบทวิเคราะห์ของพิเชฐ แสงทอง จากบทความเรื่องผจญภัยในแดนมหัศจรรย์ ภารกิจของ “ความเป็นไทย” ในวรรณกรรมว่าด้วยมลายูมุสลิม ในหนังสือเรื่องแขกในบ้านตัวเอง โดยพิเชฐ เริ่มเล่าว่า 4-5 ปีที่ผ่านมาวรรณกรรมที่เกี่ยวกับสังคมมลายูมุสลิมได้รับความสนใจจากวงการวรรณกรรมมากขึ้น สืบเนื่องจากวรรณกรรมเหล่านี้ได้เข้ารอบในการประกวดรางวัลต่างๆ หลายรางวัล ในปี 2548 เรื่องสั้นชุดอุบัติการณ์ ของวรรภา วราภา ได้เข้ารอบสุดท้ายรางวัลซีไรต์ เพราะเรื่องสั้นชุดนี้แสดงให้เห็นการประสานทางวัฒนธรรมระหว่างชาวไทยมุสลิม ไทยพุทธและไทยเชื้อสายจีนได้อย่างลงรอย ต่อมางานของศิริวรรณ แก้วกาญจน์เรื่องกรณีสมาตกรรมใต้ะอิมฮามสะตอปา การ์เด ที่กล่าวถึงสถานการณ์ความรุนแรงใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้โดยตรง และนวนิยาย เรื่องเล่นเงาของจิรภัทร อังศุมาลิน ได้เข้ารอบอีกครั้ง นอกจากนี้ยังมีรางวัลอื่นๆ ที่ได้เคยมอบให้แก่วรรณกรรมเรื่องสั้นและบทกวีที่กล่าวถึงวัฒนธรรมและสถานการณ์จังหวัดชายแดนภาคใต้

ปรากฏการณ์ดังกล่าว น่าจะเป็นแรงกระเพื่อมหนึ่งในสังคมไทย ท่ามกลางแรงกระเพื่อมมากมายเกี่ยวกับการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับมุสลิม การปรากฏตัวของวรรณกรรมว่าด้วยมุสลิมและการรับรองวรรณกรรมเหล่านี้ด้วยรางวัลต่างๆ ดูจะเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าสังคมไทยยังต้องการองค์ความรู้เพื่อการทำ ความเข้าใจเกี่ยวกับมลายูมุสลิมอีกมาก เพราะองค์ความรู้ที่มากพอจะทำให้เกิดความเข้าใจที่มากพอสำหรับใช้เป็นพื้นฐานในการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสันติสุข (2550 : 233 – 234)

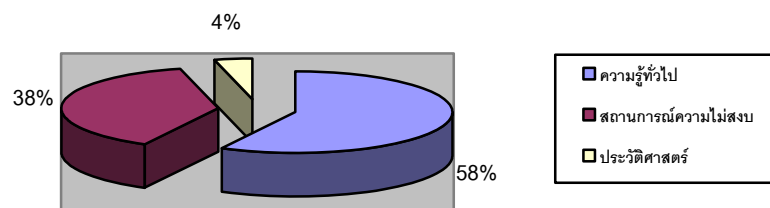
บทความของพิเชฐ เป็นบทความที่ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ ตั้งแต่ปี 2485 จนกระทั่งถึงวรรณกรรมในปี 2549 ซึ่งบทสรุปของการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับมลายูมุสลิมในรอบ 65 ปีคือ ช่วงปี 2480 – 2520 วรรณกรรมเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างวาทกรรมความเป็นไทยและร่วมมือกับวาทกรรมอื่นๆ ในการกีดกันมลายูมุสลิมให้ตกอยู่ในสภาพความเป็นอื่นในสังคมไทย ทศวรรษที่ 2530 งานเขียนของนักเขียนมุสลิมและไทยพุทธบางส่วนมีท่าทีฟื้นฟู

และเสนอทางเลือกในการมองตัวต้นมลายูมุสลิมมากขึ้น ถือเป็นภารกิจที่ท้าทายความเป็นไทยที่มีมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน

เรื่องราวในวรรณกรรม 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้

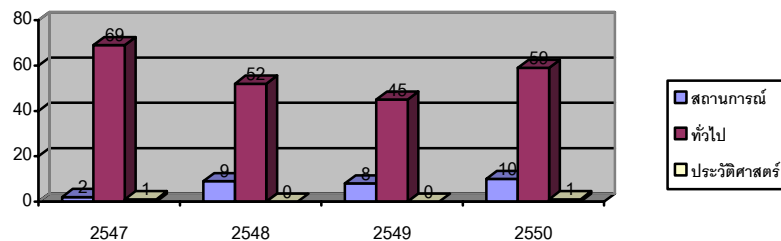
จากวรรณกรรมทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นสามารถแบ่งเนื้อหาของงานได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ คือ 1.งานที่เป็นความรู้เกี่ยวกับชายแดนภาคใต้โดยทั่วไป 2. งานที่เกี่ยวกับสถานการณ์ความรุนแรงใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ 3.งานที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์

สัดส่วนวรรณกรรมกลุ่มต่างๆ

หากพิจารณาวรรณกรรมแต่ละกลุ่มเนื้อหาแยกตามประเภทจะได้กราฟ 3 กราฟดังต่อไปนี้

วรรณกรรมประเภทวิทยานิพนธ์ / ภาคนิพนธ์

วิทยานิพนธ์เกี่ยวกับความรุนแรง 29 เล่ม จากทั้งหมด 256 เล่ม ในจำนวนนี้เป็นภาคนิพนธ์ด้านพัฒนาสังคม จากสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารจำนวน 13 เล่ม คิดเป็น 44.28 % วิทยานิพนธ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 8 เล่ม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 5 เล่ม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ที่ละ 1 เล่ม

หากแบ่งตามปีพบว่า พ.ศ. 2547 มีวิทยานิพนธ์ทั้งหมด 64 เรื่อง วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวกับความรุนแรง 2 เรื่อง เรื่องแรกเป็นงานวิจัยเชิงปริมาณของคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศึกษาเกี่ยวกับขวัญและกำลังใจของครูในการปฏิบัติงาน โดยซูรีนา คลานุรักษ์ และงานของพันโทเกียรติยศ หิรัญ เรื่องสถานการณ์ความไม่สงบเรียบร้อยใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้

ต่อมาในปี 2548 – 2550 สังเกตได้ว่าวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวกับสถานการณ์ความไม่สงบมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น อีกทั้งประเด็นการทำวิทยานิพนธ์มีหลากหลายมากขึ้น จะเห็นได้ว่าในพ.ศ.

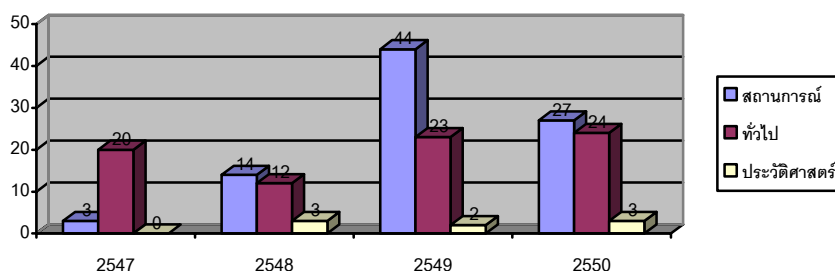
2548 มีวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวกับความรุนแรง 8 เล่ม ศึกษาทั้งในเรื่องปัญหาและแนวทางแก้ไข เหตุการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ของทงชัย ชูสิทธิ์ และคณะ ความเห็นและพฤติกรรมของผู้นำศาสนาต่อสถานการณ์รุนแรง ความเห็นของเยาวชนต่อแนวทางการแก้ไข ปัญหา และการสำรวจผลกระทบทางเศรษฐกิจอันเนื่องมาจากเหตุการณ์ความไม่สงบ วิทยานิพนธ์ ทั้ง 4 เล่มนี้เป็นของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ นอกจากนี้วิทยานิพนธ์ 3 เล่มเป็นงานใน สาขาวิชาสื่อสารมวลชนจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ 2 เล่ม สูดทำวิจัยศึกษาในเรื่องการใช้ระบบสารสนเทศมาศึกษาภูมิศาสตร์การกระจายพื้นที่ความ รุนแรง และการศึกษาการทำงานของหน่วยงานที่รักษาความสงบ

วิทยานิพนธ์ในปี 2549 วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวกับความรุนแรงมี 8 เรื่อง ในจำนวนนี้ 5 เรื่อง เป็นวิทยานิพนธ์ในสาขาสื่อสารมวลชนที่พิจารณาการสื่อสารมวลชนในการนำเสนอข่าวความรุนแรง และศึกษาพฤติกรรมของผู้รับสื่อในการรับข่าวสารจังหวัดชายแดนภาคใต้ทั้งพุทธและมุสลิมในเขต กรุงเทพฯ ส่วนที่เหลือเป็นวิทยานิพนธ์ของคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2 เรื่อง และ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ 1 เรื่อง

ปี 2550 นับเป็นปีที่มีวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับสถานการณ์ความไม่สงบมากที่สุดคือ 10 เล่ม และมีความหลากหลายทางสาขาวิชามากกว่าปีที่ผ่านมา ในจำนวนนี้มีงานของสถาบัน บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ 5 เรื่อง ส่วนอีก 5 เรื่องเป็นวิทยานิพนธ์จากสาขาจิตวิทยา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ คณะวารศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สาขาพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และสาขานโยบายและการ วางแผนสังคม มหาวิทยาลัยทักษิณ

ข้อสังเกตอีกอย่างของวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับ 3 จังหวัดคือ วิทยานิพนธ์ด้าน ประวัติศาสตร์นับว่ามีน้อยมาก ทั้งๆ ที่ประวัติศาสตร์ 3 จังหวัดนับเป็นสาเหตุหนึ่งของปัญหาความ ไม่สงบในพื้นที่ นอกจากนี้เมื่อเปรียบเทียบกับวรรณกรรมประเภทงานวิจัยและหนังสือพบว่า งาน 2 กลุ่มหลังให้ความสนใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์มากกว่า

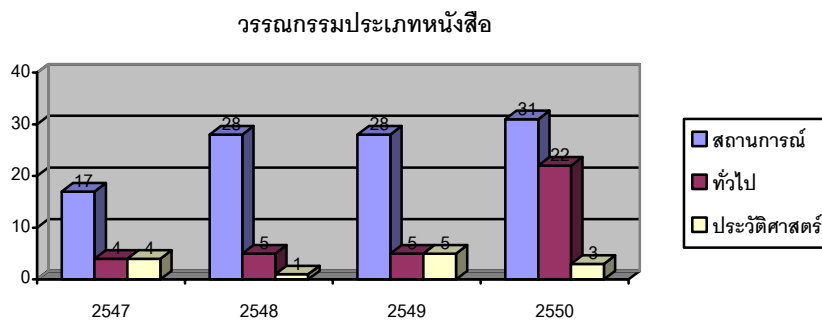
วรรณกรรมประเภทรายงาน/รายงานวิจัย

รายงานวิจัยเกี่ยวกับสถานการณ์ความไม่สงบในรอบ 4 ปีนี้มีทั้งสิ้น 88 เรื่อง จาก 175 เรื่อง เห็นได้ว่าในช่วงปี 2547 ซึ่งเป็นปีเริ่มต้นของเหตุการณ์รุนแรงหลายเหตุการณ์ งานวิจัยที่

เกี่ยวกับสถานการณ์ความไม่สงบยังมีจำนวนน้อยกว่างานวิจัยความรู้ทั่วไป และไม่มีการวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เลย ต่อมาในปี 2548 พบว่างานวิจัยที่เกี่ยวกับสถานการณ์ความไม่สงบมีจำนวนมากขึ้นถึงกว่า 10 เล่ม ปี 2549 เป็นปีที่งานวิจัยเกี่ยวกับสถานการณ์มีจำนวนมากที่สุดในรอบ 4 ปีคือ 44 เล่ม ทั้งนี้เพราะมีงานวิจัยลักษณะชุดโครงการวิจัยขนาดใหญ่หลายชุด สำหรับปี 2550 เป็นปีที่งานวิจัยดูลดจำนวนลง ทั้งนี้อาจเป็นด้วยงานวิจัยยังไม่ถูกนำเข้าห้องสมุดหรือเผยแพร่อย่างเป็นทางการดังกล่าวไปแล้ว

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ในรอบ 4 ปีนี้มีจำนวนทั้งสิ้น 8 เล่ม

สำหรับวรรณกรรมประเภทหนังสือเห็นได้ชัดว่าเนื่องจากกลไกทางการตลาดทำให้หนังสือที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ความไม่สงบมีจำนวนทั้งสิ้น 104 เรื่องใน 4 ปีมากกว่าหนังสือที่เกี่ยวข้องเรื่องทั่วไปของ 3 จังหวัด และหนังสือที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ 3 จังหวัดมีจำนวนทั้งสิ้น 13 เล่มมากกว่าวิทยานิพนธ์ และรายงานวิจัย

นอกจากนี้ลักษณะที่แตกต่างของงานเขียนประเภทหนังสือ กับงาน 2 กลุ่มข้างต้น คือ หนังสือเป็นวรรณกรรมที่มีผู้เขียนหลากหลายมากที่สุด กล่าวคือมีผู้เขียนทั้งที่เป็นนักวิชาการ ทหาร ตำรวจ นักหนังสือพิมพ์ทั้งที่เป็นนักข่าว คอลัมนิสต์ ทั้งที่เป็นหนังสือพิมพ์ไทยและหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษในไทย นอกจากนั้นยังมีหนังสือที่รวบรวมแนวคิดของนักการเมือง นักเขียนอิสระ กลุ่มคนทำงานด้านสตรี หนังสือจึงเป็นพื้นที่ที่เปิดกว้างให้แก่มุมมองของผู้คนที่หลากหลายอาชีพ หลากหลายประสบการณ์

วรรณกรรมเกี่ยวกับความรู้ทั่วไปในจังหวัดชายแดนภาคใต้

จากการสำรวจวรรณกรรมทั้ง 3 ประเภท สรุปได้ว่าวรรณกรรมที่ศึกษา วิจัยและเสนอเรื่องราวๆ ทั่วไปของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ใน 4 ปีที่ผ่านมา มีจำนวนทั้งหมด 339 เรื่องซึ่งอาจแบ่งเนื้อหาได้ดังต่อไปนี้

1. **วรรณกรรมที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง** ที่ให้ความสนใจศึกษาเรื่องการกระจายอำนาจของรัฐ การบริหารงานโดยองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น และประเพณีการมีส่วนร่วมของชุมชน เช่นงานวิจัยโครงการศึกษาการปกครองท้องถิ่นของจังหวัดที่มีหลายชาติพันธุ์ : กรณีศึกษาจังหวัดปัตตานี ยะลาและนราธิวาส (2549) เรื่องบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับ

การป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด : กรณีศึกษาภาคใต้ (2550) วิทยานิพนธ์เรื่องบทบาทการมีส่วนร่วมของประชาคมตามตัวแบบกรมการปกครองและประชาคมตามตัวแบบชุมชนศึกษาการเปรียบเทียบ : กรณีศึกษาอำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส (2548) วิทยานิพนธ์เรื่องวัฒนธรรมองค์กรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น : ศึกษากรณีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบเทศบาลในเขตพื้นที่จังหวัดยะลา (2550)

2. **วรรณกรรมที่ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจ** ทั้งที่เป็นการศึกษาเกี่ยวกับเศรษฐกิจในภาพรวมที่เกี่ยวกับการพัฒนาเขตเศรษฐกิจ 3 ฝ่าย การศึกษาโครงสร้างเศรษฐกิจของ 3 จังหวัด การศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางประชากร ครอบครัว และสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ หรือการดำเนินนโยบายกับเศรษฐกิจพอเพียงกับคนกลุ่มต่างๆ ซึ่งเป็นงานวิจัยของคณาจารย์วิทยาลัยอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ นอกจากนี้ยังมีการศึกษาเศรษฐกิจระดับชุมชนเช่นธุรกิจการขายเสื้อผ้ามือสอง เป็นต้น

3. **วรรณกรรมที่เกี่ยวกับการศึกษาโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม** ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าวรรณกรรมที่เกี่ยวกับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม และสถาบันการศึกษาปอเนาะมีทิศทางที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่นิยมศึกษาในเรื่องของหลักสูตร โดยเฉพาะหลักสูตรสายสามัญ ใน 4 ปีที่ผ่านมากลับมีทิศทางการศึกษาในภาพรวมของการบริหารสถาบัน อย่างไรก็ตามการวิจัยหรือวิทยานิพนธ์ที่ศึกษาสถาบันเอกชนสอนศาสนาอิสลาม และสถาบันการศึกษาปอเนาะยังคงใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณมากกว่าการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งจะทำให้ไม่สามารถเข้าใจบทบาทและความสำคัญของสถาบันต่อชุมชนและอัตลักษณ์ของมลายูมุสลิมใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่กำลังเป็น “ปัญหา” ต่อความมั่นคงในมุมมองของรัฐบาลได้เลย

4. **วรรณกรรมที่เกี่ยวกับภาษา** เมื่อเปรียบเทียบกับ 26 ปีก่อนพบว่า งานวิจัยที่เกี่ยวกับการเรียนการสอนภาษาไทยในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามมีจำนวนมาก โดยคณานักวิจัยเป็นคณาจารย์จากคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ แต่ใน 4 ปีที่ผ่านมา มีงานวิจัยหรือประเมินผลเกี่ยวกับภาษาไทยเพียง 1 เรื่องคือวิทยานิพนธ์คณะศิลปศาสตรมหาวิทยลัยธรรมศาสตร์ (2550) เรื่องกลวิธีการเรียนและทัศนคติที่มีต่อภาษาไทยของนักเรียนไทยมุสลิมระดับมัธยมศึกษาตอนต้น อำเภอเมือง จังหวัดยะลา นอกเหนือจากนี้เป็นการศึกษาหรือประเมินการใช้หลักสูตร 2 ภาษาในโรงเรียน เช่นงานวิจัยเรื่อง รูปแบบการพัฒนาความสามารถด้านการสื่อสารทวิภาษาระดับเบื้องต้นของนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาของรัฐในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ (2549) และวิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษาเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและความคงทนในการเรียนรู้ของนักเรียนที่ใช้ภาษามลายูถิ่นเป็นภาษาแม่ที่เรียนจากบทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอนที่ใช้เสียงบรรยายภาษาไทยและเสียงบรรยายสองภาษา (2549) น่าสังเกตว่าไม่เคยมีการศึกษาเรื่องการเรียนภาษาสองภาษาในโรงเรียนมาก่อน (นับแต่ปี 2521 – 2548) งานวิจัยเกี่ยวกับ 2 ภาษาเพิ่งปรากฏขึ้นในปี 2549 เป็นต้นมา ทั้งนี้เนื่องจากในภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา

2549 กระทรวงศึกษาได้จัดโครงการพัฒนาการเรียนรู้อะบบสองภาษาแบบประยุกต์ (ไทย-มลายู) ใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยคัดเลือกโรงเรียนประถมศึกษาขนาดนอกร่อง 12 โรงเรียนใน 3 จังหวัด ให้ดำเนินการเรียนการสอนภาษาไทยควบคู่กับภาษามลายู และโครงการนี้ยังรวมการจัดทำพจนานุกรมภาษามลายูด้วย (คมชัดลึก, 8 พ.ค. 2549 : 14)

5. **วรรณกรรมที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม** ซึ่งมีพื้นที่การศึกษาที่ลุ่มน้ำป่าตानी และอ่าวป่าตानी ทั้งนี้เนื่องจากแม่น้ำป่าตानीเป็นแม่น้ำสายหลักที่หล่อเลี้ยงชีวิตของผู้คนในจังหวัดยะลา และป่าตानी พื้นที่อ่าวป่าตानीได้รับผลกระทบจากเรือประมงพาณิชย์และโรงงานอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นมากมายทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบนิเวศของอ่าวที่ส่งผลกระทบต่อถึงผู้คนในลุ่มน้ำด้วย ชาวบ้านรอบอ่าวและลุ่มน้ำต่างได้รับผลกระทบต่อการทำมาหากินและการดำเนินชีวิต ในปี 2547 จึงมีวิทยานิพนธ์ถึง 6 เล่มที่ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของลุ่มน้ำป่าตानी โดยศึกษาถึงบทบาทของครู นักเรียนและเจ้าหน้าที่ของรัฐในการอนุรักษ์ลุ่มน้ำ นอกจากวิทยานิพนธ์ทั้ง 6 เล่มนี้แล้ว ยังมีบทที่ว่าด้วยวิกฤตการณ์การจัดการทรัพยากร 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ในหนังสือเรื่อง ความรู้และความไม่รู้ 3 จังหวัดชายแดนใต้ (2549) หนังสือเรื่องเสียงสะท้อนจากหมู่บ้านประมงอ่าวป่าตानी (2550) ภาคที่ 2 เรื่องทรัพยากรธรรมชาติในหนังสือความขัดแย้งระหว่างการพัฒนา กับสภาพสังคมใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ (2550)

6. **วรรณกรรมที่เกี่ยวกับประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่น** ซึ่งมีการทำวิจัยทั้งในภาพรวมและเรื่องที่เฉพาะเจาะจง เช่นการรวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ ใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ หรือศึกษาเฉพาะเจาะจงไปที่เรื่องการทำกริชรามันห์ การแสดงมะโย่ง และมโนราห์โรงครู ซึ่งงานกลุ่มนี้หากเป็นงานวิจัยมักจะเป็นของมหาวิทยาลัยทักษิณ และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย หากเป็นงานประเภทหนังสือมักเป็นงานเขียนของประพนธ์ เรื่องณรงค์ หรือหนังสือเรื่องหลังภาพ : แง่ของสามจังหวัดชายแดนใต้ ที่พูดถึงประเพณีและวัฒนธรรมของทั้งมลายูมุสลิมและไทยพุทธ 4 อย่างด้วยกัน คือ 1. ประเพณีวัฒนธรรมในช่วงชีวิต เช่นการเกิด การแต่งงาน การชริบอวัยวะเพศ 2. งานเทศกาลต่างๆ เช่นงานสารทเดือนสิบ งานฮารีรายอ 3. สถาบันการศึกษาของศาสนาอิสลาม เช่นตาดีกา และปอเนาะ 4.อาหารของมลายูมุสลิมและไทยพุทธ และล่าสุดงานหนังสือชุดสมุดภาพนิทานพื้นบ้านของอุทยานการเรียนรู้ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับนิทาน ตำนานเรื่องเล่า และประเพณีของท้องถิ่น

วรรณกรรมในกลุ่มนี้ให้ความรู้เกี่ยวกับประเพณีพิธีกรรมว่าเป็นประเพณีพิธีกรรมของใคร มีวิถีการปฏิบัติอย่างไร เมื่อไร หากเป็นงานเกี่ยวกับการละเล่นจะเริ่มจากประวัติความเป็นมาของการละเล่นนั้น บรรยายถึงลักษณะการละเล่นนั้นๆ เช่นมีผู้แสดงกี่คน มีดนตรีประกอบอะไรบ้าง ขั้นตอนการแสดงเป็นอย่างไร ซึ่งนับว่าเป็นความรู้พื้นฐานที่ดีแต่ไม่เห็นการปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงมากนัก

นอกจากนี้ยังมีวรรณกรรมชุดใหญ่คือหนังสือชุดนิทานพื้นบ้านของอุทยานการเรียนรู้ ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับนิทานตำนานพื้นถิ่นของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้อีกด้วย

7. วรรณกรรมที่เกี่ยวกับบทบาทของผู้นำ ภาวะผู้นำไม่ว่าจะเป็นผู้นำทางศาสนา ผู้นำทางการเมืองการปกครอง และผู้นำสตรี เช่นภาคินิพนธ์เรื่องภาวะผู้นำและโครงสร้างอำนาจทางการเมืองของนักการเมืองมุสลิม : ศึกษากรณีเฉพาะจังหวัดยะลา (2547) วิทยานิพนธ์เรื่องภาวะผู้นำสตรี (2547) ภาคินิพนธ์เรื่องความรู้ความเข้าใจของผู้นำศาสนาอิสลามเกี่ยวกับสิทธิของประชาชนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา : ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอเมืองปัตตานี จังหวัดปัตตานี (2548) ภาคินิพนธ์เรื่องบทบาทของนายอำเภอตามทัศนะของผู้นำท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอสุคีริน จังหวัดนราธิวาส (2548)

งานวิจัยเรื่องนักการเมืองท้องถิ่น จังหวัดปัตตานี (2549) ของบุญชม อีหะมะ ได้รับทุนจากสถาบันพระปกเกล้า วัตถุประสงค์ของงานวิจัยเพื่อทำความรู้จักกับนักการเมืองปัตตานีตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในด้านประวัติความเป็นมา เครือข่ายและความสัมพันธ์กับกลุ่มผลประโยชน์และกลุ่มที่ไม่เป็นทางการเช่นครอบครัว เครือญาติ พ่อค้า ผลการศึกษาแบ่งการเมืองปัตตานีออกเป็น 3 ยุคสมัยคือ ยุคแรกเป็นการต่อสู้ทางการเมืองระหว่างตระกูลอดีตเจ้าเมืองกับตระกูลนักการเมืองศาสนา และเครือข่าย ยุคที่สองมีการก่อตั้งกลุ่มการเมืองเพื่อเป็นกลไกในการต่อรองกับพรรคการเมือง คือกลุ่มวะดะห์และกลุ่มญามาอะฮ์อูลามะฮ์ ปัตตานีदारุสลาม ยุคปัจจุบันจากสถานการณ์ความรุนแรงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเมื่อนักการเมืองที่มีชื่อเสียงพ่ายแพ้แก่นักการเมืองหน้าใหม่

8. วรรณกรรมที่เกี่ยวกับสุขภาพอันเกี่ยวเนื่องกับความเชื่อ ในความเป็นจริงแล้ว การศึกษาเกี่ยวกับสุขภาพที่เกี่ยวเนื่องกับความเชื่อมีมาก่อนหน้านี้บ้างแล้ว โดยบางส่วนเป็นวิทยานิพนธ์ของคณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และวิทยาลัยสาธารณสุขสิรินธร จังหวัดยะลา แต่ในช่วงเวลา 4 ปีที่ผ่านมาพบว่ามีการศึกษาเรื่องการแพทย์กับความเชื่อในศาสนาอิสลาม 3 เรื่องคือในปี 2548 มีงานวิจัยเรื่องการจัดระบบบริการสุขภาพในภาวะวิกฤติ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ปี 2550 มีงานวิจัยเรื่องการแพทย์และการดูแลผู้ป่วยที่สอดคล้องกับวิถีมุสลิม และหนังสือเรื่องโรงเรียนแพทย์ชนบทในสถานการณ์ไม่สงบจังหวัดชายแดนใต้ งานทั้งหมดจัดทำโดยนายแพทย์สุภัทร ฮาสุวรรณกิจและคณะ เรื่องแรกมีข้อค้นพบว่าระบบบริการสุขภาพมีปัญหามากในเรื่องของการบริการปฐมภูมิในพื้นที่ชนบท และปัญหาการส่งต่อผู้ป่วย การออกบริการผู้ป่วยในสถานอนามัยลดลง บุคลากรด้านสุขภาพมีความวิตกกังวลต่อสถานการณ์ความรุนแรง เจ้าหน้าที่ย้ายเข้าสู่เมืองมากขึ้น ต่อมาในปี 2550 สุภัทรได้เขียนงานคล้ายๆ เป็นคู่มือสำหรับเจ้าหน้าที่รัฐด้านการสาธารณสุขที่ทำงานในพื้นที่ให้มีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับศาสนาอิสลาม การแพทย์ที่สอดคล้องกับวิถีมุสลิม และการแพทย์ที่สอดคล้องกับบริบทชุมชนใน 3 จังหวัด เช่นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับโรงพยาบาล การสื่อสารด้วยภาษามลายู เป็นต้น สำหรับ

หนังสือเล่มล่าสุดเป็นหนังสือที่เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับการปรับระบบด้านต่างๆ ของโรงพยาบาลชุมชนให้เข้ากับความสำเร็จและวัฒนธรรมของคนในพื้นที่

งานวิจัยด้านสุขภาพอีกลักษณะหนึ่งคือการศึกษาเรื่องภูมิปัญญาพื้นบ้านในที่นี้ขอยกตัวอย่างเพียง 2 เรื่องคือเรื่องการศึกษาภูมิปัญญาของโต๊ะบิแดในการดูแลสุขภาพพอนามัยกลุ่มหญิงตั้งครรภ์และทารกชาวไทยมุสลิมใน 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยกลุ่มแพทย์พื้นบ้านกระทรวงสาธารณสุข ซึ่งเป็นการศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อ ความรู้ด้านการดูแลของโต๊ะบิแด (หมอตำแย) นอกจากนี้ยังมีการศึกษาเรื่องหมอพื้นบ้านมุสลิม ในอำเภอเมืองยะลา ของวิทยาลัยสาธารณสุขสิรินธร ซึ่งสามารถแบ่งหมอพื้นบ้านตามโรคและลักษณะการรักษาได้ถึง 10 แบบ ทั้งยังศึกษาถึงลักษณะและขั้นตอนการรักษาด้วย

9. วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับเยาวชน วรรณกรรมในกลุ่มนี้มุ่งศึกษาเยาวชนในเรื่องของสุขภาพจิตของเยาวชน พื้นที่และการใช้เวลาว่างของเยาวชน ตลอดจนการศึกษาถึงพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนจากหลักการศาสนาของเยาวชนอันเนื่องมาจากกระแสโลกาภิวัตน์ ข้อค้นพบของงานวิจัยเล่มนี้บอกว่ามีเยาวชนจำนวนมากที่มีความเสี่ยงต่อพฤติกรรมเบี่ยงเบนต่อหลักการศรัทธาเนื่องจากหลงใหลในสิ่งที่แอบแฝงมากับกระแสโลกาภิวัตน์ เช่น เรื่องการแต่งกาย การเที่ยวสถานเริงรมย์ ห้างสรรพสินค้า การเสพสิ่งมีนเมา การแสดงพฤติกรรมผิดเพศ เป็นต้น (พินิต จิตติยาพันธุ์, 2550)

10. วรรณกรรมที่ศึกษาเรื่องกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ในความเป็นจริงงานในกลุ่มนี้มีเพียง 2 เล่มเท่านั้น แต่ที่ต้องกล่าวถึงในที่นี้เนื่องจากเป็นประเด็นการศึกษาใหม่ที่ไม่เคยพบในวิทยานิพนธ์ หรืองานวิจัยก่อนหน้านี้¹² วิทยานิพนธ์เล่มแรกที่กล่าวถึงเรื่องนี้เป็นวิทยานิพนธ์ของคณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เรื่องกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ กรณีศึกษากระบวนการจัดการความขัดแย้งของชุมชนบ้านเชิงเขา ตำบลปาลูกาสา เกาะ อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส (2548) ของนิเวศน์ อรุณเบิกฟ้า ซึ่งเสนอว่ากระบวนการจัดการความขัดแย้งในชุมชนแบ่งออกเป็น 4 ลักษณะ คือ 1. การจัดการความขัดแย้งโดยองค์กรชุมชน เช่น คณะกรรมการมัสยิด กลุ่มแม่บ้าน 2. การจัดการความขัดแย้งด้วยการไกล่เกลี่ยโดยคนที่ชาวบ้านเชื่อถือ 3. การจัดการความขัดแย้งโดยการใช้กิจกรรมประสานใจ และ 4. การจัดการความขัดแย้งด้วยการหยุดเรื่องขัดแย้งดังกล่าว โดยไม่กล่าวถึง ทั้งหมดนี้ได้พัฒนามาจากฐานคิดเรื่อง “การปาเก๊ะ” ซึ่งหมายถึงการร่วมมือร่วมใจกันทำในสิ่งต่างๆ ให้เกิดความสำเร็จ โดยเน้น

¹² นับจากพ.ศ. 2547 – 2550 มีงานวิจัยและหนังสือที่ศึกษาเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งทั้งในระดับชุมชนและระดับนโยบายของชาติในนามของการศึกษากระบวนการยุติธรรม หรือกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ แต่ในที่นี้จะขอยกกล่าวถึงงาน 2 เล่มนี้ ทั้งนี้แม้ว่างานทั้ง 2 เล่มจะศึกษาในช่วงเวลาที่เกิดสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ หากแต่วัตถุประสงค์และเนื้อหาไม่ได้มุ่งศึกษาเกี่ยวข้องกับสถานการณ์ ดังเช่นงานวิจัยและหนังสือหลายเล่มให้ความสำคัญซึ่งจะกล่าวต่อไปในเรื่องวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้

กระบวนการพูดคุยให้เกิดความคิดในสิ่งที่เราจะทำ โดยต้องรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน กระบวนการปาเกะนี้เป็นลักษณะเฉพาะของชุมชนแห่งนี้ที่ผู้คนต่างศาสนาอาศัยร่วมกันมาเป็นระยะเวลายาวนานและได้พัฒนาองค์ความรู้ในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติขึ้นมา

ในขณะที่วิทยานิพนธ์ของคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่องกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์และการจัดการความขัดแย้งในบริบทของชุมชนมุสลิม : ศึกษากรณีชุมชนบ้านสลาม จังหวัดปัตตานี (2549) โดยมุฮัมหมัดรอฟีอี มุชอ พื้นที่วิจัยของวิทยานิพนธ์เล่มนี้แตกต่างจากเล่มแรกคือศึกษาในหมู่บ้านมุสลิม ดังนั้นกระบวนการสมานฉันท์ที่ค้นพบจึงผูกโยงกับเรื่องของศาสนาอิสลามอย่างใกล้ชิด ดังจะเห็นได้จากข้อค้นพบว่าชุมชนใช้การ “อืบาตะฮู” ซึ่งเป็นกระบวนการประกอบคุณงามความดีโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อถวายแด่พระเจ้าเป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน เพื่อป้องกันความขัดแย้ง นอกจากนี้ยังมี “มุชาวาเราะฮู” เป็นกระบวนการปรึกษาหารือเรื่องราวต่างๆ เพื่อหาทางออกหรือแนวทางสำหรับการดำเนินกิจกรรมในชุมชน รวมทั้งแก้ไขปัญหาความขัดแย้งโดยมีสภาชุรอหรือสภามุชาวาเราะฮูคอยให้คำปรึกษา

สิ่งที่น่าสนใจจากวิทยานิพนธ์ทั้ง 2 เล่มนี้คือการศึกษาระบบการจัดการความขัดแย้งในระดับชุมชนที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานทางวัฒนธรรม โดยชุมชนแรกเป็นชุมชนที่คนต่างชาติพันธุ์และศาสนาอาศัยอยู่ร่วมกันจึงมีกระบวนการจัดการความขัดแย้งที่ไม่ได้ผูกโยงกับหลักศาสนาอย่างชัดเจนเช่นชุมชนในวิทยานิพนธ์เล่มที่ 2 การจัดการความขัดแย้งของคนต่างศาสนาเป็นภูมิปัญญาที่พัฒนา ถ่ายทอด และสั่งสมจากรุ่นสู่รุ่นภายในชุมชน คุณูปการของงานทั้ง 2 เล่มนี้คือทำให้เห็นว่ากระบวนการจัดการความขัดแย้งในชุมชนที่มีความแตกต่างและหลากหลายในจังหวัดชายแดนภาคใต้ไม่สามารถที่จะใช้การจัดการที่เป็นมาตรฐานเดียวกันได้

11. วรรณกรรมที่เกี่ยวกับการจัดและการบริหารองค์กรต่างๆ โดยมากจะเป็นภาคนิพนธ์ของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ เป็นงานวิจัยเชิงปริมาณที่มุ่งตอบสมมติฐานที่ตั้งไว้แล้ว ซึ่งวรรณกรรมในกลุ่มนี้แทบจะไม่แตกต่างจากภาคนิพนธ์เมื่อหลายปีก่อนหน้านี้เลย แม้ว่าจะมีงานวิจัยเชิงคุณภาพเพิ่มขึ้นจากในอดีต แต่การเขียนรายงานยังเป็นการเขียนบรรยายเชิงสถิติ

เมื่อพิจารณาวรรณกรรมที่เกี่ยวกับความรู้ทั่วไปของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ในช่วง 4 ปีที่ผ่านมาพบว่าวรรณกรรมส่วนใหญ่ยังคงมีประเด็นการศึกษา เนื้อหา และระเบียบวิธีวิจัยไม่เปลี่ยนแปลงจากเดิมมากนัก สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปค่อนข้างชัดเจนมีเพียงเรื่องของการศึกษาโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม การศึกษาภาษาที่หันมาให้ความสนใจกับการเรียนการสอน 2 ภาษา (มลายูกับไทย) ในโรงเรียนประถมศึกษา นอกจากนี้การศึกษาเกี่ยวกับเยาวชนดูเหมือนจะมีมากขึ้นกว่าที่ผ่านมา พบว่ามีประเด็นศึกษาที่ไม่เคยพบในช่วงเวลาที่ผ่านมาคือการศึกษารายละเอียดของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ทำยที่สุดสิ่งที่ไม่พบในวรรณกรรมเกี่ยวกับความรู้ทั่วไปคือการศึกษาคำสัมพันธ์ของผู้คนต่างชาติพันธุ์ ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าการศึกษาความสัมพันธ์ของผู้คนต่างชาติพันธุ์จะไม่ปรากฏขึ้นเลย ในช่วงเวลา 4 ปีที่ผ่านมาการศึกษาความสัมพันธ์ของ

ผู้คนที่อยู่บ้างแต่เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ซึ่งได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นซึ่งจะกล่าวรายละเอียดในเรื่องต่อจากนี้

วรรณกรรมที่เกี่ยวกับสถานการณ์ใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้

งานเกี่ยวกับสถานการณ์ความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีทั้งหมด 221 เรื่อง โดยมากจะเป็นวรรณกรรมประเภทหนังสือ (104 เล่ม) รองลงมาคือรายงานวิจัย/รายงาน (88 เรื่อง) ส่วนวิทยานิพนธ์มีทั้งหมด 29 เล่ม งานทั้งหมดนี้จะมีพัฒนาการของเนื้อหาในแต่ละปีที่แตกต่างกัน

ในปีแรกของการเกิดสถานการณ์ความรุนแรงเนื้อหาของวรรณกรรมจะเกี่ยวกับการรายงานสถานการณ์ความรุนแรงทั่วไปโดยเฉพาะสถานการณ์กรือเซะและตากใบ การวิเคราะห์ถึงสาเหตุและปัจจัยที่ก่อให้เกิดสถานการณ์รุนแรง ข้อเสนอแนะทางแก้ไขปัญหา

ปีที่ 2 และ 3 (2548 – 2549) ของสถานการณ์ความไม่สงบเนื้อหาของวรรณกรรมเริ่มมีความหลากหลายมากขึ้นโดยยังคงมีการรายงานสถานการณ์ความไม่สงบอยู่บ้าง แต่ที่เพิ่มขึ้นคือมีการสำรวจทัศนคติของคนกลุ่มต่างๆ ต่อสถานการณ์และแนวทางการแก้ปัญหาของรัฐบาล การวิจัยประเมินผลนโยบายของรัฐบาล ประเมินมูลค่าความสูญเสียทางเศรษฐกิจ วิเคราะห์การนำเสนอข่าวของสื่อมวลชนแขนงต่างๆ งานที่เกี่ยวกับการคัดเลือกบุคคลากร และบทบาทหน้าที่ของบุคคลากรและหน่วยงานต่างๆ ที่เข้ามาปฏิบัติงานในพื้นที่โดยเฉพาะทหารและตำรวจ งานที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยพุทธและมลายูมุสลิมท่ามกลางสถานการณ์ความรุนแรง การวิจัยเชื่อมโยงสถานการณ์จังหวัดชายแดนภาคใต้กับต่างประเทศและโลกมุสลิม งานรวบรวมองค์ความรู้ในด้านต่างๆ เกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น และงานที่เกี่ยวกับการพัฒนาที่ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้ง ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดดังต่อไปนี้

ปี 2550 ดูเหมือนว่าสถานการณ์ของวรรณกรรมจะเปลี่ยนแปลงไปเล็กน้อย ในเชิงปริมาณจำนวนวรรณกรรมเกี่ยวกับสถานการณ์ความไม่สงบลดลงเนื่องจากการลดลงของงานวิจัย แต่หากพิจารณาเฉพาะวรรณกรรมประเภทวิทยานิพนธ์และหนังสือจะพบว่ามีจำนวนเพิ่มขึ้นตามลำดับจนกระทั่งปี 2550 เป็นปีที่มีจำนวนหนังสือ (31 เล่ม) และวิทยานิพนธ์ (10 เล่ม) ที่เกี่ยวกับสถานการณ์ความไม่สงบมากที่สุดในรอบ 4 ปีที่ผ่านมา

สำหรับเนื้อหาพบว่าตั้งแต่ปี 2549 เป็นต้นมามีหนังสือที่ให้ความสนใจถึงผลกระทบของสถานการณ์ความไม่สงบต่อผู้คนที่อยู่ในเรื่องของชีวิตประจำวัน วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสุขภาพร่างกายและจิตใจ ปี 2550 พบที่มีการเปิดพื้นที่ให้กับ”ผู้หญิง” ได้เล่าถึงการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบที่ตนเองได้รับจากความรุนแรงในพื้นที่มากขึ้น

วรรณกรรมทั้ง 4 ปีจึงแบ่งเนื้อหาได้ดังต่อไปนี้

1. **สถานการณ์ความไม่สงบของจังหวัดชายแดนภาคใต้** โดยมากเป็นรายงานของหน่วยงานของรัฐ เช่น รายงานของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนศึกษาการลอบวางระเบิด

และก่อความไม่สงบเรียบร้อยในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ สภาผู้แทนราษฎร (2547) รายงานข้อมูลชี้แจงคณะกรรมการอิสระสอบข้อเท็จจริงในกรณีมีผู้เสียชีวิตในเหตุการณ์อำเภอดากใบ จังหวัดนราธิวาส (2547) ของสำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ปี 2548 มีรายงานผลการดำเนินงานโครงการตามยุทธศาสตร์การพัฒนาและความมั่นคงพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ งบประมาณปี พ.ศ.2547 – 2548 ของคณะทำงานโครงการบริหารติดตามการดำเนินงานตามยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้ รายงานของคณะกรรมการวิสามัญศึกษาปัญหาความมั่นคงในจังหวัดภาคใต้ ของสำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา สำนักกรรมการ 2

ปี 2548 ปียะ กิจถาวรแห่งคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ได้ทำวิจัยประเมินสถานการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นนับจากมีการประกาศพระราชบัญญัติการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน ด้วยการศึกษเชิงปริมาณพบว่าในเดือนก.ค. – ส.ค. 2548 เมื่อเปรียบเทียบช่วงเวลาเดียวกันกับปี 2547 พบว่ามีเหตุร้ายเพิ่มขึ้นโดยเพิ่มมากที่สุดในจังหวัดนราธิวาส เมื่อสำรวจความเห็นประชาชนพบว่าสถานการณ์ความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินเลวร้ายลงเจ้าหน้าที่รัฐกับประชาชนไม่เข้าใจกัน ไม่วางใจกัน นอกจากนี้ยังพบว่าเจ้าหน้าที่รัฐ (ร้อยละ 72.9) และชาวไทยพุทธ (76.7) เห็นควรให้ประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินต่อไป ในขณะที่ชาวมุสลิม (ร้อยละ 55.5) เห็นควรให้ยกเลิกประกาศสถานการณ์ฉุกเฉิน เพราะสถานการณ์ไม่ดีขึ้น ทำให้ประชาชนกลัวและไม่ไว้วางใจเจ้าหน้าที่รัฐ ประกาศนี้ใช้ได้แต่กับชาวบ้านผู้บริสุทธิ์เท่านั้น ข้อเสนอจากประชาชนคือให้ประชาชนมีส่วนร่วมแก้ปัญหามากขึ้น ที่ผ่านมารัฐแก้ปัญหาแต่เจ้าหน้าที่และความมั่นคงเป็นหลัก สร้างความยุติธรรมให้เร็วที่สุด ทำให้ชาวบ้านประกอบอาชีพได้อย่างมั่นคง กระตุ้นให้ชาวบ้านร่วมมือกับราชการ คัดเลือกเจ้าหน้าที่ที่มีพฤติกรรมดีมาทำงาน ปรับปรุงเรื่องการข่าวที่มีส่วนต่อความเดือดร้อนของชาวบ้าน (กรณีถูกใส่ร้าย) แก้ไขเรื่องการศึกษา ให้ประชาชนเลือกแนวทางการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและความเชื่อ สำหรับเจ้าหน้าที่รัฐเสนอว่าให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับฟังความต้องการของประชาชน และให้รัฐเข้าใจชีวิตความเป็นอยู่และวิถีชีวิตชาวบ้านมากที่สุด

สำหรับรายงานวิจัยที่ศึกษาสถานการณ์ความไม่สงบมี 2 ลักษณะด้วยกัน งานวิจัยที่ประเมินสถานการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้น และงานวิจัยแสวงหาข้อเท็จจริงของสถานการณ์ งานลักษณะแรกเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนครั้งของเหตุการณ์ จำนวนคนเจ็บคนตาย ลักษณะการกระทำรุนแรง (ยิง ระเบิด เผา) ของศรีสมภพ จิตรภิรมย์ศรี (2550) สิ่งที่น่าสนใจในการวิจัยนี้คือจำนวนผู้ตายและได้รับบาดเจ็บสูงขึ้นตามลำดับ อำเภอเมืองยะลาเกิดมากที่สุด และ “ความรุนแรงได้เปลี่ยนความสัมพันธ์ทางสังคมทุกฝ่าย ไม่ว่าจะระหว่างรัฐกับประชาชน ระหว่างประชาชนด้วยกันเองคือชุมชนไทยพุทธและมุสลิม หรือแม้แต่ในคนแต่ละกลุ่มเอง ต่างก็มีแนวโน้มเอียงความรู้สึกไม่ไว้วางใจกันและไม่เชื่อมั่นต่อกัน” และงานลักษณะที่ 2 เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลที่

เกี่ยวกับสถานการณ์ความไม่สงบจากสื่อสิ่งพิมพ์ และอินเทอร์เน็ต (2550) ของศรีประภา เพชรมีศรี และคณะ

จากวรรณกรรมข้างต้นอาจสรุปได้ว่างานในกลุ่มนี้แบ่งได้เป็น 3 กลุ่มย่อยคือ 1. การศึกษาสถานการณ์ว่าเกิดอะไรขึ้น เกิดอย่างไร มีขั้นตอนวิธีการอย่างไร ความถี่ ปริมาณและคุณภาพของ ความรุนแรงเป็นอย่างไร 2. การพยายามจะสำรวจหาความจริงในสิ่งที่เกิดขึ้น (ตรวจสอบว่าใครทำอะไร ที่ไหน อย่างไร และทำไมจึงทำ)

2. งานที่เกี่ยวกับความคิดเห็นของคนกลุ่มต่างๆ ต่อสถานการณ์ความไม่สงบโดยเริ่มตั้งแต่ปี 2548 มีภาคินพนธ์เรื่องความคิดเห็นและพฤติกรรมของผู้นำศาสนาที่มีต่อสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่าผู้นำศาสนาอิสลามมีความเห็นว่าปัญหาความไม่สงบเกิดจากการกำหนดนโยบายของรัฐ แนวทางการบริหารจัดการและการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่รัฐไม่มีความสอดคล้องเหมาะสม ขาดความเข้าใจที่ถูกต้องในเอกลักษณ์พื้นฐานของประชาชน ผู้นำศาสนาอิสลามได้เข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมสันติสุขด้วยการยึดเอาความรู้สึกของประชาชนเป็นฐานสำคัญ แต่เชื่อว่าการแสดงบทบาทของผู้นำศาสนายังคงอยู่ในสายตาและความรู้สึกหวาดระแวงของเจ้าหน้าที่อย่างต่อเนื่อง

ปี 2549 มีการศึกษาทัศนคติของประชาชนต่อความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ของดลมนรจ บากาและคณาจารย์จากวิทยาลัยอิสลาม โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณ พบว่าประชาชนส่วนใหญ่เห็นว่าความไม่สงบเกิดจากการไม่ได้รับความเป็นธรรม ความหวาดระแวง ความแตกต่างทางวัฒนธรรม การโฆษณาชวนเชื่อ ความขัดแย้งทางการเมือง เจ้าหน้าที่รัฐมีส่วนเกี่ยวข้อง โดยมีข้อเสนอแนะว่ารัฐต้องจัดการกับข้าราชการที่ไม่เข้าใจวัฒนธรรมและมือคืดต่อประชาชน ต้องเปิดโอกาสให้คนในพื้นที่เข้ามาเป็นข้าราชการให้มากที่สุด ไม่ควรส่งข้าราชการที่ทำผิดวินัยจากที่อื่นเข้ามาทำงาน ไม่ควรใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา ต้องให้ทุนกับเยาวชนได้ศึกษาหลากหลายสาขาวิชา ต้องนำหลักการอิสลามมาเป็นแนวทางแก้ไข ต้องมีแนวคิดที่ดีต่อสถาบันการศึกษาปอเนาะและโต๊ะครู ต้องปราบปรามผู้มีอิทธิพลอย่างจริงจัง และให้ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นเขตปกครองพิเศษ

ปี 2550 ศิริพงศ์ เม่งอำพัน ศึกษาการตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาความไม่สงบในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ของเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานกองบัญชาการผสมพลเรือนและศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ มีข้อค้นพบว่าเจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่เห็นว่าการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ขาดเอกภาพ เจ้าหน้าที่เห็นความสำคัญของการส่งเสริมการเรียนการสอนภาษาไทย และการบังคับใช้กฎหมายที่เด็ดขาดและเป็นธรรมอย่างเท่าเทียม และเห็นความจำเป็นของพรบ. ฉุกเฉินและการประกาศภาวะฉุกเฉินเพื่อความสะดวกในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่

สิ่งที่น่าสนใจของงานกลุ่มนี้เมื่อเปรียบเทียบกับวรรณกรรมเมื่อ 26 ปีก่อน เห็นว่าตั้งแต่ 2546 – 2550 งานที่ศึกษาศถาการณ์ความรุนแรงใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ได้ให้ความสนใจต่อความคิดเห็นของผู้นำท้องถิ่น ผู้นำศาสนาและประชาชนในท้องถิ่นทั้งต่อสถานการณ์ความรุนแรงและต่อนโยบายในการแก้ไขปัญหา (ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไปในข้อที่ 4) อย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน

3. งานเสนอสาเหตุและแนวทางในการแก้ไขปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ ปี 2549 มีรายงาน 2 ฉบับของกอส. ชื่อว่า รายงานคณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ (กอส.) เอาชนะความรุนแรงด้วยพลังสมานฉันท์ (2549) รายงานวิพากษ์รายงานคณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ “เอาชนะความรุนแรงด้วยพลังสมานฉันท์” (2549) รายงานการพิจารณาศึกษาเรื่องข้อเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ของสำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา และรายงานการพิจารณาศึกษา กรณีการสลายผู้ชุมนุมประท้วงหน้าสถานีตำรวจภูธรอำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส ของสำนักกรรมการ 2 สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา รายงานแนวทางดำเนินนโยบายในการแก้ไขปัญหาใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ของสำนักงานพัฒนาโยบายสาธารณะ (สพน.) ซึ่งรายงานฉบับนี้สังเคราะห์ข้อมูลจากงานวิจัยและรายงานของกอส. การศึกษาของกรรมาธิการวุฒิสภา และงานวิจัยต่างๆ

นอกจากนี้ มีวิทยานิพนธ์สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (2547) ของพันโทเจริญชัย หิรัญ มุ่งศึกษาประมวลและวิเคราะห์เหตุการณ์ความไม่สงบและแนวทางในการแก้ไขปัญหาของรัฐบาล ข้อค้นพบของงานนี้รัฐบาลขาดข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้อง จึงทำให้แนวทางแก้ไขปัญหาเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา สื่อมวลชน ภาคเอกชนและผู้นำมุสลิมได้ให้ความเห็นที่ต่างกันและสวนทางกับรัฐในหลายครั้ง ข้อเสนอแนะจากงานวิจัยเรื่องนี้คือรัฐบาลต้องปรับปรุงการข่าว มีความแนบเนียนในการกำหนดนโยบายและกลยุทธ์ในการแก้ไขปัญหาโดยไม่เปลี่ยนแปลงไปมา และที่สำคัญคือ “รัฐบาลต้องพยายามแยกแยะคนมุสลิมที่ปฏิบัติตามคำสอนทางศาสนาอิสลามอย่างถูกต้องและเคร่งครัดออกจากมุสลิมที่ถือลัทธิความรุนแรงและทำลายล้างตามคัมภีร์ที่ถูกบิดเบือน”

ความรู้ที่เกี่ยวกับการสาเหตุและการแก้ไขปัญหาใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ไม่ได้มีอยู่เพียงในหนังสือที่กล่าวมาข้างต้นหากแต่สอดแทรกอยู่ในหนังสือ วิทยานิพนธ์ และงานวิจัยเรื่องอื่นๆ อีกหลายเล่ม จากมุมมองของทั้งนักวิชาการ นักการเมือง องค์กรการปกครอง ทหาร และตำรวจ และประชาชน¹³ ซึ่งในความเป็นจริงแล้วทั้งหมดนี้ดูเหมือนจะมีการวิเคราะห์สาเหตุแห่ง

¹³ ซึ่งมักเป็นข้อคิดเห็นที่ได้จากงานวิจัยหรือวิทยานิพนธ์ที่ใช้วิธีการศึกษาเชิงปริมาณ ซึ่งมีสมมติฐานของการวิจัยและชุดคำถามตั้งไว้แล้ว จึงอาจบดบังมุมมองหรือความคิดเห็นที่หลากหลายไปกว่าสมมติฐานและคำถามที่ตั้งไว้

ปัญหาไม่แตกต่างกัน และเมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาในอดีตก็ดูเหมือนว่าสาเหตุของปัญหาที่กล่าวถึงกันมาไม่ต่างจากปัจจุบันเลย

จากการทบทวนวรรณกรรมตั้งแต่ปี 2521 – 2546 พบว่า “ปัญหา” ของจังหวัดชายแดนภาคใต้เกิดขึ้นจากคนส่วนใหญ่ในพื้นที่ซึ่งเป็นคนกลุ่มน้อยในบริบทของสังคมไทยเป็นชาวมลายูมุสลิม ไม่ได้เป็นคนไทย (พุทธ) หากพิจารณาทั้งตามลักษณะภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมชาวมลายูมุสลิมมีความใกล้ชิดกับประเทศมาเลเซียและคนมาเลย์มากกว่ามากกว่าวัฒนธรรมไทย (นันทวรรณ ภู่ว่าง, 2521 ; 1, ธานินทร์ ณะเฒ, 2527, ชูพันธ์ ตราชู, 2535 ; 112) ซึ่งทำให้ชาวมลายูมุสลิมมีความแตกต่างกับคนส่วนใหญ่ของสังคมไทยในด้าน ประวัติศาสตร์ ศาสนา ภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณี การศึกษา และเศรษฐกิจ ทั้งหมดนี้เป็นปัจจัยพื้นฐานที่ก่อให้เกิดปัญหาต่อรัฐไทย (สมโชติ อ๋องสกุล, 2521 ; 277, เสมอ นาคพงศ์, 2530 ; 2, ปิยนาค บุนนาค, 2531 ; 206, เมธี ธรรมรังสี, 2532 ; 83, ชูพันธ์ ตราชู, 2535 ; 1) ด้วยความรู้สึกแปลกแยกของชาวมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบกับมีผู้ไม่หวังดีเข้ามาแทรกแซง จึงทำให้เกิดปัญหาการแบ่งแยกดินแดน ปัญหาขบวนการโจรก่อการร้าย (ปิยนาค บุนนาค, 2531 ; 206, เสมอ นาคพงศ์, 2530 ; 2, 4, ชูพันธ์ ตราชู, 2535 ; 1) เมื่อพิจารณางานวิจัย วิทยานิพนธ์ และหนังสือต่อเนื่องมาจนถึงปี 2550 ยิ่งตอกย้ำว่าสาเหตุและปัจจัยของปัญหาไม่มีอะไรใหม่ไปกว่าเดิมมากนัก ยกตัวอย่างสรุปเหตุแห่งปัญหาภาคใต้โดยสังเขปจากวรรณกรรมบางเล่มดังนี้

ด้านการเมืองการปกครอง

ปัญหาทางด้านการเมืองการปกครองที่สืบเนื่องจากอดีตจนถึงปัจจุบัน รวมถึงกลไกการเมืองในปัจจุบันที่ก่อให้เกิดปัญหาซ้อนทับในพื้นที่ อาจแบ่งได้เป็น

1. ประชาชนไม่ได้รับความยุติธรรมและเข้าไม่ถึงกระบวนการยุติธรรม (รายงานกอส., 2549 : 11) ส่วนหนึ่งเกิดจากทัศนคติของผู้นำรัฐไทยและอคติของเจ้าหน้าที่รัฐที่ขาดความเข้าใจในความแตกต่างทางวัฒนธรรม (รายงานการศึกษาปัญหาพื้นฐานของชาวบ้านจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส, 2548 : 4, สำนักงานพัฒนานโยบายสาธารณะ, 2549 : 21, สุรชาติ บำรุงสุข, 2550 : 125-126) ส่วนหนึ่งเกิดจากความไม่เข้าใจในการปฏิบัติงานของภาครัฐ ทำให้ชาวมุสลิมเกิดความรู้สึกไม่ได้รับความเป็นธรรม (อุงเงิน จงรักชอบ, 2549 : 208) มุสลิมเกิดความรู้สึกต่ออำนาจรัฐในทางลบ (ชิตชนก ราฮิมมูลา, 2548 : 53) ซึ่งสามารถพิจารณากรณีศึกษาของผู้ที่ไม่ได้รับความยุติธรรมในสถานการณ์ปัจจุบันได้จากงานวิจัยเรื่อง *การดำเนินกระบวนการยุติธรรมใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ : ปัญหาและแนวทางการแก้ไข* (2548) ของจุฬารัตน์ เอื้ออำนวย ที่แสดงให้เห็นว่าปัญหาของความไม่ยุติธรรมและการเข้าไม่ถึงกระบวนการยุติธรรมยังคงดำรงอยู่จนถึงปัจจุบัน และน่าจะรุนแรงขึ้นจากกรณีของตากใบ และการตรวจค้น จับกุมผู้ต้องสงสัยในชีวิตประจำวันของผู้คนใน 3 จังหวัด

2. การดำเนินนโยบายผสมกลมกลืน (สุรชาติ,อ้างแล้ว :125-126) และระบบราชการไทยเน้นการรวมศูนย์อำนาจ ไม่เข้าใจและไม่เคารพวัฒนธรรมท้องถิ่น (ประเวศ วะสี, 2550 : 25) คนในพื้นที่ไม่มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย (ทองชัย ชูสิทธิ์ และคณะ,2548 : 58) นโยบายไม่สอดคล้องกับท้องถิ่นเพราะการกำหนดนโยบายไม่ได้รับฟังปัญหาและความต้องการของประชาชน (รายงานปัญหาพื้นฐานของชาวบ้านจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส,2548 : 5) ในประเด็นนี้นับเป็นสาเหตุที่สืบเนื่องมาตั้งแต่ในอดีต และยังส่งผลต่อการปกครองท้องถิ่นของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ในปัจจุบัน

3. นโยบายของรัฐ สับสนระหว่างแนวทางสันติวิถีกับการแก้ปัญหาด้วยวิธีการเดิมๆ โดยใช้ความรุนแรง (รายงานกอส., 2549 : 11,สำนักงานพัฒนานโยบายสาธารณะ, อ้างแล้ว : 22) ขาดยุทธศาสตร์ต่อจังหวัดชายแดนภาคใต้อย่างเป็นทางการ ขาดบูรณาการในกระบวนการทำงานของรัฐ วิธีการแก้ปัญหาจึงเป็นแบบเฉพาะส่วนมากกว่าการแก้ปัญหาแบบองค์รวม (รายงานกอส., อ้างแล้ว : 22, สุรชาติ,อ้างแล้ว :125) ในข้อนี้ นับเป็นสาเหตุที่ไม่ได้สืบเนื่องมาจากในอดีต หากเป็นแนวทางการปฏิบัติงานของรัฐในสถานการณ์ความรุนแรงในปัจจุบัน

4. ท่าทีของผู้นำ ซึ่งน่าจะเป็นสาเหตุแห่งปัญหาเฉพาะในสถานการณ์ 4 ปีที่ผ่านมา ทั้งในเรื่องการแสดงความใกล้ชิดของรัฐบาลพ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ต่อสหรัฐอเมริกาจนเกินไป (ในกรณีการจับตัวนายฮัมบาลี) (บุญเติม รองเลื่อน,2550) และการขาดสัมมาวาจาของนายกรัฐมนตรี พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร (ประเวศ, อ้างแล้ว : 27)

บทสรุปของสาเหตุทางการเมืองที่น่าสนใจคือ "...สภาวะที่แปลกแยกระหว่างกลไก "อำนาจรัฐ" กับประชาชน "มุสลิม" นั้นเกิดขึ้นและดำรงอยู่อย่างลึกซึ้งและมากด้วยความละเอียดอ่อน" (เสถียร จันทิมาธร, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2548, 63)

ด้านประวัติศาสตร์

ประวัติศาสตร์เป็นปัญหาสำคัญในสถานการณ์ความไม่สงบ ทั้งนี้เนื่องจากมุมมองทางประวัติศาสตร์ระหว่างรัฐกับท้องถิ่นมีความแตกต่างกันนำมาซึ่งปัญหา

1. ผู้ก่อความไม่สงบได้ใช้แรงจูงใจทางประวัติศาสตร์สร้างแนวร่วมจากประชาชนในพื้นที่ (สำนักงานพัฒนานโยบายสาธารณะ, อ้างแล้ว : 30)

2. การเรียนประวัติศาสตร์ของไทย เป็นเรื่องราวที่บอกว่าคนอื่นเลวอย่างไร และเราดีอย่างไร "เป็นการเพาะเมล็ดพันธุ์แห่งความเกลียดชัง" (ประเวศ,อ้างแล้ว : 28)

3. ประวัติศาสตร์ไม่มีความชัดเจน เป็นประวัติศาสตร์ด้านเดียว (อดิพันธ์ ปากบารา ใน ความรู้และความไม่รู้ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้,2549 : 65)

4. ความทรงจำและสำนึกประวัติศาสตร์ของผู้คนในปัตตานียังทรงพลังจนถึงปัจจุบัน "ประวัติศาสตร์ของเขาจึง "ขัดฝืน" เข้ากันไม่ได้กับประวัติศาสตร์มาตรฐานที่กำหนดขึ้นโดยอำนาจรัฐ... พลังอำนาจของประวัติศาสตร์ขึ้นอยู่กับความหมายที่ผู้คนให้กับเรื่องราวในอดีต ในเวลาที่

พวกเขาตื่นนอนต่อสู้เพื่อพิทักษ์สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นเครื่องนิยามวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ของเขา” (รายงานกอส., 2549 : 35)

5. สังคมไทยขาดความรู้เรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหรือประวัติศาสตร์สังคม ทำให้ไม่เข้าใจคนในท้องถิ่น (นิธิ เอียวศรีวงศ์, ศรีศักร วัลลิโภดม ในความรู้และความไม่รู้ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้, 2549 : 2,24)

ด้านเศรษฐกิจและทรัพยากรธรรมชาติ

สาเหตุแห่งปัญหาด้านนี้อาจแบ่งแยกจากกันไม่ชัดเจนนัก คือเรื่องของความยากจนของประชากรใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ อันน่าจะเกิดจากโครงสร้างเศรษฐกิจของพื้นที่ที่มีฐานเศรษฐกิจแคบ ประชาชนมีอาชีพหลักไม่กี่อย่าง และนักลงทุนไม่กล้ามาลงทุนอันเนื่องมาจากสถานการณ์ความไม่สงบ ไม่เข้าใจภาษาและวัฒนธรรม(ชิตชนก, อ้างแล้ว : 53)ความไม่เท่าเทียมในการพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่ของคนมุสลิม (อุจเงิน,อ้างแล้ว : 207) เกิดการแย่งชิงทรัพยากรของคนในท้องถิ่น ภาครัฐ และนายทุนจากภายนอก (แก้ว วิฑูรย์เกียรติ (บรรณานิการ), 2549 : 33) นอกจากโครงการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาจะไม่สอดคล้องกับศาสนาและวัฒนธรรมของท้องถิ่น ไม่ตอบสนองต่อความต้องการของคนในท้องถิ่น ยังทำลายทรัพยากรและระบบนิเวศของท้องถิ่น ทำให้ประชาชนเกิดความเดือดร้อนและยากจนซ้ำซาก (สำนักงานพัฒนานโยบายสาธารณะ, อ้างแล้ว : 30, สนิทสุดา เอกชัย, 2549 : 3) เช่น เรืออวนลากอวนรุนที่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ ชาวประมงพื้นบ้านประสบปัญหาทะเลชายฝั่งถูกทำลาย รัฐส่งเสริมการปลูกสวนยางแบบปูพรม ป่าดิบเขียวต้องสูญเสียลาย โครงการก่อสร้างถนน เขื่อนกั้นน้ำทำให้ป่าพรุถูกทำลาย ระบบชลประทานที่ไม่ศึกษาระบบนิเวศทำให้น้ำรั่ว (สนิทสุดา, เพิ่งอ้าง) โรงงานอุตสาหกรรมทำให้ลายสัตว์น้ำหลายชนิด ถนนเลียบชายฝั่งส่งผลกระทบต่อนาเกลือ โครงการซีฟู้ดเบงก่ส่งผลกระทบต่อที่ดินเป็นของนายทุน ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งในกลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้อง (สำนักงานพัฒนานโยบายสาธารณะ, อ้างแล้ว : 30, สะมาแอ เจ๊ะมูดอ, ใน ความรู้และความไม่รู้ 3 จังหวัดชายแดนใต้, 2549 : 37) นอกจากนี้ยังมีปัญหาอุทยานแห่งชาติทับที่ทำกินของชาวบ้าน (คณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์, อ้างแล้ว : 24, กอซิ่ง อาบูซึ, ใน ความรู้และความไม่รู้ 3 จังหวัดชายแดนใต้, 2549 : 40-42)

ด้วยความยากจนเช่นนี้เมื่อมีการโฆษณาชวนเชื่อว่ “ทางราชการไม่สนใจเพราะเห็นว่ามุสลิมเป็นประชาชนชั้นสอง มีการนำไปเปรียบเทียบกับมาเลเซียซึ่งเป็นรัฐอิสลามว่ามีการพัฒนาดีกว่าเรา ส่วนคนที่ยากจนหรือว่างงานก็มีโอกาสถูกชักจูงให้เข้าป่าหาเลี้ยงชีพด้วยการเรียกค่าคุ้มครองได้ง่ายขึ้น” (ชิตชนก, อ้างแล้ว : 53)

“ความกดดันทางทรัพยากรย่อมผลักดันชาวบ้านให้เข้าสู่มุมอับแห่งความยากจน เมื่อผู้คนที่ยากจนไม่แข็งแกร่งทางการศึกษาเพียงพอที่จะมีทางเลือกในชีวิตอื่นๆ ความกดดันก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้น” (คณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์, อ้างแล้ว : 24)

ด้านการศึกษา

เรื่องการศึกษาใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้พบว่าหลายฝ่ายมองว่าการศึกษาเป็นสาเหตุและปัญหาในพื้นที่ ประเด็นปัญหาจากการศึกษามีความหลากหลาย หากเป็นปัญหาของการศึกษามีแนวโน้มจะเป็นเรื่องคุณภาพของการศึกษา สำหรับปัญหาของการศึกษาในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามและสถาบันการศึกษาปอเนาะเป็นปัญหาต่อความมั่นคงของชาติ ดังนี้

1. หลักสูตรการศึกษาไม่สอดคล้องกับท้องถิ่นที่ตั้งอยู่บนฐานการผลิตด้านการเกษตร เมื่อจบการศึกษา (จากโรงเรียนสอนศาสนา) ไม่มีงานทำ ไม่มีความรู้เรื่องอาชีพ (รายงานการศึกษาปัญหาพื้นฐานของชาวบ้านจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส, 2548 : 4)

2. ประชากรในจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้รับการศึกษาสามัญน้อยกว่าจังหวัดอื่นๆ จบการศึกษาในระดับอุดมศึกษาเพียงร้อยละ 2 คุณภาพการศึกษาต่ำกว่าภาคอื่นๆ ซึ่งอาจเป็นปัญหาเฉพาะกับคนมลายูมุสลิมเท่านั้น (กอส., อ้างแล้ว : 25) ในอดีตปัญหาคุณภาพการศึกษาถูกมองว่าเกิดจากนักเรียนมุสลิมต้องแบ่งเวลาไปเรียนศาสนา และอุปสรรคทางด้านภาษาที่อาจทำให้คุณภาพการศึกษาใน 3 จังหวัดต่ำกว่าพื้นที่อื่น แต่ในช่วงเวลาของเหตุการณ์ความไม่สงบปัญหาคุณภาพการศึกษาอาจเกิดจากสถานการณ์ที่ทำให้การเรียนการสอนไม่ต่อเนื่อง วันหยุดในเทศกาลต่างๆ และวันหยุดราชการ (อดิพันธ์ ปากบารา, ในความรู้และความไม่รู้ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้, 2549 : 65)

3. สถาบันการศึกษาปอเนาะและตาดีกาสอนเรื่องศาสนาทั้งหมด ไม่มีการให้การศึกษาด้านวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ภาษาเพื่อนำไปประกอบอาชีพ “ไม่มีการเรียนประวัติศาสตร์ชาติไทย สังคม หน้าที่พลเมือง เพื่อให้รู้สึกถึง ตระหนักถึงความเป็นชนชาติเดียวกัน นอกจากนั้นครูในโรงเรียนปอเนาะจำนวนหนึ่งก็จบมาจากลิเบีย และประเทศในตะวันออกกลางที่สนับสนุนแนวคิดการแบ่งแยกดินแดน อีกทั้งเด็กที่จบจากปอเนาะบางส่วนได้ทุนไปศึกษาต่อตะวันออกกลาง ซึ่งไม่มีความชัดเจนว่าไปศึกษาเรื่องอะไร (ทองชัย ชูสิทธิ์ และคณะ, 2548 : 62)

4. การจัดการศึกษาในพื้นที่ 3 จังหวัดขาดความเข้าใจในวิถีชีวิตดั้งเดิม เพราะอยู่ภายใต้การตัดสินใจจากส่วนกลาง “ที่กำหนดนโยบายบนพื้นฐานของกรอบความมั่นคงของชาติเป็นหลัก” ทำให้การศึกษาใน 3 จังหวัดไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร และกลายเป็นปัจจัยก่อให้เกิดความขัดแย้ง (สำนักงานพัฒนานโยบายสาธารณะ, 2549 : 48)

นอกจากปัญหาหลักๆ ข้างต้นที่ได้สรุปมาโดยสังเขปในที่นี้แล้วยังมีสาเหตุและปัญหาอื่นๆ ที่สืบเนื่อง ซ้ำทับ และเชื่อมโยงต่อกันตั้งแต่อดีตมาถึงปัจจุบัน เช่นเนื่องจากสาเหตุทางการเมือง เศรษฐกิจ ประวัติศาสตร์ และการศึกษาเหล่านี้เป็นผลพวงให้เกิดขบวนการแบ่งแยกดินแดนที่เป็นผู้กระทำการรุนแรงในพื้นที่ ในจำนวนวอร์รกรรมเหล่านี้ผู้ที่เขียนถึงขบวนการแบ่งแยกดินแดนส่วนใหญ่คือทหาร นักวิชาการที่ให้ความสนใจกับกลุ่มแบ่งแยกดินแดน เช่น ชิดชนก ราฮิมมูลา และ อัศวิน เนตรโพธิ์แก้ว นอกจากนี้ยังมีสื่อมวลชนอีกจำนวนหนึ่งให้ความสนใจกับกลุ่มนี้ว่าเป็น

สาเหตุแห่งความไม่สงบในพื้นที่ เช่น เรื่องสันติภาพในเปลวเพลิง (2547) ของศุภลักษณ์ กาญจนขุนดี ดอน ปาทาน และทีมข่าวภาคสนามในเครือเนชั่น เรื่องสันติภาพในเงามือบนแผ่นดินปัตตานี (2549) ของเอกราช มูเก็ม งานเขียนถึงขบวนการแบ่งแยกดินแดนเหล่านี้มักพูดถึงความเป็นมาและพัฒนาการของขบวนการแบ่งแยกดินแดนกลุ่มต่างๆ เป้าหมาย รูปแบบและลักษณะการปฏิบัติงานของกลุ่มเหล่านี้ พื้นที่ที่แต่ละกลุ่มครอบครอง การรวมตัวและการแยกตัวออกเป็นกลุ่มย่อย อย่างไรก็ตามบทสัมภาษณ์อิสกานดาร์ อังการทรัพย์ ในหนังสือ DeepSouth เล่ม 2 (2550) พูดถึงขบวนการใต้ดินที่รัฐไทย “หลงทาง” มองว่าเป็นขบวนการแบ่งแยกดินแดน ด้วยการอธิบายความเป็นมาและเป้าหมายของกลุ่มใต้ดินเหล่านี้ในอีกมุมหนึ่งที่แตกต่างไป “...ขบวนการที่ติดอาวุธสู้ แต่เมื่อสู้ไปแล้วต้องการแยกตรงไหน ไม่มีใครรู้หรือ ไม่มีใครรู้ว่าแยกตรงไหนและแยกอย่างไร” (86) และ “มันคือขบวนการที่เป็นผลผลิตของการรุกของสยามยึดปัตตานีและเกิดการต่อต้านสยาม ... แต่ถึงวันหนึ่งมันก็เปลี่ยน เมื่ออุดมการณ์อิสลามเพิ่มสูง ก็เอาอุดมการณ์อิสลามเข้ามานำต่อ โดยปรับการอธิบายว่าเป็นการต่อสู้เพื่อมลายู” (87)

นอกจากนี้ด้วยปัจจัยทางเศรษฐกิจที่ส่งผลให้เกิดภาวะความยากจน ข้ำเติมด้วยสถานการณ์ที่ทำให้เกิดการว่างงานมากขึ้น อาจนำไปสู่ปัญหาเสพติดที่ถูกลำนำเข้ามารวมในปัญหาสถานการณ์ความไม่สงบ ด้วยพบว่าผู้ก่อเหตุการณที่เป็นเยาวชนบางส่วนติดยาเสพติด นอกจากนี้ยังมีสาเหตุอื่นๆ อันเกิดจากการกระทำในระดับปัจเจกของเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานของรัฐ เช่นการทุจริตของข้าราชการในพื้นที่ ข้าราชการเลือกปฏิบัติต่อประชาชน เจ้าหน้าที่ไม่จริงจังต่อการใช้กฎหมาย ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในทุกพื้นที่ของประเทศไทย ซึ่งนำมาสู่คำถามของผู้ที่พยายามจะทำความเข้าใจปรากฏการณ์ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้หลายครั้งหลายหน ว่าปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหาเหล่านี้อาจพบเห็นได้ทั่วไปในสังคมไทย แต่เหตุใดในท้องที่อื่นจึงไม่เกิดความรุนแรงเช่นในจังหวัดชายแดนภาคใต้

การวินิจฉัยปัญหาของหน่วยงาน และนักวิชาการกลุ่มต่างๆ จะไม่แตกต่างกันมากนักในประเด็นหลัก จะมีความต่างบ้างตรงที่การให้น้ำหนักของปัญหาที่แตกต่างกันไป ยกตัวอย่างเช่น งานนักวิชาการส่วนหนึ่งจะให้น้ำหนักไปที่ปัญหาทางประวัติศาสตร์และความแตกต่างทางวัฒนธรรม อันนำไปสู่การกำหนดนโยบายหรือการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่รัฐต่อผู้คนใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ (เช่นรายงานกอส. ที่วิเคราะห์สาเหตุของปัญหามาจากงานวิจัยอีกนับ 10 เล่ม) สำหรับหนังสือหรืองานวิจัยของทหาร ตำรวจ และนักวิชาการบางคนจะให้น้ำหนักไปที่ขบวนการแบ่งแยกดินแดน การก่อการร้ายที่เชื่อมโยงกับขบวนการก่อการร้ายในต่างประเทศ นอกจากนี้สิ่งที่แตกต่างจากเดิมคือสามารถกล่าวถึงสาเหตุของปัญหาที่ส่วนหนึ่งเกิดจากการความบกพร่องและไม่เป็นธรรมในการปฏิบัติงานของข้าราชการได้อย่างชัดเจนมากขึ้น

ข้อสังเกตจากงานกลุ่มนี้คือสาเหตุของปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้มีทั้งสาเหตุและปัญหาที่สืบเนื่องมาจากอดีต ยังคงเป็นปัญหาที่ปรากฏถึงปัจจุบัน เช่นประสพการณ์ที่ประชาชน

ได้รับในทางการเมืองการปกครอง ที่ดูจะเป็นปัญหาที่มีพลวัตที่น่าอย่างน่าสนใจ เช่นเดิมที่การปกครองการรวมศูนย์อำนาจสู่ศูนย์กลางก่อให้เกิดปัญหาต่อผู้นำในท้องถิ่น ในด้านการสูญเสียอำนาจและผลประโยชน์ ต่อมาการเมืองการปกครองในปัจจุบันที่มุ่งเน้นการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นกลับก่อให้เกิดปัญหากับผู้นำที่ไม่เป็นทางการในท้องถิ่น ปัญหาอันเป็นพลวัตที่ไม่ได้รับการแก้ไขอย่างจริงจังหรือทันท่วงทีจึงทำให้วเนี่ยนกลายมาเป็นปัญหาซ้อนทับแล้วกลายมาเป็นเหตุแห่งความรุนแรงในปัจจุบัน

นอกจากนี้ยังมีสาเหตุที่เกิดขึ้นใหม่ท่ามกลางสถานการณ์ในปัจจุบัน เช่นท่าทีของผู้นำ การจัดการปัญหาของรัฐที่ไม่เป็นทิศทางเดียวกัน การขาดการทำงานเชิงรุก การขาดการบูรณาการในกระบวนการทำงานของรัฐ ฯลฯ จึงดูเหมือนว่าปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นปัญหาที่มีปมทับซ้อนกันอยู่มากมายตามกาลเวลาที่ผ่านไป จึงเป็นเรื่องยากที่จะวางออกมาได้

ส่วนของแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น จากการทบทวนวรรณกรรมในรอบ 4 ปี พบว่ามีวรรณกรรมจำนวนมากเสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหาตามเหตุแห่งปัญหาต่างๆ มากมาย และวรรณกรรมจำนวนหนึ่งอ้างถึงหรือกล่าวถึงแนวทางการแก้ไขปัญหาจากรายงานกอส. ทั้งนี้อาจเพราะรายงานฉบับนี้ได้เสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เป็นรูปธรรมและมีรายละเอียดมากกว่า ข้อเสนอในวรรณกรรมเล่มอื่นๆ งานวิจัยเชิงนโยบายในการแก้ไขปัญหา 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ของสำนักงานพัฒนานโยบายสาธารณะ ได้อ้างถึงแนวทางการแก้ปัญหา 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้อย่างมาก นอกจากนี้แนวทางการแก้ไขปัญหาของประเวศ วะสีในฐานะเป็นหนึ่งในคณะกรรมการกอส. ที่ได้เขียนไว้ในเรื่องดับไฟใต้ ด้วยจิตวิวัฒน์และพลังแห่งทางสายกลางก็มีกลิ่นอายของแนวทางการแก้ปัญหาของกอส. โดยเฉพาะการเน้นแนวทางสันติวิธี ดังจะยกตัวอย่างการแก้ปัญหาด้านต่างๆ โดยสังเขปดังนี้

ด้านการเมืองการปกครอง รัฐควรสร้างประสิทธิภาพการดำเนินงานของกระบวนการยุติธรรมด้วยความจริง หลักนิติธรรม ความพร้อมรับผิด และให้สาธารณชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรม (กอส., อ้างแล้ว : 72) สร้างทัศนคติใหม่ในการยอมรับแนวคิดเรื่องเอกภาพบนความต่าง (สุรชาติ บำรุงสุข, อ้างแล้ว : 127) จัดตั้งหน่วยสันติเสนา ไม่ติดอาวุธ และใช้แนวทางสันติวิธีในการแก้ไขปัญหา (กอส., อ้างแล้ว : 65) รัฐบาลต้องสนใจแนวนโยบายสันติวิธี (ประเวศ วะสี, อ้างแล้ว : 30) สร้างเอกภาพและประสิทธิภาพในการทำงานของภาครัฐในพื้นที่ 3 จังหวัด (สุรชาติ, เพิ่งอ้าง) ปัญหาของเจ้าหน้าที่รัฐ ควรแก้ไขโดยการย้ายเจ้าหน้าที่รัฐที่ถูกร้องเรียนและตรวจสอบข้อเท็จจริง ไม่ย้ายเจ้าหน้าที่ที่มีปัญหาจากส่วนกลางหรือพื้นที่อื่นลงไป 3 จังหวัด แต่งตั้งเจ้าหน้าที่ที่มีความเข้าใจด้านศาสนา วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ (กอส., อ้างแล้ว : 65, ทนงชัย ชูสีคน, อ้างแล้ว : 59) ผู้ปกครองในพื้นที่อ่อนไหวควรเป็นผู้นับถือศาสนาอิสลาม “เลิกการใช้วัฒนธรรมฮั้ม ฆ่า เพื่อการสอบสวน” รวมทั้งแก้ไขกฎหมายให้เหมาะสมกับ

ศาสนาและวัฒนธรรม “อาจต้องนำเอากฎหมายอิสลามมาประยุกต์ใช้เพื่อความเหมาะสม” (เพ็ง อ่าง)

นอกจากนี้ยังมีการเสนอแนวทางการปกครองแบบพิเศษรูปแบบต่างๆ เช่น การตั้ง คณะกรรมการกำหนดนโยบาย และทำหน้าที่เสนอแนะนโยบายสำหรับ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ต่อนายกรัฐมนตรี และคณะรัฐมนตรี ตั้งคณะกรรมการอำนวยการ ประสานงาน เจริญ ก้ากับ ดูแล และตรวจสอบการทำงานทุกระดับ หรือการปกครองโดยมีหน่วยงานที่ตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติ สันติสมานฉันท์ใน 3 จังหวัด หรือการจัดการปกครองแบบเดียวกับกรุงเทพฯ มีผู้บริหารสูงสุดมา จากการเลือกตั้ง หรือการปกครองรูปแบบผสมระหว่างคณะกรรมการที่ตั้งขึ้นโดยรัฐบาลและผู้ว่า ที่มาจากการเลือกตั้ง หรือการปกครองแบบผสมระหว่างหน่วยงานที่ตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติ สันติสมานฉันท์กับการเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัด (สำนักงานพัฒนานโยบายสาธารณะ, อ่างแล้ว : 26 – 29)

ด้านเศรษฐกิจ แก้ปัญหาการว่างงานของคนในพื้นที่ รัฐส่งเสริมให้มีการปรับปรุงอาชีพ ทางด้านการเกษตรและปศุสัตว์ รัฐจ้างงานแรงงานเพื่อผลทางเศรษฐกิจ รัฐทำหน้าที่เป็นตัวกลาง ในการจัดหาแรงงานให้กับนักธุรกิจ ส่งเสริมการจ้างงานในประเทศมาเลเซียและกลุ่มประเทศ อาหรับ (กอส., อ่างแล้ว : 70 – 71) การสร้างความเป็นเลิศทางอุตสาหกรรมฮาลาล เพิ่มศักยภาพ เครื่องแต่งกายมุสลิมเพื่อการส่งออก พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ประพันธ์ มุสลักพันธ์, ใน ความรู้และความไม่รู้ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้, 2549 : 94 - 95)

ด้านประวัติศาสตร์ ข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหามุมมองที่แตกต่างทางประวัติศาสตร์ ส่วนใหญ่คือการชำระประวัติศาสตร์ใหม่ เพื่อสร้างความเห็นร่วมกันของคนในสังคม (สำนักงาน พัฒนานโยบายสาธารณะ, อ่างแล้ว : 31) นอกจากนี้ควรที่จะปรับเปลี่ยนเจตคติในการเรียน ประวัติศาสตร์ใหม่ โดยตั้งเจตคติว่า “สงครามไม่ควรเกิด แต่ทำไมจึงเกิด ทำไมจะไม่เกิด ทำอย่างไร จะมีสันติภาพ” (ประเวศ วะสี, อ่างแล้ว : 29)

ด้านการศึกษา ข้อเสนอทางการศึกษาจากรายงานกอส.มี 8 ข้อใหญ่ เช่น ปรับปรุง คุณภาพการเรียนการสอนวิชาสามัญในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม จัดการเรียนการสอน วิชาศาสนาและอิสลามในโรงเรียนของรัฐบาลให้มากขึ้น โรงเรียนของรัฐและเอกชนจัดการเรียน การสอนบางวิชาร่วมกัน ส่งเสริมการจัดการศึกษาของชุมชนท้องถิ่น ฯลฯ (กอส., อ่างแล้ว : 83, นิ มะ นาแซ สามะอารี, ในความรู้และความไม่รู้ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้, 2549 : 66 - 69)) ปรับ การศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบให้เข้าใจความเป็นมนุษย์โดยรวดเร็ว (ประเวศ วะสี, อ่างแล้ว : 30)

ด้านการศึกษาดูเหมือนจะเป็นแนวนโยบายที่ได้รับการตอบรับดำเนินการจากกระทรวง ศึกษามากพอสมควร เช่นการมีแผนยุทธศาสตร์การศึกษา 3 จังหวัดภาคใต้ให้สอดคล้องกับความเป็นจริง ซึ่งเป็นแผนงานร่วมกันระหว่างส่วนกลาง บุคลากรในพื้นที่ และผู้นำศาสนาในชุมชน (ปราโมทย์ แก้วสุข, ในความรู้และความไม่รู้ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้, 2549 : 82- 83)

แนวทางการแก้ไขปัญหาล่าช้าบางส่วนรัฐบาลได้ดำเนินการไปบ้าง เช่นด้านการศึกษา ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ด้านประวัติศาสตร์มีความพยายามจากหลายฝ่ายในการนำเสนอมุมมองทางประวัติศาสตร์ที่หลากหลาย รอบด้านมากขึ้น ดังจะกล่าวต่อไป ข้อเสนอบางส่วนที่ถูกวิพากษ์วิจารณ์และไม่ได้รับการตอบรับจากรัฐบาลมากนัก เช่น ข้อเสนอการการใช้ภาษามลายูเป็นภาษาทำงานของกอส. อย่างไรก็ตามวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์เหตุแห่งปัญหาตลอดจนเสนอแนะแนวทางแก้ไขยังคงผลิตออกมาอย่างต่อเนื่องในปี 2551 งานที่น่าสนใจอีกเล่มหนึ่งในประเด็นนี้คือหนังสือเรื่องสภาพปัญหาและแนวทางแก้ไขสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (มิถุนายน 2551) ของสภาที่ปรึกษาเสริมสร้างสันติสุขจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่พยายามจะทบทวนแนวทางแก้ปัญหาที่ผ่านมา และเสนอแนะแนวทางแก้ปัญหาใหม่เพื่อให้เท่าทันกับสถานการณ์ความรุนแรงในปัจจุบัน

4. งานสำรวจความคิดเห็นและทัศนคติต่อแนวทางการแก้ไขปัญหา 3 จังหวัด เริ่มตั้งแต่ปี 2548 เรื่องทัศนคติของเยาวชนตอนนโยบายรัฐบาลในการแก้ปัญหาความไม่สงบในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ : ศึกษากรณีเยาวชนที่กำลังศึกษาในวิทยาลัยเทคนิคยะลา โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ นักศึกษาเหล่านี้รับข้อมูลข่าวสารจากโทรทัศน์เป็นส่วนใหญ่ “มีค่านิยมสันติวิธีมากที่สุดในเรื่อง แม้มีความเชื่อแตกต่างกัน ก็สามารถเป็นเพื่อนสนิทกันได้” ปี 2549 มีงานศึกษาชื่อว่าสันติวิธี มุมมองความหมายของเยาวชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ซึ่งระบุว่าเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม พร้อมทั้งใช้แบบสอบถาม ผลการศึกษาพบว่าเยาวชนเกือบทั้งหมดสนับสนุนการใช้สันติวิธีในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง หรือในการดำเนินชีวิตทุกด้าน แต่เยาวชนกว่ากึ่งหนึ่งยังเชื่อว่าการปราศจากความรุนแรงในสังคมเป็นเรื่องเป็นไปไม่ได้ เยาวชนยอมรับว่ามีเหตุผลบางประการที่อาจนำไปสู่ความรุนแรง เป็นที่น่าเสียดายที่งานวิจัยไม่ได้บอกสาเหตุผลบางประการที่จะนำไปสู่ความรุนแรงนั้นคืออะไร

ต่อมาในปี 2550 มีงานวิจัยที่สำรวจความคิดเห็นและทัศนคติของประชาชนและผู้นำในการแก้ปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ 2 เรื่องคือความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการแก้ไขปัญหาเหตุการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ศึกษากรณีจังหวัดนราธิวาส และเรื่องทัศนคติของประชาชนและผู้นำในจังหวัดชายแดนภาคใต้ในปัจจุบัน เป็นการวิจัยแบบจัดประชุมระดมความคิดเห็นประชาชนกลุ่มต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นผู้นำท้องถิ่น อบต. กำนันผู้ใหญ่บ้าน นักธุรกิจ กลุ่มสตรี และเยาวชน ผลการศึกษาพบว่ากลุ่มคนเหล่านี้เห็นด้วยและเห็นด้วยอย่างยิ่งกับนโยบายสมานฉันท์ สำหรับหน่วยงานของรัฐที่ประชาชนรู้สึกไว้วางใจมากที่สุดคือคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ส่วนหน่วยงานที่ได้รับการยอมรับค่อนข้างต่ำคือทหารและตำรวจ

5. การศึกษาประเมินมูลค่าความสูญเสียทางเศรษฐกิจ จากการศึกษาเรื่องการประมาณการผลกระทบต่อเศรษฐกิจ กรณีสถานการณ์ความไม่สงบใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ (2548) ของอัทธ์ พิศาลวานิช และวิทยานิพนธ์ที่วิเคราะห์เกี่ยวกับธุรกิจประเภทโรงแรม ของ

ชนาธิป เพชรนิล (2548) มีข้อค้นพบว่า ภาคเกษตรชลดตัวเพราะผู้รับซื้อไม่กล้าเข้าไปในพื้นที่ การก่อสร้างและการลงทุนชลดตัวอย่างมาก ส่วนธุรกิจการท่องเที่ยวเป็นธุรกิจที่ได้รับผลกระทบมากที่สุด ซึ่งตรงกับงานของชนาธิปที่สรุปว่าธุรกิจโรงแรมกำลังประสบปัญหาเศรษฐกิจอันเป็นผลมาจากสถานการณ์ความรุนแรง

6. งานที่เกี่ยวกับทหารและตำรวจ และบทบาทหน้าที่ของทหารและตำรวจ ที่เข้ามาปฏิบัติงานในพื้นที่โดยเฉพาะทหาร ตำรวจและเจ้าหน้าที่ของรัฐ พบว่าปี 2549 เริ่มมีการเสนอผลงานวิจัยที่เกี่ยวกับทหารและตำรวจ 4 เล่มคือเรื่อง *ระดับการเรียนรู้และเข้าใจการจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธีของเจ้าหน้าที่ทหาร ตำรวจ และฝ่ายปกครองในพื้นที่จังหวัดยะลา ปัตตานี และนราธิวาส* ของชิตชนก ราฮิมมูลา ที่มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาระดับความเข้าใจและการรับรู้คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ 187/2546 และความเห็น ความเข้าใจในการแก้ไขปัญหาด้วยสันติวิธี ตลอดจนความเชื่อมั่นในพลังสันติวิธีต่อการแก้ไขปัญหาของทหาร ตำรวจและฝ่ายปกครองที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ 3 จังหวัด ผลการศึกษาพบว่าความเข้าใจและการรับรู้แนวทางสันติวิธีตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ยังไม่มีความชัดเจน โดยมีสาเหตุสำคัญคือวิธีปฏิบัติตามแนวทางสันติวิธีด้วยการขับเคลื่อนนโยบายสู่การปฏิบัติไม่เอื้อต่อผู้ปฏิบัติระดับล่าง และวัฒนธรรมองค์กรประสบการณ์จากการทำงาน และภูมิหลังของเจ้าหน้าที่แต่ละคนมีผลโดยตรงต่อการรับรู้หรือปฏิเสธที่จะเรียนรู้คำสั่ง ตลอดจนส่งผลต่อความเข้าใจในแนวทางแก้ไขปัญหา (ชิตชนก ราฮิมมูลา ,2549 : ง – ฉ)

งานวิจัยที่ผู้วิจัยเป็นทหารมี 2 เรื่องคือเรื่อง*ภาษาและวัฒนธรรมที่มีผลกระทบต่อการทำงาน* ของพันเอกปรีชา พลอยอยู่วงศ์ งานวิจัยวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร และงานของพันโทหญิงพิมพ์พรณ อุโฆษกิจ เรื่อง*วัฒนธรรมองค์กรของหน่วยงานทหารในภูมิภาคต่างๆ ที่มีผลต่อการแก้ไขปัญหาความไม่สงบใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้* ผลการวิจัยของงานนี้พบว่า หน่วยทหารทุกหน่วยสามารถปรับเปลี่ยนทัศนคติและลดความหวาดระแวงของประชาชนจะนำมาสู่ความร่วมมือของประชาชนในการแก้ไขปัญหาความไม่สงบในพื้นที่ได้มากขึ้น ด้วยทหารได้ปรับตัวให้เข้ากับสังคมวัฒนธรรมของประชาชนและสภาพปัญหาในพื้นที่ เพื่อให้บรรลุภารกิจ “แม้ว่าการปรับตัวบางอย่างจะขัดแย้งกับวัฒนธรรมองค์กรของหน่วยทหาร” (2549 : 2)

นอกจากนี้ปี 2549 และ 2550 ยังมีงานของรุ่งรวี เฉลิมศรีภิญโญรัช ปีละ 1 เรื่อง คือเรื่อง*การคัดเลือกและการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ทหารตำรวจกับปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้* และ เรื่อง*เหตุการณ์ภาคใต้ของไทย : ปัญหาของกองกำลังทหารพรานและอาสาสมัครชาวบ้าน* ในนามของ International Crisis Group งานเรื่องแรกมีข้อค้นพบว่าการหมุนเวียนของทหารทำให้เกิดปัญหาความไม่ต่อเนื่องในการปฏิบัติหน้าที่ ไม่สามารถพัฒนาคุณภาพด้านสิทธิมนุษยชนของเจ้าหน้าที่ความมั่นคงได้นัก นอกจากนี้พบว่าการละเมิดสิทธิ

มนุษยชนไม่ได้เป็นปัญหาซึ่งเกิดขึ้นจากพฤติกรรมส่วนบุคคลเท่านั้น แต่เป็นปัญหาเรื่องนโยบายของเจ้าหน้าที่ความมั่นคง การดำเนินการจับกุมของเจ้าหน้าที่ทหารตำรวจละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐานหลายประเด็น ทำให้เกิดความไม่พอใจกับชาวบ้านต่อการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ “นอกจากนี้ยังมีข้อมูลที่ค่อนข้างน่าเชื่อถือว่ายังคงมีการใช้อำนาจนอกกฎหมายในการสังหารลับบุคคลที่สงสัยว่าเกี่ยวข้องกับ “ขบวนการแบ่งแยกดินแดน” และขบวนการใต้ดินอื่นๆ อีกด้วย” (2551 : 177 – 178) ส่วนงานเรื่องที่ส่งมุ่งศึกษาไปที่ทหารพราน อธิบายว่ารัฐได้แก้ปัญหาคความไม่คุ้นเคยภูมิประเทศและวัฒนธรรมของทหารและตำรวจด้วยการตั้งกองกำลังทหารพรานและอาสาสมัครชาวบ้าน แต่พบว่าทหารพรานประมาณร้อยละ 30 ที่เป็นคนมุสลิม คนมุสลิมในพื้นที่ยังกลัวและไม่วางใจทหารพราน ส่วนกองกำลังอาสาได้รับการฝึกอบรมเล็กน้อยเมื่อถูกส่งไปยังพื้นที่ความอ่อนไหวสูงทำให้เกิดปัญหาหลายด้าน อาจเพิ่มความเสี่ยงในการสร้างความรุนแรงระหว่างคนต่างศาสนาและเชื้อชาติได้มากขึ้น (2550 : 3-4)

นอกจากนี้ยังมีวิทยานิพนธ์อีกหลายเรื่องที่ศึกษาเรื่องราวของทหารตำรวจ ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาขวัญและกำลังใจของทหารตำรวจโดยทั่วไปซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับปัญหาคความไม่สงบในพื้นที่ มีวิทยานิพนธ์เพียงเล่มเดียวในรอบ 4 ปีที่ศึกษาเรื่องทหารกับการแก้ปัญหาคความไม่สงบใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ของสรุท ชวนะ วิทยานิพนธ์ของคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ฉบับนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณโดยกลุ่มตัวอย่างเป็นนายทหารลำดับชั้นต่างๆ 340 คน (ในขณะที่งานวิจัยข้างต้นเกือบทั้งหมดเป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ) มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาทัศนคติของทหารในการแก้ไขปัญหาคจังหวัดชายแดนใต้ ศึกษาความรู้ความเข้าใจของทหารและปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อการทำงานปฏิบัติการทางทหาร รวมทั้งแนวทางการใช้กำลังที่เหมาะสมในการแก้ปัญหาค ผลการศึกษาพบว่าหากจะให้การปฏิบัติการมีประสิทธิภาพต้องปรับปรุงแก้ไข เรื่องความรู้ความเข้าใจในสถานการณ์คความไม่สงบ สำหรับเรื่องของประวัติศาสตร์ทหารส่วนใหญ่มีความรู้เรื่องนี้บ้าง ทหารร้อยละ 12.1 ไม่มีความรู้ประวัติศาสตร์ของ 3 จังหวัดเลย การรับข่าวสารในแต่ละวันของทหารไม่ทันสมัยเท่าที่ควรเพราะจะต้องออกลาดตระเวน ประชาชนในพื้นที่ยังไม่ให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ และจะต้องสร้างขวัญกำลังใจในทุกแบบให้กับทหาร (2550 : (1), 59-60)

นอกจากวรรณกรรมประเภทรายงานวิจัยและวิทยานิพนธ์แล้วพบว่าหนังสือยังเป็นวรรณกรรมที่เผยแพร่และถ่ายทอดเรื่องของทหารและตำรวจ หรือสะท้อนการวิเคราะห์ปัญหา และแนวทางแก้ไขของทหารตำรวจซึ่งเป็นผู้เขียน น่าจะมีมากกว่างาน 2 กลุ่มแรก โดยจะเห็นได้จากงานของพลเอกกิตติ รัตนฉายาที่ตีพิมพ์ออกมาทุกปี รวมทั้งหมด 5 เล่มใน 4 ปี และยืนยันตลอดมาว่าปัญหา 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นเรื่องของขบวนการแบ่งแยกดินแดน นอกจากนี้ยังมีหนังสือของพลตรีชัตติยะ สวัสดิผล หรือเสธแดง ที่ตีพิมพ์ออกมาหลายเล่ม แต่ที่เกี่ยวกับภาคใต้มี 3 เล่ม (2548) หนังสือเรื่องการต่อสู้ครั้งสุดท้ายของพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ เป็นหนังสือที่น่าเสนอ

แนวคิดและนโยบายในการแก้ปัญหาความไม่สงบใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ของพลเอกชวลิต
ศรีดำรงตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรี งานของพันโทหนันทเดช เมฆสวัสดิ์ เรื่องปฏิบัติการลับดับไฟ
ใต้ (2549) ที่เขียนถึงประสบการณ์ของผู้เขียนในการปฏิบัติงานในพื้นที่ งานของพันตำรวจโทสันติ
อัลดิรุส เรื่องมหากุศวัต 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ปี 2550 มิ่งงานของพันเอกปรีชา ชุ่มประดิษฐ์
และคณะ เรื่อง การป้องกันและปราบปรามการก่อความไม่สงบ เล่มที่ 1 : ยุทธศาสตร์ศึกษา 2007
แนวคิดหลักนิยม

ข้อสังเกตจากรวบรวมกรณีในกลุ่มนี้เห็นว่าในขณะที่ทหารหรือตำรวจเขียนถึงการปฏิบัติ
หน้าที่ของหน่วยงานของตนเองว่าได้มีการปรับตัว ปรับยุทธศาสตร์ ปรับยุทธวิธีในการทำงานแล้ว
และการปฏิบัติงานทั้งหมดนี้เป็นไปเพื่อความมั่นคงของชาติและความปลอดภัยของประชาชน
งานวิจัยของนักวิชาการและสื่อมวลชนยังคงวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของทหารและตำรวจอย่าง
ต่อเนื่อง ทั้งยังยืนยันด้วยงานสำรวจทัศนคติประชาชนและผู้นำในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ของศรี
สมภพ จิตรภิรมย์ศรี ว่าทหารและตำรวจยังคงได้รับการยอมรับค่อนข้างต่ำ
(<http://www.deepsouthwatch.org/index.php?l=content&id=96>, 9 มิถุนายน 2550)

**7. การศึกษาบทบาทของสื่อมวลชนและวิเคราะห์การนำเสนอข่าวของสื่อมวลชน
แขนงต่างๆ** งานในกลุ่มนี้นับว่าเป็นประเด็นการศึกษาใหม่สำหรับวรรณกรรมที่เกี่ยวกับ
สถานการณ์ใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้งนี้อาจเนื่องจากสื่อมวลชนมีฐานะเป็นหนึ่งในสถาบัน
ทางสังคมที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับปัญหา 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้โดยตรง ทำให้มีผู้สนใจศึกษาการ
นำเสนอข่าวของสื่อ และการเกิดเหตุการณ์ต้นหยงลิมา¹⁴ ที่ชาวบ้านแสดงความไม่ไว้วางใจ
สื่อมวลชนของไทยอย่างเห็นได้ชัด ทำให้สื่อมวลชนถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากในการนำเสนอ
ข่าวภาคใต้ ตลอดจนการใช้สื่อในการจัดการปัญหาความขัดแย้งใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้
อย่างต่อเนื่อง

โดยเริ่มตั้งแต่ปี 2548 วิทยานิพนธ์ของจิราภรณ์ เจริญเดช เรื่องการแปลงสิทธิอำนาจผ่าน
รายการวิทยุนายกฯ ทักษิณคุยกับประชาชน : ศึกษากรณีวิกฤตความรุนแรงใน 3 จังหวัดชายแดน
ภาคใต้ จากคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พบว่า
นายกรัฐมนตรีกล่าวยืนยันความเชื่อส่วนตัวว่าสาเหตุหลักของปัญหาความไม่สงบในพื้นที่ 3

¹⁴ เหตุการณ์ต้นหยงลิมาเกิดขึ้นเมื่อวันที่ 20 กันยายน 2548 ชาวบ้านต้นหยงลิมาได้จับกุมตัวทหารนาวิกโยธิน
2 คน เนื่องจากสงสัยว่าอาจมีส่วนเกี่ยวข้องกับการยิงถล่มร้านน้ำชาในหมู่บ้าน เข้าวันต่อมาเมื่อ ชาวบ้านไม่ยอม
ให้สถานีโทรทัศน์ช่อง 7 และช่อง 9 เข้าไปทำข่าวในหมู่บ้าน แต่เรียกร้องให้สื่อมวลชนต่างประเทศเข้ามาทำงาน
ข่าวแทน ต่อมานายันัจมุดดีน อูมา อดีตส.ส.พรรคไทยรักไทย ได้เดินทางเข้าไปเจรจากับชาวบ้านและกลับ
ออกมาบอกว่าชาวบ้านต้องการให้นักข่าวมาเลเซียเข้ามารายงานข่าวเท่านั้น นักข่าวจากสำนักข่าวเอเอฟพี 3
คน เข้ามาทำข่าวและพยายามเข้ามาพูดคุยกับชาวบ้านที่เต็นท์ และได้รับการตอบรับอย่างดีจากชาวบ้าน
(<http://www.manager.co.th/Local/ViewNews.aspx?NewsID=9480000129338>)

จังหวัดคือความยากจนอันเกิดจากการไม่พัฒนา การแก้ไขปัญหากำหนดไว้เป็น 2 ระดับ คือแผนเร่งด่วนที่รัฐบาลให้ทุนสนับสนุนการแก้ปัญหาความยากจน และการปรับปรุงการจัดการศึกษานายกรัฐมนตรีมักผลิตซ้ำการใช้ความรู้สึกตัดสินเหตุการณ์โดยใช้ถ้อยคำต่างๆ เช่น “โจรกระจอก” “พฤติกรรมเลวๆ” และชี้ว่าปัญหา “ความแตกต่างด้านศาสนา” ไม่ใช่สาเหตุของปัญหาความขัดแย้ง และการกำหนดนโยบายทุกอย่างเพื่อตอบสนอง “ความเป็นคนไทยที่เท่าเทียมกัน”

ปีเดียวกันนี้ วิทยานิพนธ์จากสถาบันเดียวกันอีกเล่มหนึ่งศึกษา การนำเสนอข่าวต่อเนื่องในหนังสือพิมพ์เดลินิวส์ : กรณีศึกษาเหตุการณ์ความรุนแรงในภาคใต้ ณ อ.ตากใบ จ.นราธิวาส ของวันวิสาข์ พันธุดิษฐ์ พบว่า “แหล่งข่าวของหนังสือพิมพ์มักจะเป็นแหล่งข่าวที่มาจากรัฐบาลและหน่วยงานราชการเป็นส่วนมาก ถึงแม้จะเป็นแหล่งข่าวที่มีความน่าเชื่อถือและตรวจสอบได้จริง แต่ก็จัดว่าเป็นข้อมูลเพียงด้านเดียวเท่านั้น ซึ่งอาจไม่ครอบคลุมข้อเท็จจริงเสมอไป ยิ่งไปกว่านั้น อาจมีคำสั่งจากเบื้องบนให้ปกปิดข้อมูลหรือให้ข้อมูลที่บิดเบือนไปในทิศทางเดียวกันได้” (2548 : 42)

ปี 2549 มีงานที่เกี่ยวกับเรื่องสื่อ 6 เล่มด้วยกัน เริ่มจากงานของพิมพ์ดา โยธาสุมุท จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เรื่องพฤติกรรมกาเปิดรับความรู้และทัศนคติของชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมในเขตกรุงเทพมหานครต่อการเสนอข่าวความรุนแรงใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ของสื่อมวลชน ข้อค้นพบของงานนี้คือ ผู้รับสารไทยพุทธรับรู้เรื่องสถานการณ์และความรู้เกี่ยวกับศาสนา วัฒนธรรมจากสื่อมวลชนเป็นที่แรกและที่เดียว ทัศนคติที่มีเรื่องราวหรือสถานการณ์ดังกล่าวมี 2 ด้าน คือด้านบวกคือรู้สึกเห็นใจและเข้าใจ ด้านลบคือรู้สึกต่อต้าน เหยียดหยาม ไม่ไว้วางใจ สำหรับคนมุสลิมพบว่ารู้เรื่องสถานการณ์จากสื่อมวลชน สำหรับเรื่องความเชื่อและวัฒนธรรมได้จากการเรียนรู้ตั้งแต่เด็กและสิ่งแวดล้อมที่อาศัยอยู่ กลุ่มนี้จะมีทัศนคติในเชิงบวกคือเห็นใจต่อคนใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ และมีประสบการณ์ที่ได้รับพฤติกรรมในด้านร้ายจากคนอื่นๆ ในสังคม แสดงให้เห็นว่าสื่อมวลชนมุ่งจะศึกษาแต่ข้อเท็จจริง โดยไม่เสนอเรื่องราวที่ก่อให้เกิดความเข้าใจเพื่อป้องกันการตีความผิดพลาด สื่อมวลชนขาดความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องราวที่เกิดขึ้น เพราะเป็นเรื่องที่มีรายละเอียดซับซ้อนที่ต้องอาศัยการวิเคราะห์ตีความ

วิทยานิพนธ์เล่มที่สองเป็นของมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต เรื่องทัศนะของชาวมุสลิมที่มีต่อการนำเสนอข่าวของสื่อมวลชน : กรณีศึกษาสถานการณ์ความไม่สงบใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ของวันสนันท์ มะยูนู ผลการศึกษาพบว่าสื่อมวลชนนำเสนอเนื้อหาในทิศทางลบมากกว่าทิศทางบวก คือเน้นการนำเสนอเนื้อหาข่าวความรุนแรง ความเหยียดหยาม ความสูญเสีย ความด้อยต่ำ ความล้าหลัง และความเชื่อมงายในศาสนา ประเด็นข่าวที่สื่อมวลชนไม่ได้นำเสนอคือทัศนะของชาวมุสลิมใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีต่อสถานการณ์ความไม่สงบและการแบ่งแยกดินแดน ประเด็นที่เกี่ยวกับความต่อเนื่องของเนื้อหาในเหตุการณ์ความไม่สงบ นอกจากนี้ สื่อมวลชนยังเน้นนำเสนอเนื้อหาและภาพข่าวที่ทำให้เกิดทัศนคติด้านลบต่อคนมุสลิม เช่น ความรุนแรง ความเหยียดหยาม ความสูญเสีย ความล้าหลัง ความยากจน การโดยการศึกษา ความเชื่อม

กาย สื่อมวลชนจึงควรนำเสนอข่าวด้านบวก เช่นการพัฒนา ความคิดสร้างสรรค์ ความร่วมมือ ความสามัคคี ความก้าวหน้า

วิทยานิพนธ์เล่มต่อมาคือเรื่องการถอดรหัสของผู้รับสารต่อการเสนอข่าวของสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยกรณีกรือเซะและตากใบ ของสมัชชา นิลปัทม์ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผลการวิจัยพบว่าสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยในฐานะของการเป็นกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐมีการนำเสนอข่าวเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับรัฐในกรณีกรือเซะและตากใบ โดยข่าวมีตัวบทที่เอื้อต่อการสร้างความชอบธรรมให้กับรัฐ ข่าวกรือเซะเน้นในเรื่องความสำเร็จในการปราบปรามกลุ่มผู้ก่อความไม่สงบ กรณีตากใบมีการปิดบังความผิดพลาดของรัฐจากการขนย้ายผู้ชุมนุมทำให้มีผู้เสียชีวิต 78 คน ทั้งยังพบว่าการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่วิทยุกระจายเสียงในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้อยู่ภายใต้กรอบนโยบายความมั่นคง นอกจากนี้ผลจากการสนทนากลุ่มกับ ชาวบ้าน ผู้นำทางความคิด และเจ้าหน้าที่รัฐพบว่าผู้รับสารส่วนใหญ่มีการตีความปฏิเสธความหมายมากกว่าที่จะคล้อยตามการรายงานข่าว ส่วนผู้นำความคิดมีการต่อรองความหมายบนจุดยืนเชิงผลประโยชน์ของตน สำหรับชาวบ้านไม่เพียงปฏิเสธความหมายจากการรายงานข่าวแต่ยังเรียกร้องสื่อจากต่างประเทศในเข้ามาทำข่าว ในกรณีของตากใบ แสดงให้เห็นถึงความไม่เชื่อถือของชาวบ้านต่อสื่อมวลชนไทย

วิทยานิพนธ์เล่มที่สี่ในปี นี้คืองานของ สุธาง ศุภรัตน์ สุบรรณรักษ์ จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยศึกษาความแตกต่างในการนำเสนอข่าวความไม่สงบใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ เปรียบเทียบหนังสือพิมพ์ไทยรัฐและหนังสือพิมพ์มาเลเซีย กรณีของเหตุการณ์ตากใบ จังหวัดนราธิวาส ผลการศึกษาพบว่าแหล่งข่าวของไทยรัฐเป็นฝ่ายรัฐมากที่สุด แหล่งข่าวที่แทบไม่ปรากฏเลยคือผู้ได้รับผลกระทบจากการกระทำของรัฐ และกลุ่มผู้มีความเห็นเป็นกลาง ตัวแทนประชาสังคม หรือองค์กรภาคประชาชน สำหรับหนังสือพิมพ์มาเลเซียแหล่งข่าวเป็นผู้มีอำนาจรัฐเช่นกัน รองลงมาคือประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ ประเด็นข่าวของไทยรัฐจะเน้นความเคลื่อนไหวของรัฐบาล หนังสือพิมพ์มาเลเซียจะให้น้ำหนักกับข่าวจากฝ่ายผู้ได้รับผลกระทบมากกว่า นอกจากนี้ยังพบว่าภาพตัวแทนของผู้มีอำนาจรัฐมักเป็นภาพของผู้รักษากฎหมาย เพื่อปกป้องประชาชนผู้บริสุทธิ์ และปราบปรามผู้กระทำผิดด้วยความนุ่มนวล โปร่งในยุติธรรม แต่ในหนังสือพิมพ์มาเลเซียจะเป็นภาพรัฐใช้อำนาจที่ไม่ชอบธรรม ไร้มนุษยธรรม ส่วนภาพตัวแทนของผู้ตรวจสอบอำนาจรัฐหรือฝ่ายตรงข้ามเช่นนักวิชาการ มักเป็น “พวกไม่สร้างสรรค์” “จู้จี้จ้าน” “พวกไม่รักชาติ” ภาพตัวแทนของผู้ได้รับผลกระทบในกรณีตากใบเป็นภาพของผู้ร้าย ผู้หลงผิด คือ ไม่มีเหตุผล ใช้กฎหมายเหินกฎหมาย มีความเกี่ยวเนื่องกับประเทศมาเลเซีย ในขณะที่หนังสือพิมพ์มาเลเซียเป็นภาพของผู้ถูกระทำด้วยความรุนแรงโดยอำนาจรัฐ ไม่มีทางสู้ ภาพของผู้ก่อความไม่สงบในไทยรัฐเป็นภาพของโจรใต้ ไม่ใช่คนไทย เป็นกบฏต่อแผ่นดิน ในหนังสือพิมพ์มาเลเซียเป็นภาพของขบวนการแบ่งแยกดินแดน และมุสลิมหัวรุนแรง (2549 : 60 – 63)

สำหรับงานวิจัยในปีนี้มีงานวิจัย 2 เล่มคือเรื่องการนำเสนอข่าวของสื่อมวลชนต่อเหตุการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้" อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์และคณะ ที่ศึกษาเนื้อหาของหนังสือพิมพ์รายวัน 3 ฉบับคือ ไทยรัฐ เดลินิวส์ มติชน และนิตยสารรายสัปดาห์ คือเนชั่นและมติชน โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณและการสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อวิเคราะห์เนื้อหาข่าวในมิติต่างๆ เพื่อศึกษาทิศทางของสาระในข่าวตั้งแต่เดือนก.ค. - ก.ย. 2548 เพื่อรวบรวมความคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่อปัญหาที่นำเสนอผ่านสื่อมวลชน และเพื่อศึกษาการรับรู้และทัศนคติรวมถึงการกำหนดประเด็นวาระของสื่อมวลชนที่ปรากฏในแต่ละวัน ผลการศึกษาพบว่าสื่อมวลชนมีผลอย่างยิ่งต่อความรุนแรงของสถานการณ์ ขณะเดียวกันคนในพื้นที่ก็รู้สึกว่าถูกตัดขาด ถูกลวงลະเมิดสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำเสนอข่าวของสื่อยังไม่รอบด้าน มิติของชาวบ้านในพื้นที่แทบไม่มีเลย โดยเฉพาะสื่อวิทยุ สื่อโทรทัศน์มีแต่ข่าวของรัฐและเจ้าหน้าที่รัฐ ข่าวกระตุ้นความเกลียดชังให้กลายเป็นความรุนแรง ไม่สร้างสรรค์ ลักษณะข้อมูลที่ถูกนำเสนอคือขาดการติดตามผลและความคืบหน้าของคดี การแก้ข่าวลือที่เกิดขึ้น เน้นนโยบายจากบนลงล่าง (Top-Down) ขาดการรับฟังเสียงสะท้อนจากพื้นที่ ปฏิเสธการตรวจสอบข้อเท็จจริง ข้อมูลไม่มีความสมดุล ปัญหาการให้สัมภาษณ์ของเจ้าหน้าที่รัฐ เช่น ใช้ทัศนยะส่วนตัว ด่วนสรุป พูดไม่ตรงกับการกระทำ การนำเสนอคำพูดที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งของสื่อมวลชน การเน้นข่าวลบและหลบข่าวบวก การให้สัมภาษณ์ของเจ้าหน้าที่ซึ่งขัดกับหลักการและความคาดหวังของสังคม

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยสื่อมาเลเซียเรื่องมุมมองมาเลเซียต่อปัญหาความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยปรางทิพย์ ดาวเรือง และเรื่องมุมมองสังคมไทยต่อปัญหาความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้โดยอาจารย์พิจิตรา ศุภสวัสดิ์กุล และคณะ ซึ่งได้สรุปผลการศึกษาไปแล้วก่อนหน้านี้

ปี 2550 ภาณุเบศร์ มหาเรือนขวัญ จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง การสร้างความจริงเรื่อง 'แบ่งแยกดินแดน' สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ในหนังสือพิมพ์ ผลการวิจัยพบว่าการสร้างวาทกรรมการแบ่งแยกดินแดนของทางการ กีดกันชาวมลายูออกจากการเป็น "คนไทย" ทั้งยังสร้างความรู้สึกลัวหวาดกลัวเกลียดชังระหว่างชาวไทยกับมลายูมุสลิมเพราะชาวมลายูถูกทำให้เป็นอื่น หรือเป็นศัตรูด้วยเพราะไม่ยอมกลืนกลายเป็นไทย ในขณะที่เดียวกันยังสามารถรักษาความเป็นไทยไว้ได้อย่างเหนียวแน่น

ในปีเดียวกันนี้ยังมีงานวิจัยของคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติในชุดสาร สื่อ สู่สันติ จำนวน 7 เล่ม ซึ่งได้นำเสนอบทสรุปไปแล้ว งานเกี่ยวกับการสื่อสารที่จะกล่าวถึงในที่นี้เล่มสุดท้ายคืองานของจารุณี สุวรรณรัตน์ เรื่องข่าวสารและการรับรู้ของประชาชนในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ : การเสริมสร้างประสิทธิภาพการสื่อสารของสื่อบุคคลในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้เพื่อความสมานฉันท์ในชุมชน (2550) ผลการศึกษาค้นพบว่าสื่อบุคคลเช่นผู้นำศาสนา ผู้นำทางการปกครอง เป็นสื่อดั้งเดิม และได้รับการยอมรับจากชุมชนมากขึ้นในสถานการณ์ความไม่สงบ เพราะชุมชน

เกิดวิกฤติศรัทธาต่อสื่อมวลชน สัมพันธ์กับกระแสข่าวที่ไร้ทิศทาง เต็มไปด้วยข่าวลือและข่าวลวง ข้อเสนอคือกลุ่มสื่อบุคคลต้องเพิ่มบทบาทในการเป็นตัวกลางเพื่อประสานความขัดแย้งและสร้างเครือข่ายให้ชุมชนเข้มแข็ง

วรรณกรรมกว่า 10 เล่มในนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงบทบาทและผลกระทบในการทำงานของสื่อมวลชนต่อสถานการณ์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ข้อเสนอหลักๆ ที่ได้จากงานวิจัยทั้งหมดนี้คือ รัฐมีอิทธิพลต่อการนำเสนอข่าวสารที่เกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นอย่างมาก การนำเสนอข่าวโดยที่แหล่งข่าวเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือถูกควบคุมโดยรัฐได้สร้างให้เกิดวาทกรรมและภาพตัวแทนที่ส่งผลกระทบต่อโดยตรงต่อคนมุสลิมใน 3 จังหวัด และไม่ว่าจะเป็นหนังสือพิมพ์หรือวิทยุ ล้วนไม่มีพื้นที่ให้กับเสียงของประชาชนในท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบทั้งโดยตรงและทางอ้อมจากความรุนแรงที่เกิดขึ้น ทำายที่สุดในขณะทำงานวิจัยหลายเรื่องยืนยันตรงกันว่าประชาชนในพื้นที่รับข่าวสารจากโทรทัศน์มากที่สุด แต่แทบจะไม่มียานวิจัยที่เกี่ยวกับการสื่อข่าวทางโทรทัศน์เลย¹⁵

8. การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคนต่างชาติพันธุ์ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้
4 ปีที่ผ่านมาพบว่ามียานในกลุ่มนี้เพียง 3 เล่มเท่านั้น ซึ่งหากเทียบกับช่วงเวลาก่อนหน้านี้ก็ไม่แปลกใจที่งานในกลุ่มนี้จะมีจำนวนไม่มากนัก แต่หากพิจารณาในบริบทของสถานการณ์ความไม่สงบที่มียานวิจัย วิทยานิพนธ์ และหนังสือหลายเล่มแสดงความคิดเห็นถึงความสัมพันธ์ของผู้คนที่ได้รับผลกระทบจากความไม่สงบในพื้นที่แล้วน่าจะสรุปได้ว่างานในกลุ่มนี้มีจำนวนน้อยมาก

งานเรื่องแรกที่จะกล่าวถึงในที่นี้คืองานของอาทิตยา เทียงวงษ์ วิทยานิพนธ์สาขาวิชาวิทยา คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่องการสื่อสารระหว่างชาวไทยพุทธและชาวมุสลิมในชุมชนรูสะมิแล จ.ปัตตานี ในช่วงระหว่างวิกฤตการณ์ความรุนแรงของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้(2548) ซึ่งใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ มีข้อค้นพบว่าทั้งชาวไทยพุทธและชาวมุสลิมยังมีการทำงานร่วมกันเป็นประจำ มีการประชุมร่วมกันค่อนข้างมาก ไปมาหาสู่กันบ้าง แต่ชาวไทยพุทธจะเข้าร่วมน้อยกว่าชาวมุสลิม ไม่มีปัญหาและอุปสรรคด้านทัศนคติและความรู้สึก ยกเว้นกรณีที่เพื่อนต่างศาสนากระทำการที่ขัดต่อวัฒนธรรมของตน และทั้งสองฝ่ายมักจับกลุ่มร่วมกับคนศาสนาเดียวกันมากกว่า ในด้านการสื่อสารพบว่าสื่อสารมวลชนไม่ได้ทำให้เกิดสถานการณ์ความรุนแรงในพื้นที่แต่ทำให้ทัศนคติระหว่างกันเป็นไปในทางลบมากยิ่งขึ้น และชาวไทยพุทธรับรู้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนสองศาสนาในช่วงสถานการณ์อยู่ในสถานะที่แย่ง คบวที่ จะปรับปรุงความสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยพุทธกับมุสลิมในพื้นที่อย่างเร่งด่วน ในขณะที่มุสลิมรับรู้ว่าการสื่อสารอยู่ในสถานะปกติแต่ก็ควรพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆ ในชุมชน ผู้นำทั้ง

¹⁵ เท่าที่สำรวจพบบทความเรื่อง แกะรอยสื่อโทรทัศน์รายงานข่าว 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ภายใต้ยุทธศาสตร์ของกองทัพ ใน เจาะข่าวนโยบายสาธารณะ ของ อรุณี เข้มมสิริโชค (2549) แต่ไม่พบงานวิจัย หนังสือ หรือวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวกับเรื่องการสื่อสารทางโทรทัศน์

ไทยพุทธและมุสลิมเห็นว่าความสัมพันธ์เชิงกายภาพเช่นทักทาย พุดคุยกันยังคงเป็นปกติ แต่ความสัมพันธ์ในเชิงจิตภาพเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนต้องอาศัยความคุ้นเคยและไว้วางใจ

ต่อมาในปี 2549 มีงานวิจัยของรัตติยา สาและ เรื่องปฏิสัมพันธ์ “ใหม่” พุทธ-มุสลิม ใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีข้อค้นพบว่าความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับประชาชนนั้นเป็นความรู้สึกลำบากใจทั้ง 2 ฝ่าย ชาวบ้านไม่กล้าปฏิสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่รัฐที่ถูกลมองเป็นฝ่ายตรงข้ามกับผู้ก่อความไม่สงบนั้น เพราะเกรงว่าจะถูกเหมารวมเป็นสายลับให้กับรัฐ บางหมู่บ้านไม่สบายใจที่เจ้าหน้าที่เข้าไปเพราะเกรงจะถูกเพื่อนบ้านเพ่งเล็ง ในสถานการณ์ที่ประชาชนไม่เข้าใจ เจ้าหน้าที่รัฐอาจเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ไม่หวังดีสร้างแนวร่วมได้มากขึ้น สำหรับการปฏิสัมพันธ์ของประชาชนต่างศาสนาในพื้นที่พบว่าปฏิสัมพันธ์ในระดับนี้ยังมีการรวมขอมกันบนพื้นฐานความคิดและความเข้าใจดั้งเดิมอยู่มาก แม้จะมีความขัดแย้งในเรื่องการแย่งชิงผลประโยชน์ออก ระบบ การแย่งชิงอำนาจทางการเมือง ความสัมพันธ์ที่ดีนั้นเกิดจากคุณสมบัติความเป็นศาสนิกที่ดี คนไทยพุทธและมุสลิมยังคงมีความเป็นเครือญาติกัน โดยเฉพาะหากเป็นคนในหมู่บ้านเดียวกันจะเข้าใจกันมากกว่า

ปี 2550 หนังสือของประพนธ์ เรื่องณรงค์ เรื่องวัยเยาว์ที่ชายแดน พาผู้อ่านย้อนกลับไปดูความสัมพันธ์ระหว่างไทยพุทธ จีน และมลายูมุสลิมในอดีต ซึ่งส่วนใหญ่เป็นภาพความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในมิตรภาพของความเป็นเพื่อนร่วมโรงเรียน เพื่อนในหมู่บ้านเดียวกัน

จากงานวิจัย 2 เรื่องและหนังสือ 1 เล่มนี้แสดงให้เห็นว่าชาวไทยพุทธและมุสลิมในอดีตนั้นมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน แต่ท่ามกลางสถานการณ์รุนแรงในบางพื้นที่ความสัมพันธ์ระหว่างคนต่างชาติพันธุ์ยังคงดำรงอยู่ได้ด้วยสายใยความสัมพันธ์ดั้งเดิมที่มีมา แต่บางชุมชนเริ่มมีความหวาดระแวงซึ่งกันและกันมากขึ้นทุกขณะ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักเรียนต่างวัฒนธรรมมีน้อยลง (ประสิทธิ์ เมฆสุวรรณ, ในความรู้และความไม่รู้ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้, 2549 : 76) จากวรรณกรรมเหล่านี้เพียงสะท้อนภาพความสัมพันธ์ของผู้คนต่างชาติพันธุ์ใน 4 ปีที่ผ่านมาเพียงบางส่วนเท่านั้น ณ วันนี้ในเวลาครึ่งปีแรกของปี 2551 ไม่อาจคาดเดาได้ว่าความสัมพันธ์ของผู้คนเหล่านี้ได้เปลี่ยนแปลงไปมากน้อยเพียงใด

8. งานที่เกี่ยวกับผลกระทบของสถานการณ์ความรุนแรงต่อผู้คนใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ งานกลุ่มนี้จะอยู่ในวรรณกรรมประเภทหนังสือมากกว่า โดยเริ่มจากผลกระทบกับธุรกิจของผู้ประกอบการรายย่อยและรายได้ของครัวเรือน เช่นลูกค้าร้านอาหารลดลง รายได้คนกรีดยางน้อยลง โรงแรม ภัตตาคารได้รับผลกระทบอย่างมาก อสังหาริมทรัพย์ การก่อสร้างขนส่งและสื่อสารชลดตัว สภาพเศรษฐกิจที่ตกต่ำทำให้โรงงานปิดกิจการ แรงงานถูกเลิกจ้าง ก่อเกิดปัญหาการว่างงานในพื้นที่ ในขณะที่เดียวกันก็ขาดแคลนแรงงานบางประเภท ปัญหาความยากจนจึงน่าจะรุนแรงมากขึ้น (ประพันธ์ มุสิกพันธ์, ใน ความรู้และความไม่รู้ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้, 2549 : 93)

ผลกระทบวิถีชีวิตประจำวันและการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของผู้คน เช่นการเปลี่ยนเวลากิจวัตร ไม่กล้าเข้าไปเก็บผลไม้ในสวน ไม่เดินทางเวลากลางคืน ชาวพุทธต้องเปลี่ยนเวลาสวดอธิษฐานศพ เปลี่ยนเวลาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในวันสำคัญทางศาสนา ผู้คนที่ไม่ทำงานในอำเภอที่ห่างไกลอาจไปสายและกลับเร็วขึ้นกว่าเดิม นักเรียนเด็กเรียนเร็วกว่าเดิมและโรงเรียนปิดการเรียนการสอนอย่างไม่มีกำหนด การเรียนการสอนในภาคปฏิบัติต่างๆ ต้องยกเลิกและเปลี่ยนแปลง เช่น กิจกรรมลูกเสือ เนตรนารี ยุวกาชาด กิจกรรมภาคสนามอื่นๆ ทำให้นักเรียนเสียโอกาสในการเรียนรู้

สำหรับครูที่เป็นผู้ได้รับผลกระทบจากความรุนแรงค่อนข้างมากมีผู้ศึกษาพบว่า เหตุการณ์มีผลต่อขวัญและกำลังใจของครูอย่างมาก ปัญหาสำคัญคือความปลอดภัยและสวัสดิการต่างๆ ปัญหาในเรื่องของการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างครู หน่วยงานต่างๆ และชุมชนมีน้อย ซึ่งควรที่จะมีการแก้ปัญหาดังกล่าว “เพื่อให้เกิดความสามัคคีและเป็นที่ยิ่งซึ่งกันและกัน” (ฐรีนา คลานุรักษ์, 2547: 100) ข้อเสนอแนะแนวทางแก้ปัญหาดังกล่าวคือ “ให้ผู้นำหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมารับฟังปัญหาของประชาชนและร่วมกันหาแนวทางแก้ไข ไม่ควรสร้างเงื่อนไข ทำให้ประชาชนเกิดความเบื่อหน่ายไม่ให้ความร่วมมือ” นอกจากนี้ยังมีข้อเสนอต่อหน่วยงานว่า ผู้บริหารโรงเรียน ครู อาจารย์และบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียน “จำเป็นต้อง” ศึกษาชุมชนด้วยวิธีต่างๆ เพื่อเข้าใจสภาพพื้นฐานของชุมชน ซึ่งจะช่วยให้สามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ดี สร้างความเข้าใจ จริงใจ และมั่นคงต่อกัน เพื่อจะสามารถสร้างความร่วมมือในการวางแผนมาตรการในการรักษาความปลอดภัยในชุมชน (เพ็งอึ้ง : 101)

นอกจากตัวอย่างโดยสังเขปข้างต้นแล้วงานที่เกี่ยวกับผลกระทบของสถานการณ์รุนแรงยังศึกษาถึงผลกระทบต่อจิตใจและการเปลี่ยนแปลงของครอบครัวที่มีสมาชิกบาดเจ็บหรือเสียชีวิตในสถานการณ์ความรุนแรงใน 4 ปีที่ผ่านมาทั้งที่เป็นคนพุทธและมุสลิม ซึ่งงานเหล่านี้จะเป็นบทความสั้นๆ ในหนังสือรวมเล่ม หรือเป็นเรื่องเล่าของชีวิต ผู้เขียนส่วนใหญ่เป็นสื่อมวลชนหรือนักเขียนสารคดี หรือสถาปนิก ดังนั้นงานเขียนจึงมีลักษณะโน้มน้ำหนักอารมณ์ความรู้สึกของคนอ่านค่อนข้างมากกว่าวิทยานิพนธ์หรืองานวิจัยซึ่งไม่ได้ศึกษาเรื่องราวเหล่านี้เลย

10. งานที่เปรียบเทียบหรือเชื่อมโยงสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้กับการก่อการร้ายในต่างประเทศ หรือสถานการณ์ความไม่สงบในต่างประเทศ
งานในกลุ่มนี้มีทั้งที่เป็นงานวิจัย 2 เรื่องคืองานของแมตธิว วิลเลอร์เรื่องสหรัฐอเมริกา สงครามต่อต้านการก่อการร้ายและความรุนแรงในชายแดนภาคใต้ของประเทศไทยและงานของอิมติยาส ยูซุฟ เรื่องความรุนแรงภาคใต้ของไทยและโลกมุสลิม งานของสุรชาติ บำรุงสุขหลายเรื่องที่เขียนถึงความเชื่อมโยงระหว่างสถานการณ์โลกกับสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนใต้ เช่น บทความเรื่องสงครามข้ามรัฐ – สงครามในรัฐ จากสถานการณ์โลกถึงภาคใต้ไทย ในหนังสือวิกฤติใต้ สู้ด้วยยุทธศาสตร์และปัญญา (2550) นอกจากนั้นเป็นหนังสือของอัศวิน เนตรโพธิ์แก้ว

บทความบางบทความในวารสารอินโดจีนศึกษา ซึ่งมักเปรียบเทียบสถานการณ์ภาคใต้กับสถานการณ์ในอาเจะห์ ประเทศอินโดนีเซีย ถึงความเหมือนและความต่าง รวมถึงแสวงหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาโดยพิจารณาจากประสบการณ์ของต่างประเทศ

นอกจากงานวิจัยในกลุ่มต่างๆ ข้างต้น สังเกตได้ว่าวรรณกรรมที่เกี่ยวกับความรุนแรงจะเขียนถึง 6 เหตุการณ์สำคัญที่ถูกกล่าวถึงซ้ำแล้วซ้ำเล่า เริ่มตั้งแต่เหตุการณ์ปล้นปืน 4 มกราคม 2547 การหายตัวของนายสมชาย นีละไพจิตร 12 มีนาคม 2547 เหตุการณ์กรือเซะ 28 เมษายน 2547 เหตุการณ์ตากใบ 25 ตุลาคม 2547 เหตุการณ์ที่บ้านตันหยงลิมอ 20 -21 กันยายน 2548 เหตุการณ์ทำร้ายครูจูลิง ปงกันมูล ที่บ้านกุจิงลือปะ 19 พฤษภาคม 2549 ในอนาคตเหตุการณ์เหล่านี้จะกลายเป็นประวัติศาสตร์หน้าหนึ่งของปัตตานี ที่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์มากมาย ด้วยมุมมองที่แตกต่างของผู้คนร่วมสมัย แต่น่าเสียดายที่ไม่มีกรกล่าวถึงกรณีการทำร้ายพระวัดพรหมประสิทธิ์ ไม่มีการกล่าวถึงการทำร้ายผู้นำศาสนาอิสลามตลอดช่วงเวลา 4 ปีที่ผ่านมาเลย

วรรณกรรมด้านประวัติศาสตร์

จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ผ่านมามีว่า วรรณกรรมด้านประวัติศาสตร์ของจังหวัดชายแดนภาคใต้ในช่วง 4 ปีที่ผ่านมา มีจำนวนถึง 23 เรื่อง โดยแบ่งเป็นวิทยานิพนธ์ 2 เรื่อง งานวิจัย 8 เรื่อง และหนังสือ 13 เล่ม

เมื่อใดก็ตามที่ประเทศมีความขัดแย้งกัน หรือเมื่อรัฐบาลกับชุมชนในท้องถิ่นมีความเห็นไม่ลงรอยกันเกี่ยวกับสิทธิและอำนาจในการตัดสินใจในเรื่องใดๆ ก็ตาม การนำประวัติศาสตร์มาใช้เพื่ออ้างอิงสิทธิอำนาจที่มีมาในอดีตมักจะเกิดขึ้นเสมอ แต่ไม่มีเหตุการณ์ใดที่ทำให้เกิดการแย้งชิง “พื้นที่ทางประวัติศาสตร์” ได้มากเท่ากับความขัดแย้งในบริเวณ 3 จังหวัดภาคใต้ครั้งนี้ (ชูลีพร วิรุณหะ, 2548 : ปกหลัง)

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าหนังสือประวัติศาสตร์เล่มแรกในช่วงเวลา 4 ปีนี้ ที่นำเสนอภาพของประวัติศาสตร์ปัตตานีที่แตกต่างจากหนังสือประวัติศาสตร์เล่มอื่น

หากพิจารณาวรรณกรรมที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ปัตตานีทั้งหมด จะพบว่า มีประวัติศาสตร์ 5 แบบใหญ่ แบบแรกแรกเป็น**ประวัติศาสตร์ปัตตานีภายใต้อำนาจของรัฐสยาม-ไทย** หากพิจารณาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ใช้จะพบว่าหลักฐานส่วนใหญ่เป็นพงศาวดาร จดหมายเหตุ พงศาวดารที่ถูกนำมาอ้างอิงบ่อยที่สุดน่าจะเป็นพงศาวดารปัตตานี ไทโรบุรี กลันตัน ตรังกานู จดหมายเหตุเสด็จประพาสหัวเมืองมลายู เนื้อหาส่วนใหญ่มักยืนยันการมีอำนาจของสุโขทัยต่อเมืองปัตตานี โดยมีนครศรีธรรมราชคอยควบคุมดูแลอยู่ แม้รัฐสยามจะเปลี่ยนศูนย์กลางการปกครองมาอยู่ที่อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ ปัตตานีก็ยังคงดำรงอยู่ภายใต้อำนาจอสยามอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งยืนยันอำนาจนั้นโดยการกล่าวถึงบทบาทของกษัตริย์สยามต่อปัตตานี แต่เส้นทางประวัติศาสตร์อันยาวนานไม่ได้ราบเรียบ มุมมองของรัฐสยามเห็นว่า

ปัตตานีก่อน “กบฏ” ต่อการปกครองตลอดมา ประวัติศาสตร์เช่นนี้ถูกนำเสนอครั้งแล้วครั้งเล่าในวรรณกรรมประเภทต่างๆ แม้กระทั่ง 4 ปีนี้ยังคงมีวรรณกรรมที่เสนอประวัติศาสตร์แนวนี้อยู่แต่ไม่ได้เป็นประวัติศาสตร์สุดโต่งเลือกข้างใดข้างหนึ่งอย่างชัดเจนดังเช่นงานหลายเล่มในอดีต เช่นหนังสือเรื่อง *ย้อนรอยปมประวัติศาสตร์รัฐปัตตานีไฟใต้ที่ยังไม่ดับ* (2547) ของแสงเพชร (นามปากกา) ซึ่งเริ่มต้นย้อนรอยประวัติศาสตร์ปัตตานีไปในยุคอาณาจักรศรีวิชัย มาจนถึงกรณีของฮัจญ์สุหลง กบฏดุซงญอ การประท้วงใหญ่ที่ปัตตานี 2519 จนถึงขบวนการแบ่งแยกดินแดนและประวัติศาสตร์สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องพระมหากษัตริย์ไทยกับปัตตานี กลันตัน ไทรบุรี และตรังกานูในสยามประเทศ ของทัศน ทศนมิตร (2549) ในส่วนของพงศาวดารต่างๆ ที่กล่าวถึงนั้นถูกนำมาตีพิมพ์ใหม่ในหนังสือเรื่องสยาม-ปัตตานี ตำนานการต่อสู่มลายูมุสลิม ของสำนักพิมพ์มติชน (2548) ที่ต้องการนำเสนอ “เอกสารฝ่ายสยาม” เพื่อให้เห็นภาพราชอาณาจักรปัตตานีจากมุมมองของฝ่ายสยาม ด้วยเพราะก่อนหน้านี้มติชนได้ตีพิมพ์ประวัติศาสตร์ปัตตานีในมุมมองอื่นๆ แล้ว 2 เล่มคือ *หะยีสุหลง อับดุลกาเดร์ กบฏ...หรือวีรบุรุษแห่งสี่จังหวัดภาคใต้* (2547) และ *รัฐปัตตานีในศรีวิชัย* (2547) (ปรามินทร์ เครือทอง, 2548 : 9)

ประวัติศาสตร์อีกแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นมาในช่วง 4 ปีนี้อย่างไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนหน้านี้หรืออย่างน้อยไม่ค่อยจะมีพื้นที่ให้สื่อสารกับสาธารณชนเท่ากับประวัติศาสตร์แบบแรก คือ **ประวัติศาสตร์ปัตตานีในมุมมองของผู้ปกครอง หรือชนชั้นนำ หรือนักประวัติศาสตร์ของปัตตานี** ที่มีหลักฐานสำคัญเป็นหนังสือที่เรียกว่า *Hikayat Patani* ซึ่งผศ.ดร.ชูลีพร วิรุณหะ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากรได้กล่าวถึงว่า ฮิกายัตว่าเป็น “งานเขียนประเภทตำนาน เรื่องเล่า มีทั้งเรื่องราวที่ดัดแปลงจากวรรณกรรมของแหล่งอารยธรรมภายนอก และบันทึกตำนานท้องถิ่นหรืองานเขียนของราชสำนัก” ฮิกายัตปัตตานีจึงเป็นตำนานที่เขียนถึงราชวงศ์ผู้ปกครองเมืองโกตา มาฮัลก็ยได้ย้ายเมืองมาตั้งที่ชายฝั่งและตั้งชื่อว่าปัตตานี นอกจากหลักฐานแบบฮิกายัตแล้ว ยังมีชนบทการบันทึกประวัติศาสตร์ของชาวมลายูที่เรียกว่า *ซจาเราะห์ มลายู* (*Sejarah Melayu*) ซึ่งนับเป็นพงศาวดารของรัฐหรือราชวงศ์มลายู (2551, 2-3) นอกจากนี้ยังมีหลักฐานประวัติศาสตร์ในภาษามลายู ซึ่งนักประวัติศาสตร์กลุ่มแรกไม่ได้ใช้ ด้วยหลักฐานดังกล่าวทำให้หน้าประวัติศาสตร์ของปัตตานีแบบนี้แตกต่างจากประวัติศาสตร์ปัตตานีข้างต้น เนื้อหาของประวัติศาสตร์เป็นการบันทึกถึงเรื่องความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างรัฐน้อยใหญ่ในแหลมมลายู ประวัติศาสตร์ของราชวงศ์ต่างๆ ที่ปกครองปัตตานี ประวัติศาสตร์แบบนี้บอกเล่าถึงความเจริญรุ่งเรืองและเสื่อมลงของปัตตานีในยุคสมัยของราชา และราชาแต่ละพระองค์ เช่นงานของอิบรอฮีม ชุกรี ชื่อว่า *ประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรมลายูปัตตานี* มีชื่อในภาษามลายูว่า *ซจาเราะห์ กือรียาอันมลายูปัตตานี* แปลโดยดร.หะสัน หมัดหมาน ซึ่งเคยตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อพ.ศ. 2527 ครั้งที่สองพ.ศ. 2541 และครั้งล่าสุดคือ 2549 ซึ่งมีการแปลบทสุดท้ายโดยมหามะชากี เจ๊ะหะ และ

ผศ.ดลมนรวิทย์ บากาเรียบเรียง หนังสือเล่มนี้เริ่มเรื่องราวประวัติศาสตร์ปัตตานีตั้งแต่อาณาจักรศรีวิชัย จนกระทั่งมาถึงกรณีของหะยีสุหลง สิ้นสุดลงที่เหตุการณ์ดุซงญอ

ตัวอย่างการต่อสู้ทางประวัติศาสตร์ 2 แบบข้างต้นจากข้อเรียกร้อง 7 ข้อของหะยีสุหลง อับดุลกาเดร์ คือ

หนังสือย่อสรอวยปมประวัติศาสตร์ปัตตานีฯ ได้อธิบายกรณีข้อเรียกร้อง 7 ข้อของหะยีสุหลงว่า

ข้อเรียกร้องของเขาไม่ได้รับการตอบสนองจากรัฐบาลเท่าที่ควร โดยเฉพาะข้อสุดท้ายของการเรียกร้องแยกระบบศาล รัฐบาลไม่เห็นด้วย ฮัจญีสุหลงเริ่มจัดตั้งขบวนการเคลื่อนไหวกดดันรัฐบาลให้พิจารณาข้อเรียกร้องให้เร็วขึ้น โดยวางเป้าหมาย 2 ประการ คือปกป้องวัฒนธรรมกลุ่มชนเชื้อสายมลายู กับสร้างหน่วยปกครองตนเองของจังหวัดมุสลิมที่จะอยู่ภายใต้การปกครองของไทยขึ้นมา ขณะเดียวกันเขายังได้ประกาศจะเชิญตวนกูมามุด มะไฮฮิดดิน ลูกชายพระยาวิชิตรักดี อดีตเจ้าเมืองปัตตานี ซึ่งเป็นผู้นำขบวนการแบ่งแยกดินแดนให้กลับมาและปกครองสี่จังหวัดภาคใต้ต่อไป (แสงเพชร, 2550 : 84)

ในขณะที่ในหนังสือประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรมลายูปะตานี และปาตานี ประวัติศาสตร์และการเมืองในโลกมลายู เขียนถึงกรณีเดียวกันนี้ว่า

หนังสือเรียกร้องฉบับนี้ยังได้อ้างถึงพฤติกรรมของข้าราชการสยามที่รังแกชาวมลายู นอกจากนี้แล้วประชาชนยังขอความเห็นใจจากรัฐบาลว่า การเรียกร้องในครั้งนี้ไม่ได้มีจุดประสงค์ที่จะขัดกับรัฐธรรมนูญ แต่เพื่อที่จะเรียกร้องสิทธิอันพึงมีและเพื่อป้องกันดินแดนของพวกเขาในยุคที่โลกกำลังให้ความสำคัญกับสิทธิและเอกราชของเชื้อชาติที่จะเป็นเมืองขึ้นของประเทศอื่น (อับรอฮีม ชุกกรี, 2549 : 87)

ข้อเรียกร้องดังกล่าวของท่านหะยีสุหลงไม่มีเจตนาที่จะฝ่าฝืนต่อกฎหมายรัฐธรรมนูญของรัฐบาลไทยหรือเจตนาจะแบ่งแยกการปกครองสี่จังหวัดออกไป แต่เป็นการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนทางด้านเศรษฐกิจ หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และการปฏิบัติโดยมิชอบจากเจ้าหน้าที่ของรัฐในขณะนั้น (อารีฟิน บินจิ, 2550 : 261)

ส่วนรัตติยา สาและได้เขียนอธิบายเหตุการณ์นี้ไว้ในบทความ ปตานี ดารุสสะลาม สู่ความเป็น “จังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส” ซึ่งถูกรวบรวมไว้ในหนังสือรัฐปัตตานีในศรีวิชัย ว่า

เฉพาะเรื่องคำขอ 7 ข้อของกลุ่มนายหะยีสุหลงนั้น ก็มีการติดตามเรื่องหลังจากนั้นอีก 4 เดือนถัดมา โดยการที่ขุนเจริญวรเวช ได้ตั้งกระทู้ถามรัฐบาลในวันที่ 4 สิงหาคม พ.ศ. 2490 ซึ่งก็ได้รับคำตอบให้ทราบที่กำลังพิจารณาอยู่ สุดท้ายก็

ไม่ได้เป็นไปตามที่ขอ แต่กลับกลายเป็นจุดเริ่มต้นของการต่อสู้ของนายหะยีสุหลง
หลายๆ ระลอกต่อมา จนท่านต้องจบชีวิตลงแบบไม่มีสุสานพร้อมด้วยลูกชายคนโต
และเพื่อนอีก 2 คนในปี พ.ศ. 2497 (ในสุจิตต์ วงษ์เทศ, 2547 : 274)

นี่เป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าเพียงกรณีเดียว หรือเหตุการณ์เดียวใน
ประวัติศาสตร์ยังคงมีคนเขียนถึงได้อย่างหลากหลายด้านหลายมุม ขึ้นอยู่กับผู้เขียนจะใช้กรอบแว่นแบบ
ใดในการมอง ยังมีอีกหลายเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่ถูกหยิบยกขึ้นมาเขียนถึงในหลายวาระ
ไม่ว่าจะเป็นเหตุการณ์ดุขงญอ พ.ศ. 2491 การประท้วงใหญ่ที่ปัตตานี พ.ศ. 2519 ล้วนแต่ถูก
อธิบายในมุมมองที่แตกต่างกัน ด้วยหลักฐานที่แตกต่างกัน

จากการสำรวจวรรณกรรมในรายงานวิจัยนี้พบว่า มีเหตุการณ์ประมาณ 6 เหตุการณ์ที่ถูก
บันทึกเขียนถึงในรายงาน งานวิจัยและหนังสือหลายเล่ม มีการศึกษาคำบอกเล่าจากมุมมองของ
ผู้คนที่หลากหลาย เริ่มตั้งแต่เหตุการณ์ปล้นปืน 4 มกราคม 2547 การหายตัวของนายสมชาย นี
ละไพจิตร 12 มีนาคม 2547 เหตุการณ์กรือเซะ 28 เมษายน 2547 เหตุการณ์ตากใบ 25 ตุลาคม
2547 เหตุการณ์ที่บ้านตันหยงลิมอ 20 -21 กันยายน 2548 เหตุการณ์ทำร้ายครูจุฬาลง ปงกันมูล ที่
บ้านกุยจิงลือปะ 19 พฤษภาคม 2549 ในอนาคตเหตุการณ์เหล่านี้จะกลายเป็นประวัติศาสตร์หน้า
หนึ่งของปัตตานี ที่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์มากมาย ด้วยมุมมองที่แตกต่างกันของผู้คนร่วมสมัย

นอกจากประวัติศาสตร์ 2 แบบข้างต้นยังมี**ประวัติศาสตร์รัฐปัตตานีในฐานะเป็นเมือง
ท่าค้าขาย**ที่ครั้งหนึ่งเคยเจริญรุ่งเรือง มีผู้คนชาติพันธุ์ต่างๆ เข้ามาอยู่อาศัยเช่นแนวการเขียน
ประวัติศาสตร์ของครองชัย หัตถา นักวิชาการจากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ รายงานวิจัยเล่ม
หนึ่งที่ตีพิมพ์โดยสำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยคืองานวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์ปัตตานี สมัย
อาณาจักรโบราณถึงการปกครอง 7 หัวเมืองที่ปรับปรุงมาจากงานวิจัยเรื่องปัตตานี : การค้าและ
การเมืองการปกครองในอดีต” ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการศึกษา “พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของ
ปัตตานีในมิติทางภูมิรัฐศาสตร์ โดยเน้นบทบาททางการค้าและพัฒนาการทางการเมืองการ
ปกครองของปัตตานีในอดีต” (ครองชัย หัตถา, 2551 : บทคัดย่อ) งานประวัติศาสตร์แนวนี้อีกเล่ม
หนึ่งคืองานของปิยชาติ สิงตี มหาบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร ศึกษา
เปรียบเทียบบทบาทของเมืองท่าปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา ระหว่างพ.ศ. 2133 – 2231 โดย
มีบทสรุปเกี่ยวกับปัตตานีว่ากลุ่มผู้ปกครองปัตตานีมีส่วนร่วมในการค้าอย่างใกล้ชิด ในส่วนของ
บทบาทการเมืองภายในภูมิภาคเป็นไปในแบบการสร้างเครือข่ายทางการเมืองเพื่อคานอำนาจกับ
รัฐอื่นๆ

ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และชาติพันธุ์ นักวิชาการ 2 ท่านที่เขียนถึงประวัติศาสตร์
แบบนี้คือ สุจิตต์ วงษ์เทศ และ รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม งานเรื่องรัฐปัตตานีในศรัทธาของสุจิตต์ วงษ์
เทศที่ได้รวบรวมงานโบราณคดี ประวัติศาสตร์และตำนานของนักวิชาการคนสำคัญ เริ่มจากบท
แหลมทองคาบสมุทรไทยมีรัฐปัตตานีที่พาคณอ่านย้อนอดีตของปัตตานีกลับไปเป็นล้านปี เริ่ม

เรื่องราวตั้งแต่สมัยดินแดนอุษาคเนย์ยังเชื่อมต่อกันเป็นแผ่นดินเดียวกับเกาะสุมาตรา ซวา บอร์เนียว มีพัฒนาการเรื่อยมาจากยุคหิน จนถึงยุคที่คาบสมุทรภาคใต้ในราชอาณาจักรสยามในสมัยอยุธยา สำหรับในบท "ศรีวิชัย" ในรัฐปัตตานี ของศรีศักร วัลลิโภดม จะเป็นการศึกษาชุมชนโบราณต่างๆ ในอาณาบริเวณ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ในปัจจุบัน ประวัติศาสตร์ของรัตนดิยา สาและเขียนถึงพัฒนาการของปัตตานี ดารุสสะลาม จนกระทั่งเป็นจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส นอกจากนี้ปราชญ์ เครือทอง ยังได้เขียนถึงป็นใหญ่พญาตานี ที่สะท้อนให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของปัตตานีในอดีต ภาคผนวกเป็นการรวบรวมตำนานความเป็นมาของปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูล ที่เขียนโดยประพนธ์ เรื่องณรงค์ งานเขียนเกือบทั้งหมดในที่นี้เป็นงานที่เขียนขึ้นมาก่อนหน้านี้แล้ว แต่นำมารวบรวมใหม่และตีพิมพ์ในปี 2547

งานเรื่องเล่าขานตำนานใต้ (2550) ของศรีศักร วัลลิโภดม เป็นงานวิจัยโดยทีมนักวิจัยท้องถิ่น 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งมุ่งศึกษาตำนาน เรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของบ้าน เมืองในพื้นที่ เป็นงานเล่มแรกๆ ที่ทำให้เห็นถึงประวัติศาสตร์สังคมของ 3 จังหวัดนี้ และที่สำคัญเป็นงานที่เขียนขึ้นโดยคนในท้องถิ่นอย่างแท้จริง นอกจากนี้ยังมีงานโครงการประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของสุวารี สายบุญ ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจากกรมศิลปากรในปี 2550 อีกด้วย

ประวัติศาสตร์แบบสุดท้ายเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งมีงานของชุลีพร วิรุณหะเรื่องความรู้ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ผ่านมุมมองประวัติศาสตร์ (2548) งานของดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ เรื่องความรุนแรงในประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์บาดแผล จังหวัดชายแดนภาคใต้ ในหนังสือเรื่องยุคไฟใต้ (2550) และงานของชุลีพร วิรุณหะเรื่องความคิดบางประการเกี่ยวกับความสัมพันธ์ไทย-มลายูในมิติประวัติศาสตร์ ในหนังสือเรื่องคาบสมุทรไทยในราชอาณาจักรสยาม (2550) ตลอดจนงานวิจัยของไข่มุก อุทยานวลี เรื่องประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัตตานี (2550) งานประวัติศาสตร์แบบนี้จะเป็นงานที่เขียนเพื่อวิเคราะห์ วิพากษ์ประวัติศาสตร์ที่ถูกเขียนขึ้นว่าสะท้อนให้เห็นถึงเรื่องของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ พลังอำนาจของประวัติศาสตร์ที่สร้างความทรงจำเพื่อรองรับความชอบธรรมของอำนาจ

เมื่อเปรียบเทียบกับงานเขียนประวัติศาสตร์ในช่วงเวลาก่อนหน้านี้ (พ.ศ.2521 – 2546) เห็นได้ว่างานเขียนประวัติศาสตร์สังคมและประวัติศาสตร์นิพนธ์นี้นับเป็นปรากฏการณ์ใหม่ของการศึกษาประวัติศาสตร์จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งจะทำให้เข้าใจพัฒนาการทางสังคมและอัตลักษณ์ของชาวมลายูมุสลิม เข้าใจพัฒนาการความสัมพันธ์ของผู้คนต่างวัฒนธรรมในพื้นที่ และความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างสยามกับปัตตานี รัฐไทยต่อปัตตานี ตลอดจนพลังอำนาจของประวัติศาสตร์ได้ลึกซึ้งมากขึ้น

บทสรุป

วรรณกรรมทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งขององค์ความรู้ที่เกี่ยวกับภาคใต้เท่านั้น เพราะความเป็นจริงในรอบ 4 ปีที่ผ่านมา องค์ความรู้เกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ยังผลิตออกมาในรูปแบบของบทความในวารสาร จุลสาร นิตยสารต่างๆ อีกจำนวนนับไม่ถ้วน บทความหรือเอกสารประกอบการสัมมนาที่จัดขึ้นหลาย 10 ครั้งในแต่ละปี (ดูในภาคผนวก ค) และรายงานข่าวพิเศษหรือสื่อบริษัทในหนังสือพิมพ์รายวัน ทั้งนี้ยังไม่รวมวรรณกรรมต่างๆ ในภาษาต่างประเทศ และองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องเนื่องมาจากสถานการณ์จังหวัดชายแดนภาคใต้ เช่น วรรณกรรมที่ให้ความรู้เรื่องของศาสนาอิสลาม วรรณกรรมที่พูดถึงขบวนการก่อการร้ายในต่างประเทศและทฤษฎีทางวิชาการ (ดูภาคผนวก ข)

ความรู้มากมายตอบคำถามปัญหาชายแดนใต้หรือไม่

จากการทบทวนวรรณกรรมในงานวิจัยฉบับนี้ หากจะมีคำถามว่าองค์ความรู้ทั้งหมดนี้ได้ตอบคำถามปัญหาที่เกิดขึ้นในจังหวัดชายแดนภาคใต้หรือไม่ คงต้องย้อนกลับมาพิจารณาว่าปัญหาที่เกิดขึ้นในจังหวัดชายแดนภาคใต้เกิดจากอะไร

ในรอบ 4 ปีที่ผ่านมาพบว่าหนังสือ งานวิจัย และวิทยานิพนธ์ที่ศึกษาถึงปัญหา 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้หลายเล่ม จากผู้เขียนที่มีภูมิหลังที่หลากหลาย เกินกว่าที่งานวิจัยฉบับนี้จะทบทวนมาได้ ผู้วิจัยจึงเลือกบทสรุปของปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้จากรายงานกอส. (กอส.) เอาชนะความรุนแรงด้วยพลังสมานฉันท์ ด้วยรายงานฉบับนี้เขียนขึ้นมาจากองค์ความรู้จากงานวิจัยจำนวนมากที่ศึกษาข้อมูลด้านต่างๆ จากข้าราชการหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง สื่อมวลชนทั้งไทยและมาเลเซีย ชาวมลายูมุสลิมในพื้นที่ ทั้งยังผ่านการตรวจสอบแก้ไข แสดงความเห็นจากกอส.ที่เป็นผู้มีความรู้และประสบการณ์ในพื้นที่หลายครั้ง

สรุปข้อวินิจฉัยเหตุแห่งปัญหาความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ของกอส. บอกว่าความรุนแรงเกิดจากเงื่อนไข 3 ประการ คือ 1. เงื่อนไขเชิงบุคคล ได้แก่ผู้ก่อความไม่สงบซึ่งมีหลายกลุ่ม รวมถึงกลุ่มต่อสู้เพื่อแบ่งแยกดินแดนที่เกิดขึ้นมาแล้วเกือบ 1 ศตวรรษและฝ่ายรัฐซึ่งตอบโต้ด้วยความรุนแรง 2. เงื่อนไขเชิงโครงสร้าง ได้แก่ ความไม่เป็นธรรมอันเกิดขึ้นจากกระบวนการยุติธรรมและการปกครองที่เป็นอยู่ ปัญหาทางเศรษฐกิจและทรัพยากรธรรมชาติ การศึกษาที่ไม่สามารถเอื้ออำนวยให้ประชาชนมีพลังเอาชนะการทำลายทางสังคมในรูปแบบต่างๆ ทั้งทางโลกและทางธรรม สภาพของประชากร ปัญหาในบริบทภูมิรัฐศาสตร์ที่ทำให้เกิดการเปรียบเทียบในคุณภาพชีวิตระหว่างผู้คนศาสนาเดียวกันในปัตตานีกับมาเลเซีย ประการที่ 3 เงื่อนไขทางวัฒนธรรม คือลักษณะเฉพาะทางศาสนาอิสลาม ภาษามลายู และประวัติศาสตร์ปัตตานี สิ่งเหล่านี้ประกอบกันขึ้นเป็นอัตลักษณ์ของชาวมลายูมุสลิมที่กลายมาเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดความชอบธรรมในการใช้ความรุนแรงหรือทำให้ผู้คนยอมรับในการใช้ความรุนแรง (กอส., 2549 : 34

หลายครั้งที่ผู้กล่าวถึงรายงานกอส.ว่าไม่ได้ให้ความสนใจต่อขบวนการแบ่งแยกดินแดนเลย ซึ่งหากพิจารณาให้ละเอียดจะพบว่าในรายงานฉบับนี้แม้จะพูดถึงเรื่องของขบวนการแบ่งแยกดินแดนเล็กน้อย แต่ก็ให้ความสำคัญว่ามีอยู่และเป็นส่วนหนึ่งของสถานการณ์ความไม่สงบ แต่ไม่ใช่ทั้งหมด หากเริ่มพิจารณาจากเงื่อนไขแรกพบว่าวรรณกรรมที่พูดถึงขบวนการแบ่งแยกดินแดนมากที่สุดคือหนังสือ ไม่มีงานวิจัยหรือวิทยานิพนธ์เรื่องใดที่ศึกษาเรื่องขบวนการแบ่งแยกดินแดนโดยตรง อาจจะมีพูดถึงบ้างเพียงเป็นการเกริ่นเพื่อจะนำเข้าสู่การศึกษาวิจัยเรื่องใดหนึ่งต่อไป และงานเขียนถึงขบวนการแบ่งแยกดินแดนส่วนใหญ่มักพูดถึงพัฒนาการ ความเป็นมาของขบวนการแบ่งแยกดินแดน การเปลี่ยนแปลงและการปรับเปลี่ยนองค์กร ยุทธวิธีในการทำงาน ขั้นตอนในการก่อการ เป้าหมายของการก่อการ ซึ่งดูเหมือนว่าจะมีที่มาของข้อมูลจากแหล่งเดียวกัน อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ตามควรมีการศึกษาในรายละเอียดเฉพาะเรื่องนี้ต่อไป

สำหรับเงื่อนไขเชิงโครงสร้างเห็นได้ว่ามีงานวิจัยที่เกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมเพียง 1 เรื่อง¹⁶ เท่านั้น ในขณะที่ไม่มีการศึกษาความไม่เป็นธรรมในทางการปกครองโดยตรง อาจมีพูดถึงบ้างแต่เพียงผิวเผินหรือทางอ้อมเท่านั้น

ส่วนของปัญหาเศรษฐกิจและทรัพยากรธรรมชาติที่ประชาชนประศบนั้นมีการศึกษาในเรื่องนี้โดยตรงพอสมควร แต่ส่วนใหญ่จะกล่าวถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนประมงมากกว่าชุมชนชาวสวนผลไม้หรือสวนยาง และยังไม่มีการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนในเรื่องของการพัฒนาอุตสาหกรรมอาหารฮาลาลซึ่งเป็นนโยบายใหม่ของรัฐบาล

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวกับการศึกษาส่วนใหญ่ศึกษาการบริหารการศึกษาในภาพรวมและให้ความสำคัญไปที่เรื่องของหลักสูตรและภาษามากกว่าจะทำการวิจัยเพื่อพัฒนาการศึกษาหลักสูตร หรือแบบเรียนให้สอดคล้องกับการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมที่มีความแตกต่างและหลากหลายทางชาติพันธุ์ ตลอดจนคติทางชาติพันธุ์ลงได้ ตลอดจนต้องสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงในโลกปัจจุบัน

งานที่ศึกษาเรื่องของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรพอมืออยู่บ้าง เช่นการศึกษาการย้ายถิ่นของประชากร แต่เป็นการศึกษาการย้ายถิ่นจากจังหวัดที่มีความรุนแรงไปยังจังหวัดที่อยู่นอกอาณาเขตสถานการณ์ความไม่สงบ หรือการอพยพจาก 3 จังหวัดชายแดนใต้ไปมาเลเซียเพื่อหนีการจับกุมหรือเพื่อหางานทำ หากแต่ในความเป็นจริงการเคลื่อนย้ายประชากรภายในจากชนบทสู่เมือง หรือจากหมู่บ้านหนึ่งไปหมู่บ้านหนึ่ง การเปลี่ยนแปลงด้านการประกอบอาชีพ ก็น่าจะมีความสำคัญที่ทำให้เข้าใจการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรได้มากขึ้น ทั้งนี้ยังไม่มีการศึกษาเรื่องนี้โดยตรง

¹⁶ คืองานของจุฑารัตน์ เอื้ออำนวย และคณะ การดำเนินกระบวนการยุติธรรมใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ : ปัญหาและแนวทางการแก้ไข (2548) ซึ่งเป็นงานวิจัยหนึ่งของคณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์ และอีกเล่มคือ

การวิจัยเกี่ยวกับภูมิรัฐศาสตร์ที่เป็นปัญหาในการเปรียบเทียบความเป็นอยู่ของผู้คน 3 จังหวัดกับมาเลเซียนั้นไม่ปรากฏให้เห็นเลย การศึกษาที่เกี่ยวข้องกับมาเลเซียมีเพียงการศึกษาเรื่องสถานการณ์จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่อาจส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ไทยมาเลเซีย¹⁷ และ การศึกษามุมมองของมาเลเซียต่อความรุนแรงใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ผ่านสื่อเท่านั้น

เงื่อนไขสุดท้ายที่นำไปสู่ความรุนแรงคือเงื่อนไขทางวัฒนธรรม ดูเหมือนจะมีงานวิจัยวิทยานิพนธ์ และหนังสือที่ตอบปัญหาเงื่อนไขนี้มากที่สุดไม่ว่าจะเป็นเรื่องศาสนาที่ส่วนใหญ่มักจะ อยู่ในงานเขียนประเภทหนังสือ เห็นได้ว่ามีความพยายามที่จะอธิบายหลักการหรือข้อปฏิบัติต่างๆ ที่อาจไม่เข้าใจกันทั้งที่เป็นวรรณกรรมที่เกี่ยวกับความรุนแรง และทั้งที่เป็นวรรณกรรมที่เกี่ยวกับ เรื่องของวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมทั่วไป แสดงให้เห็นว่าใน 4 ปีที่ผ่านมามีความพยายามจะทำให้คนในสังคมไทยได้รู้จักศาสนาอิสลามและวัฒนธรรมมลายูมากขึ้น สำหรับงานที่เกี่ยวกับภาษามลายูมีงานวิจัยเรื่องของการเรียนการสอนภาษามลายูควบคู่ภาษาไทย นอกจากนั้นยังมีการจัดทำ พจนานุกรมภาษามลายู การวิจัยภาษามลายูถิ่นที่ใช้เฉพาะในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง สุดท้ายวรรณกรรมที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ดูจะมีความก้าวหน้าและทำทนายมากที่สุด ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้นอกจากจะเปิดเวทีให้กับการต่อสู้ทางประวัติศาสตร์ระหว่างรัฐ สยาม/ไทย กับปัตตานีแล้ว ประวัติศาสตร์เหล่านี้ยังทำให้ผู้คนได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์นิพนธ์มากขึ้น สถานการณ์จังหวัดชายแดนภาคใต้อย่างเป็นตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมของพลังอำนาจของ ประวัติศาสตร์ในการสร้างความชอบธรรมให้กับการปกครองหรือการต่อสู้

ความรู้มากมายยังมีความรู้ที่ขาดหายหรือไม่

คำถามของผู้วิจัยในครั้งแรกที่รวบรวมงานมาได้คือ ยังมีเรื่องอะไรที่เกี่ยวกับภาคใต้ที่เรา ยังไม่รู้หรือ แต่เมื่อได้อ่านอย่างจริงจังกลับทำให้เห็นว่าเรายังคงขาดความรู้ในอีกหลายมิติ (ซึ่ง ยังไม่นับว่าความรู้ที่ผลิตออกมามากมายนี้ลึกซึ้งเพียงพอในการทำความรู้จักเข้าใจกันหรือยัง) เรื่องราวและวิธีการศึกษาที่ยังคงขาดหายในวรรณกรรมเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่

1. การวิจัยเพื่อพัฒนาระบบการศึกษาสำหรับทั้งโรงเรียนในสายสามัญและโรงเรียน เอกชนสอนศาสนาให้สอดคล้องกับการดำรงอยู่ในสังคมพหุวัฒนธรรม
2. การศึกษาหาความจริงที่เกี่ยวกับความไม่เป็นธรรมทางด้านการปกครองที่เกิดขึ้นใน สถานการณ์ปัจจุบัน¹⁸ อย่างต่อเนื่อง
3. การศึกษาการเคลื่อนย้ายหรือเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรภายในท้องถิ่น (การ เคลื่อนย้ายจากชนบทสู่เมือง จากหมู่บ้านหนึ่งไปยังหมู่บ้านหนึ่ง) และการเปลี่ยนแปลงของการ ประกอบอาชีพ

¹⁷ งานของสุณัย ผาสุข เรื่องปัญหาความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้และผลกระทบต่อความสัมพันธ์ ระหว่างประเทศของไทย จากคณะกรรมการการต่างประเทศ วุฒิสภา

¹⁸ เนื่องจากมีการศึกษาเรื่องนี้อยู่บ้างแต่เป็นเรื่องราวที่เคยเกิดขึ้นในอดีต เช่นงานของเฉลิมเกียรติ ชุนทองเพชร

4. การศึกษาความคิดเห็นหรือทัศนคติของชาวมลายูมุสลิมที่มีต่อการเมืองการปกครอง นโยบาย และสภาพความเป็นอยู่ของคนมุสลิมในประเทศมาเลเซีย
5. การศึกษาวิจัยความแตกต่างและหลากหลายของวัฒนธรรมมลายูมุสลิม ทั้งที่เป็น ความแตกต่างทางชนชั้น ความหลากหลายในความเชื่อและประเพณีปฏิบัติ ตลอดจนความแตกต่างของภาษามลายูถิ่นในแต่ละพื้นที่
6. การศึกษาเรื่องราวของคนไทยพุทธ และคนจีนในพื้นที่ให้มากกว่านี้ ทั้งในเรื่องประวัติ ความเป็นมา วัฒนธรรม ประเพณีพิธีกรรม ความคิดเห็น ทัศนคติ ความรู้สึกต่อสถานการณ์และ นโยบายของรัฐ การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้น
7. การศึกษาความรู้สึกของผู้คน ระหว่างคนไทยพุทธต่อมลายูมุสลิม มลายูมุสลิมต่อไทย พุทธ มลายูต่อมลายู และทั้งสองกลุ่มต่อรัฐไทย
8. การศึกษาการเปลี่ยนแปลงด้านความสัมพันธ์ของผู้คนชาติพันธุ์กลุ่มต่างๆ ไม่เพียงแต่ ที่เป็นไทยพุทธ มลายูมุสลิม และจีนเท่านั้น หากแต่ยังคงมีกลุ่มชาติพันธุ์อินเดียซิกข์ และไทย มุสลิม ปาทานมุสลิมซึ่งลี้ภัยแล้วแต่อยู่ในเครือข่ายความสัมพันธ์ของผู้คนในจังหวัดชายแดน ภาคใต้
9. การวิจัยประเมินผลนโยบายและการทำงานของรัฐบาลต่อการแก้ไขปัญหา 3 จังหวัด ชายแดนภาคใต้อย่างต่อเนื่อง ที่ผ่านมามีเพียงการประเมินผลนโยบายและการทำงานของรัฐบาล ช่วงเวลาเท่านั้น
10. การศึกษาเชื่อมโยงความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในระดับชุมชนกับกระบวนการ ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับนโยบายและการปฏิบัติของรัฐ¹⁹
11. การศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของจังหวัดชายแดนภาคใต้หลังจากสถานการณ์ ความไม่สงบได้ดำเนินการมาถึงปีที่ 5

¹⁹ หากพิจารณางานที่ศึกษาเรื่องกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ จะเห็นถึงความขัดแย้งใน 2 ระดับคือ ความขัดแย้งในความสัมพันธ์แนวระนาบ (horizontal relationship) คือระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้าน และความขัดแย้ง ในความสัมพันธ์แนวตั้ง คือระหว่างประชาชนกับรัฐ (vertical relationship) ซึ่งงานในแบบแรกทำให้เราเห็น กระบวนการจัดการความขัดแย้งที่พัฒนามาจากความรู้ ประสบการณ์ และความเชื่อหรือหลักการศาสนาของ ผู้คนในชุมชน ท้องถิ่น ซึ่งเป็นกระบวนการทางวัฒนธรรม ในขณะที่งานแบบที่สองเป็นเรื่องของการจัดการที่ต้อง อาศัยความรู้จากภายนอก หรือความรู้ใหม่ (สำหรับคนในท้องถิ่น) เข้ามาช่วยเพราะมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องของ ระบบการเมืองการปกครอง กฎหมายและกระบวนการยุติธรรมที่ทำให้อาณาบริเวณของความสัมพันธ์กว้างกว่า ขอบเขตความสัมพันธ์ในแบบแรก ซึ่งงานทั้ง 2 ระดับควรเชื่อมต่อกัน และควรกำหนดนโยบายให้เป็นกรอบการ ทำงานกว้างเพื่อให้เกิดความยืดหยุ่นและสอดคล้องในการปฏิบัติงานในชุมชนที่มีความแตกต่างและหลากหลาย ทั้งในด้านความเชื่อ วัฒนธรรม และภูมิรัฐศาสตร์

12. งานวิจัยที่ใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางมานุษยวิทยา และการวิจัยเชิงคุณภาพมีจำนวนน้อย ทั้งนี้อาจเนื่องด้วยเงื่อนไขของความปลอดภัยจึงทำให้ไม่มีงานวิจัยแบบนี้หรือมีน้อย ทั้งที่งานวิจัยแบบนี้จะมีประโยชน์กับการทำความเข้าใจวัฒนธรรม วิถีชีวิต ระบบคิด ความคิดเห็นและความสัมพันธ์ของผู้คนได้มากที่สุด

ความรู้มากมายเหตุใดผู้คนจึงยังไม่รู้ (จักกัน)

ตลอดเวลาที่ผู้วิจัยใช้เวลาหลายเดือนอ่านหนังสือ งานวิจัย และวิทยานิพนธ์จำนวน ผู้วิจัยนึกถึงเรื่องเล่าเรื่องหนึ่ง และประสบการณ์ของตนเองอีกเรื่องหนึ่งขึ้นมา ทำให้เกิดคำถามว่าความรู้มากมายที่ถูกผลิตขึ้นมาเหตุใดจึงไปไม่ถึงผู้คน

เรื่องเล่าเรื่องแรกเป็นเรื่องจริงของเพื่อนคนหนึ่งที่อยู่ยะลา เพื่อนคนนี้เป็นลูกจีนที่เกิดในเมืองไทยนับถือศาสนาพุทธเรียนที่โรงเรียนประจำจังหวัดยะลา บ้านอยู่ในตลาด มีเพื่อนคนมุสลิมมาแต่เด็ก เพื่อนมุสลิมจบมัธยมแล้วจะไปอีิปต์ แต่ลูกจีนต้องไปเข้ามหาวิทยาลัยเพราะพ่อแม่สอนมาตลอดว่ามหาวิทยาลัยคืออนาคตที่ดี ลูกจีนจึงไม่เข้าใจว่าไปเรียนศาสนาแล้วอนาคตจะดีอย่างไร

เรียนจบลูกจีนคนนี้ก็กลับไปทำงานรับราชการที่บ้าน มีเพื่อนร่วมงานส่วนใหญ่เป็นมุสลิมที่ต้องใช้ชีวิตร่วมกันเวลาที่ไปประชุม สัมมนา ลูกจีนบอกว่าหงุดหงิดใจหลายอย่าง อาหารที่จัดไว้ให้เรียกอาหาร “สากล” คือไม่มีหมู แต่เพื่อนร่วมงานมุสลิมไม่กิน นั่งรถไปต่างจังหวัดมุสลิมละหมาดตลอดเวลา แข่งกีฬาสี่ของหน่วยงานเสื้อของเจ้าหน้าที่มุสลิมผู้หญิงต้องเป็นเสื้อแขนยาวไม่รัดรูป เวลาทำงานต้องคลุมฮิญาบตลอด ลูกจีนคนนี้ก็ยืนยันเสมอว่าเธอรู้จักและเข้าใจคนมลายูมุสลิม แต่เธอไม่รู้หรือกว่าจริงๆ แล้วยังมีมุสลิมส่วนหนึ่งก็รู้สึกอึดอัดและเกรงใจที่จะต้องให้เพื่อนต่างศาสนามาจัดการเรื่องอาหารฮาลาลให้กับตนเองเหมือนกัน

ส่วนเพื่อนร่วมงานมุสลิมบางคนเมื่อเดินทางไปประชุมสัมมนาที่จังหวัดอื่นๆ นอกอาณาบริเวณวัฒนธรรมมลายูมุสลิม จะต้องพบเจอกับวัฒนธรรมพุทธแบบไทยๆ ก็รู้สึกหงุดหงิดใจไม่แพ้กัน ทำไมรถที่หนึ่งไปแวะวัดตลอดเวลา ทำไมคนพุทธลงไปไหว้พระอีกแล้ว

จากเรื่องที่เล่ามาดังกล่าวอาจสรุปได้ นึกว่ารู้จักกันแต่ไม่ได้รู้จักกันอย่างแท้จริง นึกว่าเข้าใจและยอมรับกัน แต่ไม่ได้เป็นเช่นนั้นจริง นึกว่ามีแต่คนไทยที่ไม่เข้าใจมุสลิม คนมุสลิมหลายคนก็ไม่เข้าใจวัฒนธรรมไทยพุทธเหมือนกัน

เรื่องเล่าที่เป็นประสบการณ์จริงเรื่องที่สองคือเช้าวันพีซขมงคลที่ผ่านมา ผู้วิจัยกำลังเตรียมตัวเดินทางไปเที่ยวหัวหินกับเพื่อนๆ เพื่อนคนหนึ่งเป็นคนมุสลิม เมื่อมารวมตัวกันที่บ้านของผู้วิจัยนำของผู้วิจัยได้นำอาหารเช้าซึ่งเป็นขนมที่เพื่อนบ้านนำไปไหว้เจ้าในพิธีกรรมขึ้นบ้านใหม่ของคนจีนมาให้ทุกคนรับประทาน แม่ของผู้วิจัยหันไปเห็นจึงบอกนำว่าขนมไหว้เจ้าเอามาให้เพื่อนมุสลิมทานได้อย่างไร น้ำใจว่าไม่รู้ซื้อห้ามอันนี้ แต่ในบางเวลาก็หลงลืมไปบ้าง ขนมไหว้เจ้าจึงถูกนำออกไปจากโต๊ะอาหาร

ระหว่างที่เรารับประทานอาหารเข้าโทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจเริ่มถ่ายทอดสดพิธีกรรมแรก นาขวัญจากท้องถิ่นมาหลวง แม่ของผู้วิจัยปรารถนาขึ้นว่า ปีนี้ลืมฝากเพื่อนที่เป็นข้าราชการดูแล พิธีกรรมแรกนาขวัญเก็บเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ประกอบพิธีมาให้ “น้ำพริก” เพื่อนบ้านมุสลิมที่ทำนาอยู่ที่อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา เพื่อเอาไปผสมพันธุ์ข้าวของเขาให้เป็น “มงคล” ทุกปีแม่ของผู้วิจัยนำพันธุ์ข้าวไปให้เพื่อนบ้านคนนี้ และเขาไม่เคยปฏิเสธไม่ว่าเขาจะนำไปใช้หรือไม่ก็ตาม

วันพีซมงคลปีนี้ตรงกับวันศุกร์เพื่อนมุสลิมของผู้วิจัยได้ขอไว้ว่า เมื่อไปถึงหัวหินขอเวลาไปละหมาดวันศุกร์ที่มีสยิดก่อน เราไปถึงหัวหินในเวลาเกือบเที่ยงจึงลองซักรถวนหามัสยิด แต่เมื่อไม่พบจึงตัดสินใจถาม คนแรกที่เราแวะถามคือแม่ค้าขายข้าวแกง เพื่อนของผู้วิจัยถามว่า “แถวนี้มีมัสยิดที่ไหนบ้าง” แม่ค้าทำหน้างุนงงและถามซ้ำว่า “อะไรนะ” เพื่อนยังคงถามคำถามเดิม แม่ค้ายังทำหน้างุนงงเช่นเดิม ผู้วิจัยจึงบอกว่า “มัสยิดที่คนมุสลิมไปทำพิธีทางศาสนากัน” แม่ค้ายังคงทำหน้างุนงงและตอบว่า “ไม่รู้สิ ไม่เคยเห็นเลย”

เรายังไม่ละความพยายามเพื่อนลงไปถามหามัสยิดกับคนขี่มอเตอร์ไซด์รับจ้างอยู่นานแล้วเดินกลับมาบอกว่าคนขี่มอเตอร์ไซด์ไม่รู้จักมัสยิด ผู้วิจัยนึกได้ว่าควรกลับไปถามร้านอาหารมุสลิมที่เราผ่านมา ในตัวเมืองหัวหินมีอยู่ 2 ร้านข้างทางรถไฟ เมื่อไปถึงร้านเป็นเวลาเที่ยงกว่าแล้วเพื่อนลงไปถามแล้วกลับมาบอกว่า มัสยิดที่อยู่ใกล้สุด ห่างจากที่นี่ไป 10 กิโลเมตร เราคงไปไม่ทัน

เรื่องราวนี้สะท้อนการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมหลากหลายวัฒนธรรมหลายอย่าง แรกทีเดียวพื้นเพเดิมของครอบครัวผู้วิจัยมาจาก 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ เราทุกคนในบ้านล้วนมีเพื่อนเป็นมลายูมุสลิม ไทยมุสลิมมาตลอดชีวิต ดังนั้นจึงรู้จักข้อห้ามบางอย่างของศาสนาอิสลามอยู่บ้าง บางอย่างเท่านั้น สิ่งที่เห็นต่อมาก็คือมุสลิมในแต่ละที่มีปฏิสัมพันธ์กับคนต่างศาสนาที่แตกต่างกัน พันธุ์ข้าวที่ผ่านพิธีกรรมอาจถูกปฏิเสธจากเพื่อนมุสลิมบางคนหรือในบางพื้นที่ แต่ไม่ใช่เพื่อนบ้านที่บางน้ำเปรี้ยว เพราะพันธุ์ข้าวไม่ได้เป็นเพียงพันธุ์ข้าว แต่เป็นมิตรภาพและน้ำใจจากเพื่อนต่างศาสนา

มองดูอย่างผิวเผินจะคิดว่าแม่ของผู้วิจัยคงไม่ได้เข้าใจหลักการอิสลามอย่างแท้จริง หากเป็นคนอื่นมุสลิมที่ไหนเวลาใดก็ไม่สามารถรับประทานอาหารที่ผ่านพิธีกรรมศาสนาอื่นได้ ซึ่งก็จริงเช่นนั้น แต่ไม่ได้ใช้หลักการศาสนามาปฏิสัมพันธ์กับคนมุสลิม แต่ใช้ประสบการณ์และเข้าใจว่ามุสลิมแต่ละที่ไม่เหมือนกัน เพื่อนของผู้วิจัยมาจากภาคใต้รับประทานอาหารที่บ้านของเราได้ แต่ต้องระมัดระวังเรื่องเนื้อหมู สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำและอาหารที่ผ่านพิธีกรรมต่างๆ แม่รู้ว่าเพื่อนมลายูมุสลิมของผู้วิจัยจะไม่ทานอาหารที่บ้านเราเลยนอกจากน้ำและผลไม้ แม่ก็จะจัดไว้ให้ตามนั้นหากเขามาเยี่ยมเยือน

สุดท้ายเรื่องราวที่หัวหินบอกอะไรแก่ผู้วิจัย ไม่ว่าจะวงวิชาการหรือวงการสื่อสารมวลชนจะสร้างองค์ความรู้ ตีพิมพ์หนังสือที่เกี่ยวกับอิสลาม มุสลิมมากมายแค่ไหน กลับไม่ได้ทำให้ผู้คน

ในสังคมไทยรู้จักมุสลิมมากขึ้นเลย ไม่ต้องคาดหวังไปถึงการทำความรู้จักและเข้าใจคนมลายูมุสลิมใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ดำรงอยู่ร่วมอาณาบริเวณชาติไทย

คำถามคือเหตุใดความรู้ที่รัฐบาลทุ่มเทเงินจำนวนมากมายมหาศาล (ด้วยความจริงใจหรือไม่ก็ตาม) กลับไปไม่ถึงผู้ที่ปฏิบัติงานใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ไปไม่ถึงคนในสังคม 3 จังหวัดและคนในสังคมไทย ข้อสังเกตหนึ่งจากการทบทวนงานวรรณกรรมทั้งหมดนี้คืองานวิจัยส่วนใหญ่มุ่งศึกษาในสิ่งที่นักวิชาการสนใจหรือคิดว่าจะตอบปัญหาที่เกิดขึ้น หรือสิ่งที่นักวิชาการผู้วิจัย หรือผู้เขียนต้องการจะบอกแก่สังคม ซึ่งอาจไม่ใช่สิ่งที่ผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่หรือสิ่งที่ผู้คนในสังคมอยากรู้

งานวิจัยส่วนหนึ่งไม่เปิดโอกาสให้ผู้ที่จะนำความรู้ไปปฏิบัติได้ร่วมคิดโจทย์ในการวิจัย แต่จะเชิญให้คนเหล่านี้มาแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์งาน ส่วนหนึ่งเพื่อให้ผู้ปฏิบัติงานได้รับรู้ว่ามีองค์ความรู้เหล่านี้เกิดขึ้นแล้ว และเป็นความรู้ที่น่าจะเป็นประโยชน์กับคุณ ซึ่งอาจเป็นสิ่งที่ผู้ปฏิบัติไม่อยากรู้ หรือเห็นว่าไม่เกี่ยวข้องกับงานของตน ทั้งหมดนี้อาจทำให้เกิดช่องว่างระหว่างการผลิตความรู้กับการนำความรู้ไปปฏิบัติ ความรู้ที่เกิดขึ้นจึงไม่ถูกนำไปใช้เท่าที่ควรเป็น

นอกจากนี้หากจะพิจารณาตามการวิจัยสังคมไทยที่มักบอกว่าสังคมไทยไม่ใช่สังคมของการอ่าน และไม่ใช่สังคมที่ตั้งอยู่บนฐานความรู้ ถ้าเช่นนั้นแล้วควรทำเช่นไรจึงจะทำให้สังคมไทยเป็นสังคมที่ตั้งอยู่บนฐานความรู้ เพื่อให้ความรู้เหล่านี้ไปถึงผู้คนและนำพาผู้คนในสังคมก้าวข้ามผ่านพรมแดนของความเป็นอื่น ให้ความรู้ได้เปิดใจให้คนทุกคนเห็นความเป็นคนอย่างเท่าเทียม